

Kit érdekel még a szociológia

avagy

lehet-e korunk kérdéseire válaszolni

Budapest | 2022. június 2–3. a szociológia nélkül?

Absztraktok

Tartalom

Részletes program	3
Absztraktok	10

**Az absztraktfüzetet szerkesztette:
Bajnay Orsolya és Csurgó Bernadett**

**A konferencia szervezőbizottsága:
Csurgó Bernadett, Gárdos Judit, Gerő Márton, Koltai Júlia,
Kristóf Luca, Megyesi Boldizsár, Messing Vera**

Kiadta a Társadalomtudományi Kutatóközpont

Kiadványszerkesztés: Kovács Mariann

ISBN 978-963-418-051-7

Politika válságos évtizedekben

K.0.11. terem

Szekcióvezető: Susánszky Pál

Előadások:

Kovács Beáta

(ELTE ÁJK Politikatudományi Doktori Iskola):

A bátor baloldal és a gyáva jobb?

A félelem és az ideológiai identitás kapcsolatáról

Szabó Balázs (CSFK Földrajztudományi Intézet) –

Eröss Ágnes (tudományos munkatárs, CSFK Földrajztudományi Intézet):

Nagyvárosi tünteteskultúra az Orbán-rendszerben:

Budapest, 2010–2020

Kovarek Dániel (CEU, Politikatudományi Tanszék):

Szavatzvársárlással kapcsolatos attitűdök a roma

választók körében: egy kérdőív kísérlet eredményei

Miért érdektelen az ifjúságszociológia és hogyan tudjuk érdekessé tenni?

K.0.12 terem

Szekcióvezető: Krémer Balázs

Előadások:

Kiss-Kozma Georgina (Ifjúságkutató Intézet):

A magyar fiatalok nemzetközi mobilitásának mérése

Mikó Fruzsina (BCE):

Techviselkedés a családban

Böcskei Balázs (TK PTI) –

Fekete Mariann (SZE Szociológia Tanszék) –

Nagy Ádám (Óbudai Egyetem, Fővárosi Önkormányzat):

A generációs (válság)aktivitások értelmezése Big Data módszerrel a poszt-COVID időszakban

Zsigmond Csilla (TK KI):

A többes (nemzeti) kötődés jellemzői kisebbségi magyar fiatalok körében

11:00–12:30, Konferenciaterem

Köszöntő: Csizmady Adrienne

Plenáris előadás

Kovács Éva:

Kit érdekel még a társadalmi tények és cselekvések magyarázata?

Néhány ajánlat

A magyar társadalom változó attitűdjeinek térképe. 20 éves European Social Survey

Konferenciaterem

Szekcióvezetők: Messing Vera, Ságvári Bence

Előadások:

Messing Vera (TK SZI) –

Ságvári Bence (TK CSS–RECENS) – Szeitl Blanka (TK SZI):

Webre terelés. A személyes lekérdezés alternatívája?

Egy push-to-web hibrid survey tapasztalatai.

Farkas Eszter (CEU, TK PTI):

Immigration attitudes in light of political preferences and media consumption habits in Hungary and Germany

Tátrai Annamária (ELTE TáTK) –

Heidi A. Wayment (Northern Arizona University) –

Elisabeth Linek (European Center for Information and Communication Technologies):

Önmegvalósítás és önmeghaladás

Egy kísérlet értékegyensúly mérésére ESS adatokon

Hajdu Gábor (TK SZI) – Hajdu Tamás (KRTK):

Befolyásolja-e a munkanélküliségi ráta a munkanélküliek szubjektív jóllétét?

Iskola és társadalom

K.0.13–K.0.14 terem

Szekcióvezető: Gárdos Judit

Előadások:

Berényi Eszter (ELTE TáTK):

Hátrányos helyzetű tanulók hat- és nyolcosztályos gimnáziumokban

Kisfalusi Dorottya (TK CSS–RECENS) –

Hermann Zoltán (KRTK KTI):

Általános iskolai szegregáció és későbbi tanulmányi kimenetek

Pásztor Adél (BCE):

Origins and destinations

Study choices and graduate destinations of Hungarian youth in Slovakia

Dupcsik Csaba (TK SZI, KGRE):

A sérülékeny bizalom. Elméleti karbantartás

A magyarországi lakhatási válság(ok) szociológiája

K.0.11 terem.

Szekcióvezető: Jelinek Csaba

Előadások:

Virág Tünde (KRTK RKI):

Kísérlet a telepfelszámolások összehasonlító elemzésére

Hegedüs József (Városkutatás Kft.):

A lakástámogatások szociológiája – a "szocpol" története

Molnár Noémi Fanni (ELTE ÁJK):

*A lakhatási válság közjogi hajléktalansága
A magyar Alkotmánybíróság és a társadalmi valóság kapcsolata a lakhatás területén*

Migráció és mobilitás

K.0.12 terem

Szekcióvezető: Messing Vera

Előadások:

Annabel Tremlett (University of Portsmouth) – Nóra Siklódi (University of Portsmouth) – Nándor Révész (University of Portsmouth):

*Circular migration as a way of life
The precarious dreams of Central and Eastern European free mover*

Zsuzsanna Árendás (TK SZI) – Noémi Katona (TK SZI) – Vera Messing (TK SZI) – Judit Durst (TK KI):

*The limits of trading cultural capital
Return migrant children and their educational trajectory in Hungary*

Judit Durst (TK KI):

*Do-gooders or exploiters?
Informal gangmasters and their role in transnational labour migration from Hungary*

Stefano Piemontese (University of Birmingham):

*Racialised Youth Mobilities in Europe
The diaspora of hyphenated Italian youths to the UK*

Osztály/szerkezet: mit tudunk a magyar társadalom osztályszerkezetéről?

JTI tárgyaló

Szekcióvezető: Éber Márk Áron

Előadások:

Huszár Ákos (TK SZI):

Osztályszerkezet és jövedelemeloszlás

Gregor Anikó (ELTE TáTK):

A foglalkozási nemi szegregáció trendjeit 2005 és 2020 között Magyarországon

Csathó Ábel (TÁRKI):

Éber Márk cseppje Pierre Bourdieu társadalmi terében

Éber Márk Áron (ELTE TáTK):

Az uralkodó osztály és uralkodó gondolatai

Mire jó ma a szociológia, mire jó ma egy szociológus? Szociodráma műhely

K.0.13–K.0.14 terem

Facilitátorok:

Neumann Eszter (TK KI), Kovai Melinda (ELTE TáTK)

Város, szociológia

K.011 terem

Szekcióvezető: Kőszeghy Lea

Előadások:

Jelinek Csaba (Periféria Kutatóközpont):
A lakásszövetkezés ciklikusan változó szerepe Magyarországon. Egy történelmi szociológiai elemzési keret lehetséges alapjai

Csizmady Adrienne (TK SZI) – Hegedüs József (Városkutatás Kft.):
Progresszív, rendszeridegen lakáspolitikai intézmény anatómiája - a Nemzeti Eszközkezelő története

Teller Nóra (Városkutatás Kft.):
A lakhatási válság(ok) és a telepek újratermelődése

Reprodukcióval kapcsolatos döntések és pronatalizmus Európában

K.012 terem

Szekcióvezetők:

Murinkó Lívია, Szalma Ivett, Takács Judit

Előadások:

Paksi Veronika (TK SZI) – Tardos Katalin (TK SZI) – Nagy Beáta (BCE):
*Perceptions of barriers to motherhood
Female STEM PhD students changing family plans*

Husz Ildikó (TK Gyerekesély) – Menich Nóra (TK Gyerekesély):
Tinédzserkori gyerekvállalás szelektív pronatalizmus idején

Herke Boglárka (TK SZI):
*Családok jóléti érdemessége a 2010 utáni magyar kormányzati diskurzusban
Segítségre érdemes tradicionális családok és kevésbé érdemes egyszülős családok*

Murinkó Lívია (KSH NKI) – Szalma Ivett (TK SZI):
Pronatalista attitűdök és mérési lehetőségeik Európában

17.45–19.30 JTI tárgyaló**KEREKASZTAL-BESZÉLGETÉS:****Ideológia és etika, avagy hogyan védjük (ha védjük egyáltalán) a szociológiai kutatások integritását?**

Részvevők:

Füzér Katalin, a Pécsi Tudományegyetem Szociológia Tanszékének tanszékvezetője

Gárdos Judit, a TK Kutatási Dokumentációs Központjának vezetője és a Szociológia Intézet tudományos munkatársa

Nagy Beáta, egyetemi tanár, Budapesti Corvinus Egyetem, és a Magyar Szociológiai Társaság elnöke

Zemplén Gábor, egyetemi tanár, ELTE GTK Érvélemelmélet és Marketing Tanszék

A beszélgetést vezeti: Geró Márton (TK SZI, ELTE TáTK)

Osztály/szerkezet:**mit tudunk a magyar társadalom osztály-szerkezetéről?**

JTI tárgyaló

Szekcióvezető: Huszár Ákos

Előadások:

Scheiring Gábor (Bocconi University):
Dezindusztrializáció, osztályképződés és a reménytelenség okozta halálozás Magyarországon

Czirfusz Márton (Periféria Kutatóközpont):
Osztályviszonyok és térbeli viszonyok állam általi újratermelése a COVID-19-válság során Magyarországon

Kováts Bence (KRTK RKI)
Függő függetlenedés: a magyar fiatal felnőttek lakáshoz jutását meghatározó tényezők vizsgálata

Kovai Cecília (KRTK RKI) - Vígvári András (KRTK RKI):
A vidéki munkaerő-tartaléksereg népesség mobilitási stratégiái

PhD szekció 1.

K.0.11 terem

Szekcióvezető: Kristóf Luca

Előadások:

Nagy Alexa (DE Szociológia és Társadalompolitika Doktori Program):

Hátrányos helyzetű régióban élő falusi fiatalok

Máté Zsolt (PTE Interdiszciplináris Doktori Iskola):

Az 1956-os magyar menekültek a statisztikai adatok tükrében

Kukucska Zsuzsa (DE Szociológia és Társadalompolitika Doktori Program):

*A mozaiksaládok sajátossági**Eltérő szerkezetek, eltérő szerepek*

Kővágó Emese (ELTE TáTK Szociológia Doktori Iskola):

*„Emlékszel? Emlékszem.”**Diszciplínák metszéspontjában: az 1944-es vajdasági tömegmészárlások emlékezetformálódásának vizsgálata*

Godó Irén (DE Szociológia és Társadalompolitika Doktori Program):

*Romák civil aktivitása***A szociológia helye a történettudományi kutatásokban**

K.0.12 terem

Szekcióvezetők: Barna Ildikó, Kiss Zsuzsanna

Előadások:

Szilágyi Adrienn (BTK TI):

Hálózat kutatás és adatvizualizáció egy történeti problémán keresztül. A Károlyi közös birtokormányzat (1827–1877) ügyviteli hálózatai

Kiss László (TK CSS-RECENS) – Ring Orsolya (TK PTI):

*Az első és a második nyilvánosság**Hivatalos és ellenzéki kommunikáció a Kádár-korszak sajtójában (1981–1989)*

Vajda Júlia (ELTE TáTK) –

Bognár Kristóf Gyula (ELTE TáTK):

A biográfiai kutatások helye a történettudományi kutatásban

Szabó Alexandra M. (ELTE RC2S2):

A szociológia helye a történettudományi kutatásokban
*A Holokauszt áldozati forrásainak analitikai megközelítése***Kit érdekelt még a vidékszociológia? Megközelítések, módszerek, fogalmak 1.**

JTI tárgyaló

Szekcióvezető: Kovács Katalin

Előadók:

Csurgó Bernadett (TK SZI) – Megyesi Boldizsár (TK SZI)

– Horzsa Gergely (TK SZI):

A vidékimázs és helyi identitás kutatásának lehetőségei és módszerei

Csurgó Bernadett (TK SZI) – Tomay Kyra (PTE Szociológia Tanszék) – Völgyi Bence (PTE BTK Demográfia és Szociológia Doktori Iskola):

Miért érdekes a vidéki dzsentrifikáció?

Németh Krisztina (KRTK RKI):

*Hazaérni: az etnicitás és az otthonteremtés összefüggései egy térbeli-társadalmi mobilitási pályán***A COVID-járvány társadalmi hatásai**

K.0.13–K.0.14 terem

Szekcióvezetők:

Albert Fruzsina, Dávid Beáta és Huszti Éva

Előadások:

Cziner Szilvia (ELTE TáTK Szociológia Doktori Iskola):

A COVID-19 megfékezésére hozott intézkedések szociális jogokhoz való hozzáférésre gyakorolt hatásai

Kovács Katalin Tünde (Nemzetstratégiai Kutatóintézet)

– Székely B. András (Végeken Egészségilektani Alapítvány) – Hal Melinda (MCC Mindset Pszichológia Iskola, Bajai Szent Rókus Kórház, Semmelweis Egyetem, ETK – Kurimay Tamás (Észak-Közép-budai Centrum, Új Szent János Kórház és Szakrendelő):

A COVID-19 pandémia lélektani hatásai az egészségügyi és szociális területen dolgozókra

Albert Fruzsina (TK SZI, SE EKK Mentálhigiéné Intézet)

– Herke Boglárka (TK SZI – Dávid Beáta (TK SZI, SE EKK Mentálhigiéné Intézet):

Baráti kapcsolatok változása a COVID-19 alatt

Albert Fruzsina (TK SZI, SE EKK Mentálhigiéné Intézet)

– Brys Zoltán (TK SZI, SE Doktori Iskola) – Gerdán Mercedes (SE):

A COVID-19 pandémia hatása a fontos kapcsolatokra: fókuszban a párkapcsolatok

PhD szekció 2.

K.0.11 terem

Szekcióvezető: Messing Vera

Előadások:

Kurucz Ildikó (PTE Interdiszciplináris Doktori Iskola Politikatudományi Program):

Tradicionális elemek a vidéki önkormányzatiságban

Alexandra Bagi (BCE Doctoral School of Sociology and Communication Science):

Transnational student mobility: imagined mobility and cultural aspects of Pakistani students in Hungary

Oláh Eszter (DE Szociológia és Társadalompolitika Doktori Program):

A teljesítményelvű elosztáshoz való ragaszkodás vizsgálata szövegbányászati eszközök használatával

Dobó Anna (DE Szociológia és Társadalompolitika Doktori Program):

*A vallási közösség mint integrációs tényező***A közelmúlt történeti szociológiája**

K.0.12 terem

Szekcióvezető: Kiss Zsuzsanna

Előadások:

Kelemen Katalin (ELTE ÁJK):

Az első fecskék egyike (esettanulmány)

Kovai Melinda (ELTE TáTK):

Pszichoterápia Magyarországon a rendszerváltás előtt és után

Szabari Veronika (ELTE TáTK) – Bukovics Babett (PPKE)

– Pavalacs András (PPKE) – Stefkovics Ádám (ELTE TáTK)

– Tariska Andrea (ELTE TáTK) – Zenovitz Lili (PPKE):

Szociológiai tudástermelés Magyarországon 1972 és 2021 között. Egy szisztematikus áttekintés

Vajda Róza (TK KDK):

Kategoróriák szorításában:

tudományos roma-reprezentációk politikai dimenzióiról

Kit érdekkel még a vidékszociológia? Megközelítések, módszerek, fogalmak 2.

JTI tárgyaló

Szekcióvezető: Kovács Katalin

Előadások:

Vigvári András (KRTK RKI):

A munkaerőhiány hatása a mezőgazdasági munkaszervezetek átalakuló struktúrája a vidéki Magyarországon

Kiss Márta (TK Gyerekesély) – Rácz Katalin (AKI)

Helyi gazdaságfejlesztési gyakorlatok és önkormányzati szerepek a vidéki hátrányos helyzetű térségekben

Király Gábor (AKI) – Koós Bálint (KRTK RKI):

*Éghajlatváltozás és vidékszociológia***A szöveganalitika felhasználása a társadalomtudományokban**

K.0.13–K.0.14 terem

Szekcióvezető: Koltai Júlia

Előadások:

Katona Eszter (ELTE TáTK) – Fazekas Mihály (CEU):

Korrupciós kockázat a közbeszerzési pályázatokban: szövegbányászat használata a verseny korlátozásainak feltárására

Boros Krisztián (TK CSS-RECENS, Wasada University) –

Katona Eszter (TK CSS-RECENS, ELTE TáTK) –

Kmetty Zoltán (TK CSS-RECENS, ELTE TáTK) –

Knap Árpád (ELTE TáTK) – Molnár Anna

(TK CSS-RECENS) – Vancsó Anna (TK CSS-RECENS):

Kódold újra! Az oltásellenesség változó narratívái módszertani oldalról

Rakovics Zsófia (ELTE TáTK Szociológia Doktori Iskola):

A migrációhoz kapcsolódó szavak jelentésváltozásának elemzése egy időbeli szóbeágyazási modell segítségével a miniszterelnöki beszédekben

Tóth Tímea Emese

(ELTE TáTK Szociológia Doktori Iskola):

A fenntarthatósággal kapcsolatos Twitter-diskurzus elemzése a természetes nyelvi feldolgozás módszerével

Társadalmi innovációs ökoszisztémák: a szociológiai képzések és kutatások szerepe

K.0.11 terem

Szekcióvezetők:

Czibere Ibolya, Füzér Katalin, Szabó-Tóth Kinga

Előadások:

Czibere Ibolya

(DE Politikatudományi és Szociológiai Intézet):

A debreceni szociológiai képzések és kutatások szerepe a társadalmi innovációs ökoszisztémában

Szabó-Tóth Kinga (ME ATTI):

Társadalmi innováció és harmadik misszió Esettanulmány Miskolcra és a térségről

Bognár Adrienn (PTE BTK Szociológia Tanszék) –

Füzér Katalin (PTE BTK Szociológia Tanszék):

Egyetem-alapú társadalmi innovációs ökoszisztéma egy regionális központban: a szociológia kutatások és képzések szerepe Pécsen

Boros Julianna (PTE BTK Közösségi és Szociális Tanulmányok Tanszék) – Bucher Eszter (PTE BTK Szociológia Tanszék) – Csikai Adél (PTE BTK Demográfia és Szociológia Doktori Iskola):

Példák a társadalmi innovációra egy hátrányos helyzetű ormánsági településen

A szociológia kudarca és a társadalomelméleti válságdiagnózisok a 20. század első felében

K.0.12 terem

Szekcióvezető: Zombory Máté

Előadások:

Fenyvesi Balázs (ELTE TáTK):

Lélektan és Emancipáció

Wilhelm Reich és a freudomarxizmus elfeledett fejezete

Csepregi Dóra Fanni (ELTE TáTK) –

Orosz Alexandra (ELTE TáTK):

A halál csókjai

Imperializmus-magyarzatok a 20. század elején

Nagy Ágoston (ELTE TáTK):

Az Uránsztenderd, avagy Polányi válságértelmezése az ukrán konfliktus árnyékában

Mohácsi Hanna Bianka (ELTE TáTK):

Hollywood válságdiagnózisra jelentkezik

Hogyan jelenik meg Fritz Lang Téboly című filmében korának problémái és az antifasiszta esztétika

Csányi Gergely (ELTE TáTK, PTE BTK):

Az irracionális társadalomtudománya

Pszichoanalitikus marxizmus mint a szociológia alternatívája egykor és ma

Gondoskodási válság Magyarországon: kihívások és válaszok

JTI tárgyaló

Szekcióvezetők:

Geambaşu Réka, Keller Judit, Szóke Alexandra

Előadások:

Gábrriel Dóra (KRTK RKI) – Katona Noémi (TK SZI):

Ügynökségek és platformok szerepe a hazai házi idős-gondozásban

Sztáray Kézdy Éva (KGRE Szociológia Tanszék) –

Drjenovszky Zsófia (KGRE Szociológia Tanszék):

Magyar apák nem hagyományos szerepben

Bányai Borbála (ELTE BGGYK Fogyatékoság és társadalmi részvétel Intézet):

Egy öngyógyító csoport működése, mint lehetőség a pszichiátriai betegek diagnosztizált emberek felépülési folyamatának támogatásában

Geambaşu Réka (Babeş-Bolyai Egyetem) –

Gergely Orsolya (Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem) Nagy Beáta (BCE) –

Somogyi Nikolett (University of Antwerp):

A digitális technológia szerepe a nemek közötti szakadék kialakításában: otthonról dolgozó férfiak és nők fizetett és gondozási munkája a világválság idején

Mérés és módszertan 1.

K.0.13–K.0.14 terem

Szekcióvezetők: Koltai Júlia, Messing Vera

Előadások:

Gács Zsófia (SE II. sz. Gyermekgyógyászati klinika) –

Koltai Júlia (TK CSS-RECENS, ELTE TáTK):

Ki látott már kanyarós pirézt?

Péli Gábor (TK CSS-RECENS, KGRE Szociológia Tanszék):

Hogyan tud együttműködni és szinergiákat találni a szociológia más tudományokkal, beleértve a természet- és élettudományokat?

Szigeti Ákos (NKE Rendészettudományi Doktori Iskola):

Vegyes módszertanú kutatás a darknetes kábítószer-kereskedeletről: a tartalomelemzési fázis tanulságai

Simonovits Bori: (ELTE PPK IPP):

Terepkísérletek alkalmazási lehetőségei a társadalomtudományokban

Violent society – social expressions of violence and its control mechanisms

K.0.11 terem

Szekcióvezetők: Vidra Zsuzsanna, Félix Anikó

Előadások:

Takács Flóra (ELTE TáTK, Szociológia Doktori Iskola): *Az erőszak és a felügyelet legitim és illegitim megjelenési formái két rendőrségről szóló esettanulmány tükrében*

Virágh Enikő Anna (ELTE TáTK Szociológia Doktori Iskola): *Az áldozathibáztatás és a neoliberais ideológia lehetséges összefüggései*

Balogh Péter (SZTE BTK Szociológia Tanszék): *Marginalization, radicalization, mobilization Investigating the social context of (dis)organized violence of the recent period in Europe*

Mohammad Ashraful Alam (ELTE Doctoral School of Sociology): *Factors affecting sense of fear of violent crime in the urban areas of Bangladesh: an analysis*

Mérés és módszertan 2.

K.0.13–K.0.14 terem

Szekcióvezetők: Koltai Júlia, Messing Vera

Előadások:

Bartus Tamás (BCE): *Vélemények egyenlege: a bevándorlással szembeni attitűdök országok közti különbsége és változása*

Bodor Ákos (KRTK RKI) – Grünhut Zoltán (KRTK RKI) – Hegedüs Márk (PTE Demográfia és Szociológia Doktori Iskola): *Mennyire "általános" az általánosított bizalom? A bizalom mérésének kritikai felülvizsgálata*

Messing Vera (TK SZI) – Ságvári Bence (TK CSS-RECENS) – Szeitl Blanka (TK SZI): *The effect of data collection method on sensitive questions. A comparative analysis self-completion and face-to-face interviews in Hungary and Austria*

Stefkovics Ádám (ELTE TáTK) – Sik Endre (TK SZI): *Ha boldog a kérdezőbiztos, boldog a válaszadó? Kérdezőbiztos-hatások a boldogság mérésében*

Gyermekvállalás, gyermekkor – szociológiai összefüggések tematikus panel

JTI tárgyaló

Szekcióvezető: Csurgó Bernadett

Előadások:

Leitheiser Fruzsina (KSH NKI, PTE): *Az anyák munkaerő-piaci részvétele és a gyermekfelügyelet formái: a terhességtől a szülést követő 30. hónapig*

Veroszta Zsuzsanna (KSH NKI): *A korai szülői befektetések képzési meghatározói: végzettségi, homogámia és intergenerációs mobilitási hatások azonosítása*

Kopcsó Krisztina (KSH NKI) – Sándor Nikolett Gabriella (KSH NKI, PPKE, PTE) – Šindýlková Zsófia (KSH NKI) – Lábadi Beatrix (PTE): *A kora gyermekkor digitális médiahasználati szokások jellemzői és szociodemográfiai összefüggései*

Boros Julianna (KSH NKI) – Szabó Laura (KSH NKI): *A kora gyermekkor elhízás prevalenciája és az ezzel összefüggő többkomponensű tényezők Magyarországon – longitudinális vizsgálat 0–3 éves gyermekek körében az elhízás kockázatának társadalmi-gazdasági különbségeiről*

Sipos Alexandra (TK SZI): *Különműség és gyerekvállalás – a házasság központi elemei?*

Miért és milyen vallásszociológia?

K.0.12 terem

Szekcióvezetők: Máté-Tóth András és Rosta Gergely

Előadások:

Máté-Tóth András (SZTE Vallástudományi tanszék, MTA-SZTE Convivencia kutatócsoport): *A vallásszociológia új útjai Magyarországon*

Rosta Gergely (PPKE): *Nő vagy csökken? Vallási változás Közép- és Kelet-Európában*

Kovács Katalin Tünde (Nemzetstratégiai Kutatóintézet) – Székely András (Kopp Mária Intézet a Népesedésért és a Családokért): *A vallásosság formáinak változása a Hungarostudy kutatások alapján 1995–2021 között*

Nagy Péter Tibor (WJLF): *A multikonfesszionális új jelentései*

18:30–18:45

18:45–20:00

Gólya Szövetkezeti Presszó

Legjobb előadás díj – PhD szekció

TízHúszHarminc Kerekasztal-beszélgetés magyar szociológiai folyóiratokról

Résztevők:

Dupcsik Csaba, Socio.hu Társadalomtudományi Szemle

Geambaşu Réka, Erdélyi Társadalom

Medgyesi Márton és Wessely Anna, Szociológiai Szemle

A beszélgetést vezeti: Koltai Júlia (TK CSS RECENS, ELTE TáTK)

Plenáris előadás

Kovács Éva

TK Szociológiai Intézet, Wiesenthal Intézet

Kit érdekel még a társadalmi tények és cselekvések magyarázata? Néhány ajánlat

Szelényi Iván egy 2015-ös magyarul is megjelenő esszéjében a szociológia hármasságáról értekezett. Nem volt ezzel egyedül: a 2000-es években a szociológia több élő klasszikusa is hasonló problémákat érzékelt és lehetséges kiutakat latolgatott. Az antropológia és a történettudomány berkeiben, vélhetően részben más okok miatt, de hasonló viták indultak saját tudományáguk „válságáról” és az arra adható válaszokról.

Mindeközben a digitális fordulat hatásai egyre mélyebbre szivárogtak a társadalomban globális tekintetben is: minden virtuális bokorban találni már néhány elemét a szociológiai gondolkodásnak. Azaz nem hogy csökkent volna a szociológiai érdeklődés, de mintha kiterjedt, popularizálódott volna. És fordítva, épp a digitális kor hozott olyan radikális társadalomszerveződési átalakulásokat, amelyek feltárására, megértésére ismét, mi mást, mint a szociológia eszköztárát kell(ene) bevetnünk. A konferenciaprogram mégis azt mutatja, hogy dacára a tényleg robbanásszerű technikai átalakulásnak és a globális válságnak, a szociológia klasszikus témái, a hatalom, a jövedelem, az életesélyek egyenlőtlenségei, az osztály, a nemzeti-etnikai hovatartozás mintha változatlan erővel reprezentálnák magukat a szociológusi gondolkodásban, még akkor is, ha ezek feltárásába a társdiszciplínák is „besegítenek”.

Kit érdekel még a szociológia? – teszi fel a kérdést 2022-es konferenciánk és arra ösztökéli az előadókat, hogy egy, Szelényi vagy Burawoy szerint már több évtizede válságban levő szakmának napjaink nagy társadalmi, politikai és gazdasági válságaihoz fűződő viszonyát vizsgálja meg. Előadásomban – egyes társdiszciplínákat is érintve – a konferenciafelhívás néhány kérdését járom körül úgy, hogy a lehetséges válaszokat egyfajta válságkezelési ajánlatként fogom fel.

KEREKASZTALBESZÉLGETÉS 1.

Ideológia és etika, avagy hogyan védjük (ha védjük egyáltalán) a szociológiai kutatások integritását?

Az elmúlt évtizedben a populizmus és az új kommunikációs formák elterjedése együttesen állították talán korábban nem látott kihívások elé a tudományos intézményrendszert. A szakértői tudás egyre fokozódó megkérdőjelezése és a tudományos intézményrendszer által termelt tudás politikai, vagy gazdasági érdekek, vagy éppen egyszerű ideológiák, személyes meggyőződések alapján történő értékelésének, elfogadásának vagy elutasításának jelensége a szociológiai kutatásokat sem kímélte. Sőt, ez felerősítette annak a lehetőségét, hogy a tudomány eszközeit, a tudományos kutatás és kommunikáció külsőségeit egyértelműen politikai vagy gazdasági célok szolgálatába állítsák.

A tudományos intézményrendszer egyik válasza erre a folyamatra a kutatási integritás szempontjainak kidolgozása és hangsúlyozása. Ennek két eleme van. A kutatás integritásának morális dimenziója röviden azt jelenti, hogy a kutatásnak a közjót kell szolgálnia, és hozzá kell járulnia az emberi szenvedés mérsékléséhez és az alapvető jogok érvényesítésének lehetőségeihez. A kutatás integritásának másik eleme a tudomány művelésének a kutatás folyamatában érvényesítendő szakmai normáira vonatkozik. Összefoglalva ez azt jelenti, hogy a kutatónak a szakmai normákat szem előtt tartva kell eljárnia az adatok gyűjtésénél, elemzésénél és értelmezésénél, az adatok forrását pontosan meg kell jelölni és a felhasznált kutatási anyagokat hozzáférhetővé kell tenni a tudományos közösség számára, valamint a kutatói és szélesebb közönséget tájékoztatni kell a kutatás finanszírozási hátteréről és az azt potenciálisan befolyásoló politikai, gazdasági vagy egyéb érdekekről.

A kerekasztalbeszélgetés két kérdést jár körül: Hogyan biztosítják a magyar, szociológiai kutatást végző intézmények a kutatás integritását a szakmai normák szempontjából, valamint, hogy mennyiben kapcsolódik össze a kutatás integritásának két, morális és szakmai dimenziója.

A kerekasztal résztvevői:

Füzér Katalin, a Pécsi Tudományegyetem szociológia tanszékének tanszékvezetője

Gárdos Judit, a Társadalomtudományi Kutatóközpont Kutatási Dokumentációs Központjának vezetője és a Szociológia Intézet tudományos munkatársa

Nagy Beáta, egyetemi tanár, Budapesti Corvinus Egyetem, és a Magyar Szociológiai Társaság elnöke

Zemplén Gábor, egyetemi tanár, ELTE GTK Értékelélmélet és Marketing Tanszék

A beszélgetést vezeti:

Gerő Márton, Társadalomtudományi Kutatóközpont, ELTE Társadalomtudományi Kar

KEREKASZTALBESZÉLGETÉS 2.

TízHúszHarminc

Kerekasztalbeszélgetés magyar szociológiai folyóiratokról

Három magyar szociológiai folyóirat, a socio.hu, az Erdélyi Társadalom és a Szociológiai Szemle mostanában ünnepelte 10, 20 és 30 éves születésnapját. Ennek apropóján a három folyóirat volt és jelenlegi munkatársai beszélgetnek a magyar folyóiratok helyzetéről. A beszélgetésen olyan kérdésekről lesz szó mint hogy mi a szerepe a lokális magyar társadalomtudományi folyóiratoknak: miben és hogyan tesznek hozzá a magyar társadalomtudomány alakulásához az egyre nemzetköziesedő tudományos térben; Folyik-e érdemi szakmai vita a folyóiratokon belül vagy azok között; Hogyan változott a magyar szociológiai tudomány a folyóiratok lencséjén keresztül; És hogy a tapasztalatok alapján hogyan alakul a magyar szociológiai folyóiratok jövője. A beszélgetés végén a közönségnek is lehetősége lesz kérdezni és hozzászólni a felmerült témákhoz. A kerekasztal végén mindenkit szívesen látunk a konferencia lezárására rendezett bulin, ugyanott, a Gólyában.

Résztevők:

Dupcsik Csaba - socio.hu-Társadalomtudományi Szemle
Geambaşu Réka - Erdélyi Társadalom
Medgyesi Márton és Wessely Anna - Szociológiai Szemle
A beszélgetést vezeti: Koltai Júlia (TK CSS RECENS, ELTE TáTK)

Mire jó ma a szociológia, mire jó ma egy szociológus?

Szociodráma műhely

Facilitátorok: Neumann Eszter és Kovai Melinda

(TK Kisebbségkutató Intézet, ELTE TáTK)

Hol van ma a szociológia és a szociológus helye Magyarországon? Hogyan alakult a szociológia, változott-e a szociológia presztízse, társadalmi szerepe az utóbbi évtizedben? Hogyan érint ez minket személyesen? Mi történt a szociológiában levő kritikai potenciállal a változó intézményi és politikai viszonyok között? Hogyan alakultak a szakma belső hierarchiái az utóbbi évtizedekben, és változott-e ebben a saját helyzetünk? Honnan és miért érik kihívások a diszciplínát? Mire tud napjaink Magyarországon válaszokat adni a szociológia? Milyen személyes motivációk és külső kényszerek befolyásolják a kutatási témaválasztásainkat? Egyáltalán miért éri meg szociológusnak lenni ma Magyarországon és miért éppen most merülnek fel ezek a kérdések? Az szociodramás módszerre alapozott interaktív workshopon egy közös játékra invitáljuk a konferencia résztvevőit, és a szociodráma eszköztárával járjuk körül a csoportot foglalkoztató kérdéseket.

A szociodráma módszerének alapjait, a jóval elterjedtebb és közismertebb pszichodramás módszer mellett, Jacob Levy Moreno fektette le. Míg a pszichodráma a főszereplő (protagonista) egy-egy jelentős életeseményét pszichológiai szempontokra összpontosítva dolgozza fel, a szociodráma a csoport tagjait érintő általánosabb érvényű történetet állít középpontba, és ennek a történetnek a társas és társadalmi összefüggéseit viszi színre. A szociodramás foglalkozáson a résztvevők egy spontán alakuló, közösen felépített történetet, a történetben releváns szerepeket, társas kapcsolatokat jelenítik meg. A közös improvizáción és a csoport kreativitásán alapuló játék pedig azt járja körül, hogy milyen hatalmi viszonyok és társadalmi erők határozzák meg a viselkedésünket. Reményeink szerint a workshop a kutatás-módszertani kísérletezés iránt érdeklődőknek is inspiráló lesz.

Időtartama 1,5–2 óra. Létszám: max. 16 fő.

Politika válságos évtizedekben

Szervező: Susánszky Pál

TK Politikatudományi Intézet

A szekció leírása

Az elmúlt bő egy évtizedben, a világon szinten mindenhol a rezsimek, politikai rendszerek és pártrendszerek gyökeres átrendeződését figyelhettük meg. Stablnak vélt pártrendszerek alakultak át radikálisan, stablnak hitt liberális demokráciák alakultak át illiberális, hibrid, plebisciter vagy más, a hidegháború vége óta Európára nem jellemző rezsimekké. Megerősödtek a populista pártok és mozgalmak mellett a szélsőséges pártok (pl. AfD Németországban) és mozgalmak is, továbbá új lokális és globális mozgalmak jelentek meg. A politikai polarizáció jelensége megkerülhetlenné vált a politikai szociológia számára. Mindez összefügg az elmúlt másfél évtized válságaival. A 2008-as világgazdasági válság hatásai jelentősen hozzájárultak a demokrácia válságához. A 2015-ös menekültválság, majd a 2020-21-es koronavírus járvány pedig jelentősen átalakította a politikai szereplők működését, stratégiáit, az állampolgárok politikához való viszonyát, továbbá a politikai intézményrendszereket. A válságjelenségek minden politikai cselekvő számára új helyzetet és kihívást jelentenek. Egyszerre teremtnek lehetőséget a kormányzó szereplők hatalmának megerősítésére, ugyanakkor hatással vannak az intézményekbe vetett bizalomra és ösztönzőleg hathatnak az új, innovatív politikai részvételi formák megjelenésére, megerősödésére is. A COVID-19 járvány hatására például felértékelődött az online politikai részvételi formák szerepe a tiltakozásokban. A szekció célja, hogy a válságjelenségek és a politikai viselkedés, részvétel változásainak kapcsolatát megvitassa. Így olyan előadásokat várunk, amelyek az egyéni politikai cselekvésekre, a politikai részvételre fókuszálnak, de azokat is, amelyek az állampolgárok politikai attitűdjeit, a makro/társadalmi környezet működését, valamint a szervezetek (pl.: pártok, civil szervezetek, társadalmi mozgalmak) és társadalmi hálózatok szerepét vizsgálják. A fenti témákon túl fontosnak tartjuk, hogy bemutassunk komparatív vizsgálatokat (pl.: időbeli, régiókat, vagy országokat összehasonlító kutatások), empirikus kutatásokat megalapozó elméleti munkákat, valamint egy-egy kutatási terület eredményeit rendszerező és összefoglaló előadásokat is. Ennek megfelelően kiemelten kezeljük és teret adunk az összehasonlító kutatásoknak és az összehasonlító kutatásokat megalapozó elméleti kereteket és modelleket bemutató előadásoknak. Panelünk célja, hogy bemutassuk a magyarországi politikai szociológiai kutatások lehető legtágabb spektrumát. Olyan előadásokat várunk, amelyek az alábbi témákra empirikus vagy elméleti szempontokból reflektálnak:

1. Politikai részvétel, a politikai viselkedés tendenciái
2. Az állampolgárok és az állam viszonya
3. A környezet változásainak hatása, elsősorban a politikai, diszkurzív vagy kulturális keretfeltételek változásai
4. A politikai szocializáció folyamatai
5. A politikai polarizáció
6. A politikai diskurzusok, a közbeszéd és a média szerepe
7. Érzelmek szerepe a politikai részvételben
8. Politikai mobilizáció, mozgósítás
9. Tüntetéses részvétel és társadalmi mozgalmak
10. Civil szervezetek, civil társadalom és a politikai szféra viszonya
11. Komparatív empirikus vizsgálatok
12. Empirikus kutatásokat megalapozó elméleti munkák, modellek

Kovács Beáta

ELTE ÁJK Politikatudományi Doktori Iskola

A bátor baloldal és a gyáva jobb? A félelem és az ideológiai identitás kapcsolatáról

Jelen elméleti kutatás a félelem és ideológiai identitás közötti kapcsolat feltárására vállalkozik. Az érzelmeknek hangsúlyos szerepe van az identitások kialakításában és fenntartásában, emellett pedig az ideológiák is rendelkeznek érzelmi dimenzióval. Az előadás legfontosabb célja, hogy bemutassa a félelem jelenségének jobb- és baloldali dimenzióit, és amellett érvel, hogy az ideológiák érzelmi struktúrájának feltérképezése által közelebb kerülhetünk azok kortárs értelmezéséhez. Eddigi tapasztalataim azt bizonyítják, hogy a legtöbb kutatás a félelmet a konzervativizmushoz (Jost et al, 2006, 2003; Altemeyer, 1998; Kanai et al, 2011), valamint a jobboldali populizmushoz (Wodak, 2015; Inglehart – Norris, 2016; Kinnvall, 2013) köti. A baloldali dimenzió szinte teljes mértékben kiesik a tudományos érdeklődés köréből, emellett a bal-és jobboldali félelmek szisztematikus összehasonlítása is elmarad. Felmerül tehát a kérdés, a baloldaliak egyáltalán nem rendelkeznek (politikailag releváns) félelmekkel? A félelem politikája tényleg csak a jobboldal sajátja volna? A szerző szerint a válasz nemleges: jelen kutatási projekt legfőbb célja így éppen az, hogy tudományos, elsősorban politikatudományi szempontból járja körül a félelem jelenségének jobb-és baloldali dimenzióit. A kutatás másik fontos kiindulópontja az, hogy amikor a környezet bizonytalanra válik, például, amikor az állam valamilyen krízissel néz szembe, az lehetőséget biztosít az érzelmvezérelt politikai gyakorlat előtérbe kerülésére (Berezin, 2002). Az előadás így a migrációs válság és a klímaválság témáin keresztül igyekszik megvizsgálni a félelem és az ideológiák hétköznapi működésmódját. Az előadás 3 részből tevődik össze. Az első blokk a félelem komplex természetét hivatott bemutatni a társadalomtudományi szakirodalom tükrében. A második rész a politikai identitást mint ideológiai identitás elemzi. Az előadás záró blokkja a migrációs válság és a klímaválság esetén keresztül vizsgálja a félelem és ideológiai identitás potenciális kapcsolódási pontjait. A kutatás legfontosabb következtetése, hogy az identitások kialakításában és fenntartásában a negatív érzelmeknek sokkal fontosabb szerepük van, mint pozitív társaiknak, azaz együtt félni valakivel mindig erősebb tapasztalat, mint az a megbecsülés vagy empátia, amit a csoporttagok irányába érzünk. Emellett az ideológiai identitás esetében a félelem konstruált természete kerül előtérbe: a jobb- és baloldali félelmek közötti különbségek pedig a mindennapi életünk során konstruálódnak és nem csak a politika „birodalmába” tartoznak. Az ideológia így több, mint egy csokornyai aktuális politikai pozíció, valójában központi komponense az egyén mindennapi életének.

Szabó Balázs

CSFK Földrajztudományi Intézet

Nagyvárosi tünteteskultúra az Orbán-rendszerben: Budapest, 2010–2020

Társszerző: Erőss Ágnes, CSFK Földrajztudományi Intézet

Az utcai demonstráció nem pusztán a társadalmi elégedetlenség kifejeződése, hanem a politikai érdekérvényesítés eszköze, figyelemfelhívás, egy-egy ügy melletti kiállás is. Az utcai megmozdulások a 20. század második felétől szerves részét képezik a nagyvárosok mindennapjainak a világ fejlettebb részén. Az 1960-as évek új társadalmi mozgalmaitól a jelenkori klímátüntetésekig sok témában a legkülönbözőbb társadalmi csoportok vettek részt utcai demonstrációkban, így azok mára hétköznapi, de továbbra is fontos érdekérvényesítő eszközzé váltak, amellyel elsősorban a nagyvárosi lakók élnek. Ez a „hétköznapivá válás” a poszt-szocialista országokban – történelmi háttérük okán – nem következhetett be. Legtöbbjünkben nagy tüntetéshullám kísérte az 1989-90-es rendszerváltásokat, azután viszont kevés közös jellemzőjük volt, leginkább az, hogy a részvétel jóval alacsonyabb, mint nyugaton. Ebben hozhat némi változást a 2010-es évek populista-autoriter kormányok elleni tüntetés-sorozata, amely közös jellemzője a demokratikus intézmények védelme, az EU-pártiság, és a korrupcióellenesség. Az előadás a 2010 utáni időszakban Budapesten rendezett kormányellenes tüntetésekkel foglalkozik, és a következő kérdésekre keresi a választ:

- Az évtized során kétszer újraválasztották a Fidesz-KDNP kormányt. Ez mennyire bátorította vagy gyengítette a kormányellenes tüntetéseket?
- Kik voltak a tüntetések fő szervezői: a hagyományos szereplők, mint a pártok és szakszervezetek, vagy pedig az informális szereplők, esetleg ezek kombinációi?
- A tüntetések tematikus megoszlásának elemzésével következtethetünk arra, hogy az aktív társadalmi csoportok miket

tekintenek fontos ügyeknek. Vajon a demokratikus értékek, intézmények védelme, a gazdasági kérdések, netán a kulturális vagy helyi ügyek voltak elsődlegesek? Egy-egy téma iránt mennyire volt tartós az érdeklődés?

- Mekkora szerepe volt az országos politikai eseményeknek, illetve a helyi és nemzetközi ügyekre irányult-e számottevő figyelem?

Az előadás a 2010-2020 között Budapesten lezajlott tüntetéseket vizsgálja a sajtóban megjelent cikkek alapján. A főbb nyomtatott és internetes portálok által közölt információkat tartalmazó adatbázis lehetőséget ad a köztéri tüntetések paramétereinek részletes kvantitatív elemzésére. Az adatok tanúsága szerint a budapesti tüntetések száma a 2014-es választásokig emelkedett, onnantól csökkenő tendenciát mutat. Viszont, ha mérsékelten is, de a közepes és nagyméretű tüntetések aránya nőtt az évtized második felében, ami egyfajta hatékonyság-növekedésre utal. A demonstrációkat szervező csoportok sokfélék, a pártok, szakszervezetek és civil szervezetek mellett nagy súllyal jelennek meg az informális civilek és az alkalmi Facebook-csoportok is, de ezek között kevés az együttműködés. Ez részben magyarázza a tüntetések szétaprózottságát. A kormányellenes tüntetések legnagyobb csoportját a demokratikus intézmények és emberi jogok védelmében szervezett demonstrációk alkotják; ezek jelentősége nem csökkent a tíz év alatt. Nem elhanyagolhatók a gazdasági kérdések sem, hiszen a társadalmi egyenlőtlenség növekedett, a munkakörülmények bizonyos szektorokban kifejezetten romlottak. Két ágazatban, az oktatásban és egészségügyben különösen súlyosbodtak a problémák; előbbinek a különböző szereplői több hullámban tiltakoztak szinte végig az évtized során. Mivel a rezsिम egyik fő jellemzője a különböző autonómiák megszüntetése, a centralizáció, ezért nem meglepő, ha a legtöbb megmozdulást az országos politikai események váltják ki, a nemzetközi és globális ügyek elhanyagolhatók. A helyi ügyek aránya nem jelentéktelen, de közülük is a kormányzati emlékezetpolitika és a Városliget (szintén egy kormányzati döntés következtében történő) beépítése elleni tiltakozások voltak a legjelentősebbek.

Kovarek Dániel

CEU, Politikatudományi Tanszék

Szavazatvásárlással kapcsolatos attitűdök a roma választók körében Egy kérdőíves kísérlet eredményei

A hazai radikális és szélsőjobboldali pártok üzeneteiben visszatérő toposzként szerepel, hogy a magyarországi cigányság a többségi társadalomhoz képest jelentősebb mértékben van kitéve a választási klientelizmus különböző formáinak, így a szavazatvásárlásnak. Jóllehet a jelenség empirikus prevalenciájáról az elmúlt évek listakísérleteinek köszönhetően, ha korlátozottan is, de rendelkezünk ismeretekkel, szinte semmit sem tudunk a választók ezzel kapcsolatos preferenciáiról; vagyis, hogy számukra pozitív vagy negatív fénytörésben jelennek meg azon ajánlatok, amelyek szavazatukért cserében kézzelfogható, materiális javakhoz vagy más előnyökhöz juttatják a választópolgárokat. A tanulmány egy személyes lekérdezésen alapuló (N=1000) kérdőíves kísérlet (conjoint) segítségével arra tesz kísérletet, hogy összehasonlítsa a többségi társadalom és a magyarországi romák politikusokra vonatkozó preferenciáit. A conjoint kísérlet alanyai párokba rendezett, fiktív politikus profilokat láttak; a kettő közül azt a profilt kellett kiválasztaniuk, amelyiküket szívesebben látták volna egyéni választókerületük megválasztott képviselőjeként. A jellemzők, amelyekből a politikus profilok felépültek, minden esetben véletlenszerűen kerültek kiválasztásra, ezáltal lehetőséget teremtve országos következtetések levonására (AMCE értékek), illetve részcsoport-analízis (marginális átlagok) elvégzésére. A kísérlet eredményei alapján míg a legtöbb politikai és szocio-demográfiai változót illetően (nem, helyi kötődés, politikai oldal) a hazai cigányság preferenciája tökéletesen egybevág a nem-roma szavazókéval, szignifikáns különbséget figyelhattunk meg e két alcsoport között, amikor olyan jelöltek értékelésére kértük őket, akik „pénzt, ételt vagy tűzifát” osztottak szét szavazók között a választást megelőző hetekben. Negatív hatása a választási klientelizmusnak csupán a többségi társadalomba tartozó válaszadók körében volt; vagyis esetükben csökkentette a képviselő-jelölti profilok kiválasztásának valószínűségét. A kutatás eredményei pontosítják a magyarországi választói viselkedésre vonatkozó ismereteinket, első ízben elemzik komparatív keretben romák és nem-romák személyekre vonatkozó (personal vote) politikai preferenciáit, emellett normatív implikációkkal is szolgálnak. Okkal feltételezhető, hogy a szavazatvásárlás ellen küzdő civilek és érdekvédő csoportok stratégiája, illetve az általuk alkalmazott jó gyakorlatok legalább annyira a választási klientelizmusmal kapcsolatos attitűdök, mint az illetén visszaélések előfordulási gyakoriságának és célközönségének függvénye.

A magyar társadalom változó attitűdjeinek térképe 20 éves European Social Survey Magyarországon szekció

Szervezők: Messing Vera és Ságvári Bence

TK Szociológiai Intézet, TK CSS–Recens

A szekció leírása

A 2000-es évek eleje óta számos súlyosabb és enyhébb krízist éltek át Európa társadalmi, közöttük hazánk is. A 2000 évek második felének gazdasági válsága, a 2015 év politikai és közéleti kommunikációját meghatározó migrációs válság, a demokrácia válságai (jobboldali populizmus előretörése), a szemünk előtt kibontakozó klíma- és energiaválság, vagy az elmúlt két évet meghatározó járvány kapcsán Európa szerte komplex kihívásokkal szembesültünk és szembe-sülünk. Ezekre más és más politikai és társadalmi válaszok születtek az európai társadalmak szerkezetétől, gazdasági lehetőségeitől, hatalmi viszonyaitól és társadalmi attitűdjeitől függően. A European Social Survey (ESS), amely már két évtizede segít feltárni és értelmezi azt, hogy ezek a változások miként befolyásolták az európaiak attitűdjeit, értékrend-szerét, szubjektív percepcióit és objektív körülményeit.

A szekciót az idén húsz éves ESS-nek dedikáljuk és egyrészt olyan elemzéseknek kívánunk teret adni, amelyek részben, vagy egészben az ESS által nyújtott időbeli vagy térbeli összehasonlításokat végeznek, másrészt pedig a jövőbe tekintve a komparatív survey kutatások megújulásának módszertani lehetőségeit tárgyalják.

Szekciónkba várjuk azokat az előadásokat, tanulmányokat, amelyek a társadalmak válságokkal szembeni ellenállóképességét befolyásoló tényezők – mint bizalom, alapvető emberi értékek, befogadás, szolidaritás, politikai extrémizmus iránti fogékonyság - változásait elemzik időben egy-egy országban, régióban, vagy országok közötti összehasonlításban.

Várjuk továbbá azokat az előadásokat, amelyek a fenti – gazdasági, politikai, környezeti - válságok társadalmi hatásait igyekeznek feltérképezni: hogyan hatottak ezek az alapvető attitűdökre, emberi kapcsolatokra, objektív életkörülményekre, illetve a társadalom szövetét meghatározó egyéb tényezőkre.

Az ESS az egyik legjelentősebb európai survey, amelynek megvalósításában folyamatosan kiemelt hangsúlyt kap a módszertani kiválóság, az alkalmazott módszerek állandó tesztelése és fejlesztése. Ezért olyan előadásoknak is szeretnénk teret biztosítani, amelyek az összehasonlító kérdőíves adatfelvételek módszertani dilemmáit elemzik, illetve az egyre nehezebben fenntartható hagyományos survey módszerek megújításával foglalkoznak.

A szekcióba elfogadott előadásokhoz discussant-okat kérünk fel, ezért az írásokat (azok nem végleges, de tárgyalható verzióját) a konferencia előtt kérjük leadni. A szekcióba magyar vagy angol nyelvű előadásokat egyaránt fogadunk.

Messing Vera – Ságvári Bence

TK Szociológiai Intézet, TK CSS Recens

Webre terelés. A személyes lekérdezés alternatívája? Egy push-to-web hibrid survey tapasztalatai

Társszerző: Szeidl Blanka (TK Szociológiai Intézet)

Előadásunk egy kísérleti kutatás ("Push-to-Web" survey, a továbbiakban "PtW") módszertani eredményeiről számol be, mely a European Social Surveyhez (ESS) kapcsolódóan került lebonyolításra 2020 decemberében, Magyarországon. A kutatás alapkérdése az volt, hogy kiválthatja-e egészben, vagy részben a személyes megkeresésen alapuló surveyt egy azonos rétegzett véletlen mintán lebonyolított, de postai megkeresésen alapuló adatfelvétel, amely kombinálja az online és offline válaszadás lehetőségét. A kísérleten belül az online válaszadás nagyobb hangsúlyt kap, ezért nevezzük az ilyen kutatást webre terelésnek, vagy webre irányításnak. Bemutatjuk egy ilyen adatfelvétel lebonyolításának lépéseit úgy, hogy minden olyan részletre kitérünk, amely fontos lehet azoknak, akik hasonló módszertanú adatfelvételt terveznek, illetve szeretnék felhasználni a kutatási folyamat egyes elemeit. A tanulmányban részletesen áttekintjük a kutatás eredményességét a válaszadási arányok, a kitöltés időbelisége, a válaszhiány, illetve a kapott minta összetétele szempontjából. Bemutatjuk a kutatás során alkalmazott incentiválást, amely elengedhetetlen része az ilyen típusú adatfelvétel sikerességének. Ott, ahol ez releváns, a kapott sikeres mintát az ESS 9-es hullámának adataival és

a 2016-os Mikrocenzus sarokszámaival vetettük össze. Ezzel kapcsolatos főbb megállapításunk az, hogy a PtW survey kombinált postai és online adatfelvételi módja a személyes survey-hez hasonló (40 százalék körüli) válaszadási arányt eredményezett. A kapott minta összetétele a klasszikus face-to-face survey-hez képest bizonyos "hiányosságokon" javított (életkori csoportok kiegyenlítése), viszont más problémás dimenziókat tovább erősített (még inkább a városi népesség és az iskolázott csoportok irányába torzította a mintát). Kísérleti kutatásunk első eredményei arra utalnak, hogy megfelelő előkészítés és súlyozást követően a véletlen mintát használó PtW designnal kiváltható a személyes megkeresést alkalmazó survey. Az ESS keretében készülő további kutatások várhatóan pontosabb képet alkotnak a módszer előnyeiről és korlátairól.

Farkas Eszter

CEU; TK Politikatudományi Intézet

Immigration attitudes in light of political preferences and media consumption habits in Hungary and Germany

Immigration attitudes are influenced by numerous factors. Individual experiences and stimulus from the surrounding environment simultaneously contribute to how people perceive immigrants, whether they consider immigration as an advantageous phenomenon for a country's economic and cultural life or not. Moreover, the issue of immigration became highly politicized since the 2015 migration crisis, thus party preferences might contribute to public opinion about immigration as well. To untangle the complexity of these factors and outline related trends in the last 20 years, in this paper I analyze ESS data from Hungary and Germany, including every survey round between 2002 and 2018. Besides individual level survey responses about immigration, politics related media consumption habits and party preferences, I include country level data in the analysis as well. Since ESS provides regional data on the Nuts3 level, local information about crime and education characteristics of regions are available. Therefore, complex interrelations between immigration attitudes, political preferences and media consumption habits can be outlined, supplemented by the characteristics of local education level and crime statistics. There are important differences between the Hungarian and German social and media contexts that create a fertile ground for such a comparative analysis. On one hand, while immigration and social diversity have a long tradition in German society, Hungarian citizens have less experience about how to integrate non-European immigrants. Consequently, Hungarian people rely more on media discourses to formulate their opinion about immigration. However, media discourses about immigration are significantly different in the two countries. The anti-immigrant campaign of the Hungarian government since 2015 and the strong government dominance in media ownership resulted in a predominantly negative media discourse, while positive and empathic framing about immigration gained much more attention in the German media discourse. The historically high level of general xenophobia in Hungary was amplified by these tendencies. By presenting related trends and interrelations in these two countries, this study aims to contribute to understanding general motivations behind immigration attitudes.

Tátrai Annamária

ELTE TÁTK

Önmegvalósítás és önmeghaladás Egy kísérlet értékegyensúly mérésére ESS adatokon

Társszerzők:

Heidi A. Wayment (Northern Arizona University),

Elisabeth Linek (European Center for Information and Communication Technologies)

Az emberi boldogulás alaptételeit felvázoló elméleti modellek mind az önmagunkkal, mind a mással kapcsolatos értékek fontossága mellett érvelnek. Az egyetemes értékek széles körben idézett, Shalom Schwartz nevéhez fűződő modelljének egyik elsődleges dimenziója azonban az önmegvalósítás (self-enhancement, SE) és az önmeghaladás (self-transcendence, ST) értékeit szembeállítja egymással. Allport, (1961), Kekes (1995), Rokeach (1973), Sternberg (1998), illetve Wayment & Bauer (2008, 2017) elméleteire támaszkodva megvizsgáltuk, hogy az egyes országokban mekkora az egyensúlyi állapottal jellemezhető aránya. Új mérőszámot fejlesztettünk a nyers self-transcendence il-

letve self-enhancemelt itemek felhasználásával és feltártuk az egyensúlyi állapotot kifejező mérőszámunk és néhány kimeneti változó közötti kapcsolatokat. Az ESS első kilenc hullámának adatait elemeztük 24 országban (N = 295 743). A minta 60%-a az önmeghaladáshoz kapcsolódó értékelemeket magasabbra értékelte, mint az önmegvalósítás értékeleit, és csak 5%-ukra volt jellemző ennek ellentéte, vagyis a vizsgált népesség körülbelül harmadát jellemzi értékegyensúly. Az ST-SE értékegyensúly mérőszámát (ST-SE-VB) távolságalapú számítások sorozatával hoztuk létre. Regressziós elemzések segítségével vizsgáltuk az egyensúlyi mutató kapcsolatát néhány kimeneti változóval. A nem, az életkor, az iskolai végzettség, a vallásosság, az ESS hullám, az ország és a válaszadási torzítást kontroll alatt tartva, az értékegyensúly pozitívan kapcsolatot mutatott a szubjektív jólléttel, szubjektív egészségi állapottal, a társadalmi- ill. politikai bizalommal és a választási részvétellel.

Hajdu Gábor

TK Szociológiai Intézet

Befolyásolja-e a munkanélküliségi ráta a munkanélküliek szubjektív jóllétét?

Társzerző: Hajdu Tamás (KRTK)

A „munkanélküliség társadalmi normája” hipotézis szerint a munkanélküliség negatív jólléti hatása kisebb, ha egy régióban a munkanélküliek aránya vagy a munkanélküliség átlagos hossza magasabb, sőt egyes szerzők eredményei szerint a munkanélküliek elégedettebbek, amikor magasabb a munkanélküliségi ráta. A hipotézis arra a feltételezésre épül, hogy amikor magas a munkanélküliség, a munkavégzésre vonatkozó társadalmi norma gyengébb, ezért a munkanélküliek kevésbé szenvednek a munkanélküliségtől, mivel a munkanélküliséghez tapadó stigma és társadalmi ellenszenv kevésbé jelentős, ha a munkanélküliség több embert érint. Ezen kívül a munkanélküliek nagyobb mértékben gondolhatják úgy, hogy a munkanélküliségük nem (csak) a saját hibájukból fakad, hanem külső, általuk nem kontrollálható körülmények (pl. a gazdaság általános állapota) idézték elő. A hipotézist alátámasztó cikkek szakirodalmi idézettsége meglehetősen magas, a cikkek fő állítását fontos kézikönyvek, összefoglaló munkák is tartalmazzák. Ugyanakkor az eredményeket későbbi kutatások legfeljebb egy-egy ország esetében, részlegesen tudták reprodukálni, míg más kutatásokban azzal éppen ellentétes eredményt találtak. A témával foglalkozó tanulmányok többsége egy-egy országot vizsgál, keresztmetszeti adatokon végez országok közti összehasonlítást, vagy kevés számú időpontban felvett nemzetközi adatfelvételeket használ. Ebben a tanulmányban a European Social Survey nyolc hullámát felhasználva vizsgáljuk, hogy hogyan befolyásolja a lokális (régiószintű) munkanélküliségi ráta a munkanélküliek szubjektív jóllétét és a foglalkoztatottakhoz viszonyított jólléti hátrányát. Régió fix hatásokat (FE) és a munkanélküli státusz hatásának régió-specifikus eltéréseit figyelembe vevő modelleket használunk, amelyek a szakirodalomban általánosan használt régió FE modellel ellentétben torzítatlanul becsülik az egyéni munkanélküli státusz és a munkanélküliségi ráta közti interakció együttthatóját. Eredményeink szerint a munkanélküliek élettél való elégedettsége alacsonyabb, míg a (foglalkoztatottakhoz viszonyított) elégedettségi hátránya magasabb, amikor a lokális munkanélküliségi ráta magasabb. Kisebb és inszignifikáns hatásokat találtunk a boldogság esetében. Ezek az eredmények azzal az érveléssel vannak összhangban, amely azt hangsúlyozza, hogy az álláslehetőségek hiánya és a rosszabb újrafoglalkoztatási esélyek miatt a magas munkanélküliségi ráta különösen hátrányos a munkanélküliek számára. Érdemes megjegyezni, hogy az eredmények nem mondanak ellent annak a feltételezésnek, hogy azokban a régiókban, ahol a munkavégzésre vonatkozó társadalmi norma gyengébb, a munkanélküliek (relatív) elégedettebbek lehetnek. Ezzel szemben az eredmények arra utalnak, hogy a munkanélküliségi ráta nem jó proxy-ja a munkavégzésre vonatkozó társadalmi normának.

Miért érdektelen az ifjúságszociológia és hogyan tudjuk érdekessé tenni?

Szervező: Krémer Balázs

Debreceni Egyetem Politikatudományi és Szociológiai Intézet

A szekció leírása

A 21. század talán legmélyrehatóbb és leggyorsabb változásai a fiatalokat érintik, melynek részeként a digitalizáció olyan alapvetően alakította át a fiatalok életvilágát és valóságpercepcióját, amely értelemszerűen társadalomtudományi, módszertani reflexiót tesz szükségessé. Gyakran szembesül azzal a szociológia is, hogy képviselői olyan fogalom- és kategóriarendszerrel kutatnak, mely gyakran a digitális, rendszert és életvilágot egyaránt generálisan érintő fordulat előtt kerültek kialakításra. Különösen igaz lehet ez a fiatalok vizsgálatára, kiknek az én-, közösség- és tudáskonstruálására a digitális szocializáció révén a gyakran egymással csekély vagy semmiféle kognitív összefüggésben nem álló szövegek és képi anyagok a jellemző. Viszont nem egyformán és nem is ugyanolyan mértékben. Ebből következően a fiatalok kutatói homogenizációja a hagyományost is beleértve digitális individualizáció időszakában komoly tévkövetkeztetések levonásával is járhat.

2021. májusában elismert szociológusok és ifjúságkutatók nyílt levéllel fordultak a Pew Research Centerhez annak érdekében, hogy a vizsgálódásai során hagyjon fel a generációs címkék használatával. Tegye ezt többek között a generációs felosztás túlhangsúlyozott születési korhoz kötöttsége miatt, az így értelmezett generációs fogalomhasználat önkényes jellege és tudományos beszűkítése miatt, illetve további fontos kohorsz- és életút, illetve miliőkutatások hangsúlyozottabb figyelembevételére érdekében. Véleményük szerint a generációs (betű)címkék pontos tartalma igazából vitatott, ellenben arra ösztönzik a kutatókat, hogy kevésbé megalapozott jellemzőket „erőltsenek” különböző populációkra. Ezzel nem csak az önbesorolás lehetőségét veszik el, hanem az egyes nemzedékekhez kapcsolódó sztereotípiáknak is teret engednek. A generációs leegyszerűsítések és általánosítások pedig bár média-, de nem minden esetben tudományképesek. A generációk nemzetközi komparatív összehasonlítása végett ez a vita része kell legyen a kortárs magyar szociológiának is, a felelős generációkutatás új szempontjait vetve fel.

A család a generációs különbségek következményei miatt, az iskola pedig intézményi szerkezetéből adódóan hagyományosan konzervatív jellege miatt kevésbé vagy lassabban tud alkalmazkodni a fenti helyzethez, ezért is különösen fontos, hogy ezek a változások detektálásra kerüljenek. A magyar iskola világa pedig különösen olyan ismereteket, tudásokat vár el a diákoktól, amelyek a lineáris tudásszerzésen és megértésen alapulnak, ezzel pedig kevésbé veszi tudomásul az idő, a fogyasztás és az információszerzés egyéni szinten soha nem tapasztalt mértékű töredezettségét és privatizálódását.

A társadalomtudományok ifjúsággal foglalkozó ágának feladata lenne tehát a fenti dinamikát mérni, értelmezni és az abból következő változási irányokat felismerni. Úgy tűnik azonban, hogy a hagyományos adatszerzési technikák, különösen a survey vizsgálatok – és azok alapját képező kategóriák, hagyományos kérdések – csak részlegesen tudnak megfelelni a fent vázolt elvárásoknak. Ezek a gyakran normativitáson alapuló, előre elkészített, a fiatalok világába csekély beágyazottsággal bíró standard kérdőívek segítségével létrehozott interjúszituációk egyfelől egyfajta gondolkodási logikát és nyelvhasználatot kényszerítenek a fiatalokra, másfelől a társadalmi nyomás, fiatalok és a kérdések témája közötti távolsága miatt a kapott válaszok megbízhatósága, használhatósága kérdéses (és egyre inkább azzá válik). Vajon lehetséges-e ezen túllépni, más módszerekkel közelebb jutni a fiatalok tényleges tapasztalati valóságához?

Az Európában is egyedülálló nagymintás ifjúságkutatás két évtizede során számos módszertani és tartalmi dilemmával szembesültek a kutatók, illetve többször került nehéz helyzetbe maga a kutatás. Az ezredforduló óta felhalmozott tapasztalatok segítséget nyújthatnak az ifjúság általános tulajdonságainak leírásában, lehetővé teszik a trendek elemzését.

Bizonyítandó, hogy a magyar ifjúságszociológia élő, virulens, szakmai vitákat generáló és kihordó tudományág, ahol van helye és táptalaja az új gondolatok, módszerek kitalálásának és megvitatásának, úgy véljük, hogy a konferencia jó alkalmat nyújthat a különböző módszertani megközelítések ütköztetésére, az eltérő tudományos iskoláktól beérkező hipotézisek megvitatására.

Olyan előadások beküldését várjuk két panelben, amelyek megerősítik, amit lehet (akár a nagymintás ifjúságkutatások eredményeit illetően), és kritikával illetik, amit kell, továbbá túl is mutatnak a kutatási eredmények leíróstatisztikai bemutatásán. Tehát valamilyen elemükben: fogalomhasználatukban, témafelvetésükben, módszertanukban vagy eredményeikben innovatívak, például kiemelik az ifjúságszociológia „flow” karakterét, hangsúlyozva a belépő generációk

hatását a szociológia más terepeire; nem csak új válaszokat, de új kérdéseket is megcélznak; kapcsolódnak a szociológián túli diszciplínákhoz; a szociológián belüli kérdésfeltevéseken túl más tudományterületek kérdéseit is felvetik; szembenéznek a nehezebb mérhetőséggel, egyáltalán: magukon hordozzák a tudományos novum jeleit. Tegyük újra érdekessé az ifjúságszociológiát!

Kiss-Kozma Georgina

Ifjúságkutató Intézet

A magyar fiatalok nemzetközi mobilitásának mérése

A népvándorlás egyidős az emberiséggel (Szalayné, 2009), a nemzetközi szakirodalom pedig lényegében egyidős magával a jelenséggel, illetve annak modern kori megjelenésével. Az európai országok döntéshozóit, kutatóit a 19. század második felétől felerősödő, Amerikába történő kivándorlás a témával való foglalkozásra ösztönözte, és a számos elemzés megszületése mellett a kutatói attitűdök polarizációja is megfigyelhető (Szabó A., 2006). A migráció alapvetően egyéni cselekedet, amely nagysága, kiterjedése által alakul társadalmi jelenséggé (Hautzinger–Hegedüs–Klenner, 2014). A migrációval kapcsolatban igen gazdag szakirodalommal találkozunk a nemzetközi tudományos diskurzusban, és jellemző, hogy számos elmélet verseng egymással. Mivel a migrációnak nincs egységes, átfogó elmélete, amelynek segítségével e társadalmi jelenség egyszerűen megérthető lenne, a migrációs folyamatok elemzéséhez nem elegendő egyetlen diszciplína eszköztárának alkalmazása (Masey et al. 2012). A fogalmakat érintő főbb diskurzusok és elméleti paradigmák a migráció, mint társadalmi jelenség más és más jellemzőit emelik ki. A migráns csoport nem homogén kategória, ezt támasztja alá, hogy a szakirodalomban számos kísérlettel találkozunk a migrációs folyamatok szociológiai tipizálására (vö. Lőrincz – Zámbo, 2012., L. Rédei, 2001., Bába, 2008., Halász, 2011., Szalkai, 2010, Sík, 1992., Tóth, 2001., Illés-Kincses, 2009). A migráció többféleképpen megközelíthető, s mindamelllett, hogy a gyakorlatban ritkán beszélhetünk élesen elkülönülő típusokról, a csoportosítások fő szempontjai között általában a területi szempontok (államhatár), a cél, a jogszerűség és a tartózkodási időtartam jelenik meg. Ennek alapján beszélhetünk nemzetközi vagy országon belüli migrációról, bevándorlásról vagy kivándorlásról, önkéntes vándorlásról vagy menekülésről, időszakos vagy tartós migrációról, gazdasági, politikai, kulturális vagy ökológiai migrációról, valamint legális vagy illegális migrációról (Hautzinger – Hegedüs – Klenner, 2014). Az előadásban a legális, államhatárokat átlépő migrációs folyamatokról lesz szó. Módszertan A migráció fogalmi meghatározását, teoretikus megközelítéseit tekintve tehát nincsen egyetértés a szakirodalomban, s a téma kutatóinak módszertani nehézségekkel is szembe kell nézniük. A migráció fogalmi, elméleti megközelítésének sokszínűsége mellett az értelmezések homlokterében konkrét emberi magatartás, a vándorlás (lakóhely megváltoztatása) áll (Hautzinger–Hegedüs–Klenner, 2014). A népvándorlást különböző aspektusból tanulmányozhatjuk, vizsgálatunk vonatkozhat a jelenre (tényleges külföldi tartózkodás), a múltra (külföldi tapasztalat, migrációs trendek), valamint a jövőre is (migrációs potenciál, tervek). A különböző megközelítésekhez különböző statisztikai forrásokat, adatbázisokat, kutatási eredményeket használhatunk. A statisztikai adatokon alapuló vizsgálódások vonatkozhatnak a migrációs folyamatokra, vagyis ekkor a fókusz a migráció alakulására (trendek) kerül és az elemzés az ún. flow (migrációs áramlások) adatokon alapul. A kivándorolt népesség nagyságrendjét az ún. stock (állomány) adatok mutatják. Ami közös bennük, hogy főként becslésekre szolgálnak, s célként is csupán a minél pontosabb becslést tűzhetjük ki. Továbbá ezek az adatok sem adnak teljes képet a jelenségről, ugyanis a kivándorlók számán kívül nem tárják fel a migrációs döntés mögött álló okokat, nem tudunk meg semmit az emigráció szociodemográfiai háttéréről, a kivándorlás céljáról vagy a kint tartózkodás várható idejéről. Tehát a migráció pontos mértékének meghatározása, az emigráció nagyságrendjének és karakterének leírása, vagyis egy mélyebb és átfogóbb kép kialakítása számos módszertani nehézségbe ütközik (Kováts–Várhalmi, 2014). Az előadás során az elméleti dilemmák mellett kitérek a módszertani nehézségekre is, amelyek a migrációs folyamatok, valamint a kivándorlók pontos számának meghatározását, az emigráció karakterizálását is megnehezítik. Ezt követően a 2020 őszén készült nagymintás ifjúságkutatás adatait, valamint az Ifjúságkutató Intézet legfrissebb, 2021 év végén és 2022 év elején készített reprezentatív kutatásának eredményeit felhasználva vizsgálom a magyar fiatalok migrációs szándékait, a migrációs döntések mögötti okokat, megvizsgálva a különböző migrációs modellek – push-pull klasszikus migrációs modell, valamint a modern migrációs elméletek közül a kapcsolathálózati megközelítés – magyarázó erejét.

Mikó Fruzsina

Budapesti Corvinus Egyetem

Techviselkedés a családban

A gyorsuló digitalizáció hatására egyre hangsúlyosabb téma a gyerekek képernyők előtt töltött ideje és technológia-használata. A kisgyermektől a tinédzserek korcsoportjáig számos kérdést vet fel a téma a szülők, pedagógusok, szakemberek számára egyaránt. A közelmúlt populáris és tudományos irodalma is gyakran a technológiahasználat negatív következményeire fókuszált, az elmúlt pár évben azonban szemléletváltás történt a technológia kínáta lehetőségek irányába is. A technológiát használó gyerekek bezárkózásával és izolációjával kapcsolatos kezdeti félelmeket egyre jobban felváltja az a nézet, hogy a digitális technológia inkább elősegíti, mintsem korlátozza a társadalmi interakciókat (például Downey–Gibbs 2020). A különböző digitális eszközök megjelenése a szülőkben gyakran bizonytalanságot és aggodalmat ébreszt, hogy miként integrálják az okoseszközöket a családi életbe. A technológia fejlődése és jelenléte – a használati szokásoktól és a céloktól függően – erősítheti és ronthatja is a szülők és a gyermekek együtt töltött idejének minőségét. Mivel a szülők féltik gyermekeiket a káros hatásoktól, szabályokat alkotnak a technológiahasználat mértékére és a fogyasztott tartalomra vonatkozóan (Hiniker et al. 2016), de az ismeretlen terepen tanácstalanok a helyes stratégiát illetően (Kim–Davis 2017, Nomaguchi–Milkie 2020). A szülők technológiahasználattal kapcsolatos attitűdjeire hatással vannak társadalmi kapcsolataik. Azok a szülők, akik e tekintetben előnyösebb helyzetben vannak, például munkájuk megköveteli különböző infókommunikációs eszközök és szoftverek ismeretét, jobban képesek támogatni a gyerekek tanulási tevékenységét, a digitális technológia adta lehetőségek kiaknázását is (Hollingworth et al. 2011). A kamasz gyerekek technológiahasználatát nehezebben követik a szülők, illetve a gyerekekben is erősebben megjelenik az önállósodásra való igény, ekkorra úgy érzik, képesek szüleik tanácsai nélkül is biztonságosan használni az internetet, eszközeiket (Gentile et al. 2012, Haddon 2015). Az előadás azt a kérdést járja körül, hogy a technológiahasználattal kapcsolatos családi viselkedésmintáknak milyen típusai azonosíthatók a kamaszgyerekekkel (is) rendelkező családokban, és a típusok milyen szociológiai jellemzőkkel írhatók le. Az előadás érinti a képernyők előtt önállóan töltött idő, a szülők és kamaszok aktív közös technológiahasználat, valamint a család együtt töltött ideje alatt történő önálló technológiahasználat témakörét egyaránt. Az előadás alapját adó kutatás kevert módszertanra épült, magyarázó egymásra épülő felépítés szerint: a kvantitatív elemzés tapasztalatai beépültek a kvalitatív rész előkészítésébe az interjúvázat megalkotásának és a minta összeállításának szempontjából. A kvantitatív és kvalitatív adatfelvétel esetében a célcsoportot 65 évnél fiatalabb (munkaképeskorú), legalább egy 12–16 éves gyerekkel rendelkező magyar felnőttek, valamint a felnőtt 12–16 éves gyermeke alkotta. Egy szülő és egy gyerek bevonása történt meg háztartásonként, több 12–16 éves gyermek esetén random választással jelölték ki a válaszadót. A számítógéppel támogatott személyes kérdőíves adatfelvételre (CAPI) 2017 őszén került sor 1000 szülő-gyerek pár bevonásával, majd 2019. január és június között 30 szülő-gyerek párral készült mélyinterjú. Az eredmények azt mutatják, hogy lehatárolhatók a techviselkedés különböző típusai a családban, amelyet számos szociodemográfiai háttérváltozó befolyásol.

Böcskei Balázs

TK Politikatudományi Intézet

A generációs (válság)aktivitások értelmezése Big Data módszerrel a poszt-Covid időszakban

Társzerzők: Fekete Mariann (SZE Szociológia Tanszék) és Nagy Ádám (Óbudai Egyetem, Fővárosi Önkormányzat)

A társadalomtudományi megközelítések folyamatosan, de különböző intenzitással reagálnak arra, hogy a fiatalok szocializációjában a közösségi média politikai-gazdasági ökoszisztémájában elfoglalt helyük generális jelentőségű lett. Azáltal, hogy a digitális térben a személyes politikai interakciók száma exponenciálisan emelkedik, kutatói szemszögből nézve a politikai aktivitás vizsgálatok kisebb lehet, legalábbis nem kizárólagos a szerepe annak, hogy a fiatalok mekkora aránya vesz részt hagyományos offline aktivitásokban. Egyúttal ez a fiatalok politikai aktivitásának mérhetőségének újragondolását is szükségessé teszi, ez lenne előadásunk kiinduló pontja. Álláspontunk szerint az új tudásfeltárásoknak ki kell egészülniük az online diskurzusgeneráló fórumok vizsgálatával, melynek során a fiatalok őszintébben, és kevésbé normakövető módon beszélnek el társadalmi-közéleti kérdéseket. Ennek révén olyan egyéni feltárulkozások mennek végbe, továbbá a reakciók és megosztások során olyan további kapcsolódások jönnek létre, amelyek mérése kevésbé lehetséges a már megszokott kérdőíves módszerekkel. A kutatók okkal kívánnak kevésbé letérni a metodológiai utatról, ennek oka nem csak az adatok új összegyűjtésének forrásigénye, hanem egy bizonyos mértékig indokolt kutatói konzervativizmus is. Az évtizedeken át épülő idősorok és az így vizsgált összefüggések megtörése nem lehet cél, de mint az előadás során Big Data-eszközökkel bemutatásra kerülő kutatása is bizonyítja, a rendszeresen ismételt kérdőíves-kutatások relevanciája mellett magából az az online médiaökoszisztémából következő módszerek alkalmazása is szükséges. Ez a különösen szembetűnő az ifjúságkutatások esetében, amelyek miközben egy dinamikus változó, a kulturálistól kezdve a hagyományos anyagi javak fogyasztásáig bezárólag egy rendkívül heterogén, továbbá a folyamatosan megújuló technológiához szorosan kapcsolódó társadalmi csoportot vizsgálnak, gyakran mégis a tudásisméltés erejével hatnak. Számos aktivitásvizsgálatra vonatkozó kutatói preconcepció az ifjúságot továbbra is a „lázadás vagy csendesek”, illetve konformisták vagy nonkonformisták relációban vizsgálja. Pedig a fiatalok [(digitális) politikai] valóságpercepcióikban, fogyasztási szokásaikban és internethasználati jellegzetességeiket tekintve nagyon különböző tartalomfogyasztási- és fejlesztési világokban mozoghatnak. Az előadás során érvelünk amellett, hogy miért is indokolt a hagyományos aktivitás-kutatásokról, ha csak részben is, de áthelyezni a fókusz arra, hogy a fiatalokat a leginkább rájuk jellemző aktivitás alapján kutassuk, továbbá abban az új mediális valóságban, amiben ők vannak, és fogyasztanak. Kutatásunk célja az volt, hogy a magyar fiatalok zöld- és Covid-témákkal kapcsolatos online diskurzusainak mélyelemzése alapján a zöld ügyekkel és a pandémiával kapcsolatos gondolkodásukat feltárjuk, és a mögöttes mintázatokat megértsük. Ennek megismeréséhez a társadalomtudományokban Magyarországon újszerűnek számító Big Data logikán nyugvó, ún. social listeninget használjuk. Ez a módszer nem egy normatív interjú szituáción keresztül, előre, jellemzően középosztálybeli, többségében tapasztalt kutatók által létrehozott standard kérdőívek segítségével kényszerít egy gondolkodási logikát és sémát az érintettekre, hanem maguknak az érintetteknek, jelen esetben a fiataloknak a tényleges, valóságos, leírt, illetve elmondott narratíváit tárja fel őszinte elképzelhetetlen mennyiségű információk megmozgatásával. Ezzel lehetőségünk nyílik egy olyan célcsoport vizsgálatára, mely általában nehezen megközelíthető tudományos eszközökkel, ugyanakkor véleménye túlmutat önmagán, hiszen a jövő lehetséges változásait, a fejlődés irányait jelzi előre. A zöld- és járványkérdéssel, illetve azok hatásaival kapcsolatos vizsgálatok jellemzően olyan adatfelvételek, vagy az egyes témákhoz kapcsolódó véleménykutatások, amelyek olyan interjúszituációban készülnek, amelyekből hiányzik a narratív valóság, helyette egy konstruált kutatói (érezelt) valóság jelenik meg. Viszont a social listening egy olyan metodika, amelynek használata lehetővé teszi az adatközlő szubjektív véleménystruktúráján való áthatolást, a vélemények helyett (más) tények vizsgálatát.

Zsigmond Csilla

TK, Kisebbségkutató Intézet

A többes (nemzeti) kötődés jellemzői kisebbségi magyar fiatalok körében

Jelen előadásban a szakirodalomban elsősorban a Berry (2005) nevéhez kapcsolódó akkulturációs modell alapján vizsgálom a többes kötődés/kettős identitás jellemzőit a kisebbségi magyar fiatalok körében. Az akkulturációs modell alapján főként multikulturális közegben, bevándorló kisebbségi csoportok körében vizsgálták az etnikai és nemzeti kötődéseket, de a modell érvényessége általánosabb, az előítéletvizsgálatok során is alkalmazható, illetve őshonos kisebbségi csoportok etnikai/nemzeti kötődésvizsgálataiban is találkozhatunk ezzel a megközelítéssel. Bár a nemzeti identitásnak kisebbségi magyar vonatkozásban is gazdag kutatási előzményei vannak – főként Erdélyben –, a többes (nemzeti) kötődés mintázatairól alig olvashatunk, főként regionális összehasonlításban. Az előadás újszerűségét részben ez az összehasonlító jelleg adja, a kisebbségi magyar fiatalok többes (nemzeti) kötődéseinek ilyen szempontú vizsgálatára korábban nem került sor. Az elemzés a GeneZYs 2015 ifjúságszociológiai felmérés adataira alapoz. A felmérés fókuszában azok a közel 400 ezer főt kitevő 15–29 éves magyar anyanyelvű fiatalok álltak, akik Erdélyben (Romániában), Felvidéken (Szlovákiában), Vajdaságban (Szerbiában) és Kárpátalján (Ukrajnában) élnek. A 2700 fő megkeresésével zajlott kérdőív kutatás korra, nemre, településtípusra és régiókon belül területi megoszlás szerint reprezentatívnak tekinthető. A mintanagyság Erdélyben 1000, Felvidéken 700, Vajdaságban 500, Kárpátalján 500 fő volt. A szakirodalmi vonatkozások, és előzetes kutatási eredmények alapján azt feltételezem, hogy a négy régió kisebbségi magyar fiataljainak esetében a többes kötődés a legjellemzőbb kötődési mintázat, melyet a szegregáció követ. A többes kötődés hipotézise szerint pozitívabb csoportközi viszonyulások/attitűdök jellemzik a kettős kötődésűeket, mert van valami közös „mi” érzés, közös összetartozásérzés (lásd Dovidio és mtsai, 2007). Korábbi kutatások arra is rámutattak, hogy a többes kötődés – akár kulturális, akár többnyelvű stb. – a tolerancia erősödésével jár (Huff és mtsai, 2017; Saleem és mtsai, 2018). A többes kötődésnek a jóllétre, önértékelésre, mentális egészségre és társadalmi integrációra gyakorolt pozitív hatására gazdag szakirodalmat találunk. Erre az összefüggésre rámutattak például katalán középiskolások identitáselmzése keretében is (Sáenz-Hernández és mtsai, 2020), illetve baszkok etnikai identitásvizsgálatának konklúziójaként is megfogalmazódott, hogy a többes kötődés ráerősít mind az egyéni jóllétre, mind a társadalmira, és pozitívan hat a közösségi részvételre is (Zabala és mtsai, 2020). Ezekre alapozva, a többes kötődés feltételezésem szerint a kisebbségi magyar fiatalok esetében is pozitívan hat a saját csoportthovatartozásukra, de erősíti az elfogadást is, pozitívan hat a csoportközi attitűdökre, a toleranciára – a többségi nemzettel szemben, illetve más etnikai-társadalmi csoportokkal szemben. További hipotézisem, hogy a kisebbségi magyar fiatalok körében a többes kötődés pozitívan hat a jóllétükre, az egyéni és társadalmi elégedettségre. A többes kötődésre vonatkozó hipotézisek tesztelését logisztikus regressziós modellek segítségével vizsgálom. A hipotézisek tesztelése mellett, az elemzés a többes kötődés további aspektusaira is rávilágított. A szociodemográfiai háttérváltozók függvényében az látható, hogy a többes kötődés a nők körében hangsúlyosabban jelentkezik (kivételek a Vajdaság), illetve a kárpátaljai és a romániai magyar városi fiatalokra inkább jellemző, mint vidéki kortársaikra. Az eredmények alapján összegzésként kihangsúlyozható, hogy a többes kötődés legerősebb általános jellemzője valamilyen nyitottság, amely elsősorban a többségi nemzet vonatkozásában mutatkozik meg (erősebb rokonszenv, erősebb integráció – több többségi FB-ismerős –, jobbnak ítélt interetnikus kapcsolatok stb.), de a politikai és társadalmi kérdések, felelősségvállalás irányában is (sporadikusabban) megjelenik. Bár nem általános érvényességgel, de a jólléttel is együtt jár (a romániai és a kárpátaljai magyar fiataloknál).

Iskola és társadalom

Szervező: Gárdos Judit

TK Szociológiai Intézet

Berényi Eszter

ELTE TÁTK

Hátrányos helyzetű tanulók hat- és nyolcosztályos gimnáziumokban

A magyarországi közoktatási struktúrában az általános iskolai szakasz nyolc évfolyamos, de ezt a szakaszt keresztbemetszi a hat- és nyolcosztályos gimnáziumokba való jelentkezés lehetősége. A 4. illetve 6. általános iskolai osztály utáni szelekció rendkívül korainak minősül, s gyakori tapasztalat, hogy a korán szelektáló oktatási rendszerekben az iskolarendszer nem képes enyhíteni a társadalmi egyenlőtlenségek újratermelődésén (pl: Buchmann & Park, 2009; Hanuschek & Wössman, 2006; Gamoran, 2010). A hat- és nyolcosztályos gimnáziumi felvételi nem kötelező, hanem opcionális. A szabad iskolaválasztással foglalkozó szakirodalom arra mutat rá, hogy ha a választás csak egy lehetőség, akkor a választók döntő többségére igaz, hogy társadalmilag előnyösebb helyzetből kerülnek ki, mint a nem választók (Bifulco, Ladd és Ross, 2009; Yongmei, 2010). A magyar hat- és nyolcosztályos gimnáziumi szelekcióban egyszerre érhetők tetten a szabad iskolaválasztás és a korai szelekció elemei, és ennek eredménye tetten is érhető társadalmi összetételükben: ezek az iskolák „lefölözik” az általános iskolák legelőnyösebb háttérű diákjait, és alig találunk bennük hátrányos helyzetű tanulót (Varga, 2019). Ezek az iskolák a legjobb eredményeket produkálják az évente megrendezett Országos Kompetenciaméréseken. Saját korábbi (pl: Berényi, 2019, Berényi 2021) eredményeimből kiderült az is, hogy a jelen felvételi rendszer a teljes felkészülési folyamatot a családra bízva, az általános iskolák nem segítik a potenciális jelentkezőket sem az információk terjesztésével, sem a vizsgákra való tényleges felkészítéssel, mindez pedig tovább csökkenti a hátrányos helyzetű diákok bekerülési esélyeit.

Az előadás arra a kérdésre keresi a választ, hogy mi teszi mégis lehetővé, hogy hátrányos helyzetű diákok bekerülhessenek és sikerrel elvégezzenek ilyen iskolákat. Az előadás egyrészt bemutatja, hat- vagy nyolcosztályos gimnáziumokban tanító tanárokkal készült interjúk alapján (összesen: 8 interjú alapján), hogy hogyan érzékelik és értelmezik ezek a tanárok a hátrányos társadalmi háttérű diákok hiányát ezekben az iskolákban. Az előadás bemutatja olyan hátrányos és halmozottan hátrányos szociális háttérű diákok eseteit is, akik minden valószínűség ellenére sikeresen jelentkeztek ezekben a gimnáziumokba. Ezek az esetek a velük és környezetük néhány fontos szereplőjével (tanárok, mentorok, családtagok) készült interjúk alapján bontakoznak ki (9 diákkal, illetve környezetükkel készült összesen 22 interjú). Történeteikből kiderül, hogy egyéni döntéseik és gyakorlataik hogyan segítették őket céljaik elérésében, hogyan jelent meg mentális horizontjukon a hat- és nyolcosztályos gimnáziumválasztás lehetősége. Az is kiderül, hogy mindannyian számíthattak elkötelezett szereplők - civil önkéntesek; gondoskodó tanár stb. - segítségére, akik döntő szerepet játszottak iskolaválasztásukban és sikerükben. A legtöbb esetben, ha már maga a bekerülés megtörtént, gimnáziumi tanulmányaik sikeresen alakultak, de ebben szerepet játszhat az is, hogy többségüknek ez alatt sem szakadt meg a kapcsolatuk mentoraikkal.

Kisfalusi Dorottya

TK CSS Recens

Általános iskolai szegregáció és későbbi tanulmányi kimenetek

Társszerző: Hermann Zoltán (KRTK Közgazdaságtudományi Intézet, BCE)

Magyarországon az iskolai szegregáció mértéke, azaz a különböző társadalmi háttérű tanulók eltérő iskolákban vagy különböző tanulói csoportokban való oktatása növekvő tendenciát mutat (Berényi és mtsai., 2008; Hajdu és mtsai., 2021; Kertesi & Kézdi, 2005). Az általános iskolai szegregáció több mechanizmuson keresztül is kedvezőtlenül befolyásolhatja a tanulók későbbi tanulmányi kimenetét (Kertesi & Kézdi, 2005). Egyrészt a hátrányos helyzetű tanulókat ok-

tató intézmények jellemzően rosszabb személyi és tárgyi feltételekkel rendelkeznek, mint a magas társadalmi státuszú tanulókat oktató iskolák, amely alacsonyabb színvonalú oktatást eredményez (Havas & Liskó, 2005; Kertesi & Kézdi, 2005). Másrészt szegregált körülmények között a kortárs csoport is negatív hatást gyakorolhat a tanulók teljesítményére és aspirációira (Brandén és mtsai., 2019; Gould és mtsai., 2009; Harris, 2010; Kruse & Kroneberg, 2020).

Tanulmányunk azt vizsgálja, hogy a szegregált általános iskolákban tanuló diákok későbbi oktatási kimenetei mennyiben térnek el a hozzájuk hasonló megfigyelhető egyéni jellemzőkkel bíró, de nem szegregált iskolában tanuló társaikról. Az elemzéshez egy olyan egyedülálló, a KRTK Adatbankja által összekapcsolt egyéni adminisztratív adatbázist használunk (ADMIN3), amely a vizsgált kohorszok 50%-os mintájára tartalmazza az Országos kompetenciamérés, a Közoktatási információs rendszer (KIR), az Érettségi adatbázis és a Felsőoktatási információs rendszer (FIR) bizonyos tanulói szintű adatait.

Az elemzést négy tanulói kohorszra végezzük el:

- 2007/08-as tanévben nyolcadikosok
- 2008/09-es tanévben nyolcadikosok
- 2009/10-es tanévben nyolcadikosok
- 2007/08-as tanévben tizedikesek

Elemzésünk négy kimenetet vizsgál:

1. középfokú végzettség megszerzése az általános iskola befejezése utáni 5. tanév végéig
2. érettségi megszerzése az általános iskola befejezése utáni 5. tanév végéig
3. felsőfokú továbbtanulás az általános iskola befejezése utáni 7. (vagy 8.) tanév kezdetén
4. felsőfokú végzettség megszerzése a 10. évfolyam elvégzését követő 7. tanév végéig

A szegregált általános iskolában tanulás és az egyes kimenetek összefüggését többszintű lineáris modellek segítségével vizsgáljuk. Az első három kimenetet mind a négy kohorszra, a negyediket csak a tizedikes kohorszra vizsgáljuk a rendelkezésre álló adatok időbeli korlátai miatt. A felsőfokú továbbtanulás és végzettség valószínűségét a teljes mintára is és a feltételes valószínűséget az érettségizettek mintájára is megbecsüljük. Külön vizsgáljuk az összefüggés családi háttér szerinti heterogenitását, azaz azt, hogy milyen erős az összefüggés az alacsony, illetve a közepes iskolázottságú szülők gyermekei esetében.

A szegregált iskolákat a halmozottan hátrányos helyzetű tanulók magas részaránya alapján definiáljuk. Kontrollváltozóként a nemet és a családi háttér megfigyelhető jellemzőit (szülők iskolázottsága, munkaerőpiaci helyzete, otthoni könyvek száma, lakáskörülmények, szubjektív jövedelmi helyzet és más, a szülők társadalmi-gazdasági státuszát közelítő változók), valamint a tanulók lakhelyének jellemzőit (településméret, átlagos jövedelem) használjuk. Külön megvizsgáljuk azt, hogy hogyan változik a szegregált általános iskolában folytatott tanulmányok és az oktatási kimenetek közötti összefüggés akkor, ha a kompetencia-tesztpontszámokat is bevonjuk a kontrollváltozók közé; azaz mennyiben a tanulmányi teljesítményen keresztül érvényesül az összefüggés. Egy bővített modell arra is választ keres, hogy az iskolai szintű magatartási problémák, deviancia adatok bevonása gyakorol-e önálló hatást a kimeneti változókra.

Pásztor Adél

Budapesti Corvinus Egyetem

Origins and destinations

Study choices and graduate destinations of Hungarian youth in Slovakia

With an ever-rising number of young people enrolling in higher education institutions across the developing world (Arum, Gamoran & Shavit, 2007), greater attention is being paid to widening participation, thus ensuring that access to higher education opportunities is not classed, gendered or raced. While social class inequalities proved to be more persistent in most of the countries, ethnic differences appeared to be country- or ethnic group specific (Shavit & Blossfeld, 1993; Breen & Jonsson, 2005). In search for explanations, scholars remained split between emphasising the effects of social class over race or ethnicity, or vice versa. E.g., research on ethnic minority access to HE in the UK increasingly focused on social class differences, assuming that the latter were 'more apparent and significant than minority ethnic similarities' suggesting that 'ethnicity on its own does not explain or account for the choices of ethnic minority students' (Ball, Reay & David, 2002, pp. 333-335). In contrast to immigrant groups, there is very little contextual evidence with regard to HE aspirations and decision-making of historic minorities, as research has overwhelmingly

focused on earlier educational transitions when trying to map out the decision-making processes behind the choice of minority and majority-language schooling in Hungarian-speaking communities outside Hungary. In order to remedy this situation, the research provides much-needed insight into the educational aspirations, choices and graduate destinations of a cohort of young Hungarians in Slovakia in order to better understand the peculiarities of HE access and participation for historic minorities in Eastern Europe. Relying on mixed methods and a longitudinal design the research follows a cohort of high school students in Smalltown from their last year of secondary school through university up to their graduate destinations six years onwards. In terms of methodology, a survey questionnaire was administered to all final year students enrolled in three secondary schools with Hungarian language instruction in Smalltown. Subsequently, two classes across these schools were selected for an in-depth study and a sample of students (20) were interviewed about their educational choices and aspirations. Teachers were interviewed (head teachers and career councillors) in both schools under study. The follow-up study six years later aimed to draw a comparison between students' initial choices and their present study destinations, whilst noting their success in graduating and finding a job. The collected data revealed three main study-work trajectories reflecting different trade-offs in terms of HE studies, graduate careers and ethnic identity maintenance. In contrast to the case of immigrant children in Western Europe ethnic identity maintenance was paramount in the choice-making process of Hungarian youth. Even though some put their careers first and disengaged from the community, for the majority, HE choice was framed by an attempt to retain their Hungarian identity without severing the links with the Hungarian community. In this context, HE choices became markers of ethnic identity as well as individual futures affecting the life chances and career prospects of individuals alongside the survival of the Hungarian ethnic community.

Dupcsik Csaba

TK Szociológiai Intézet, Károli Gáspár Református Egyetem

A sérülékeny bizalom. Elméleti karbantartás

A kérdőívek és interjúk kérdéseire adott válaszok adatokká és változókká alakítása során a mainstream szociológia tipikus stratégiája, hogy zárójelbe teszi a (meta)elméleti dilemmákat, s azokkal csak az operacionalizálás vagy „a válaszadók megbízhatósága” módszertani problémáiként foglalkozik (ha egyáltalán). Miközben nyilvánvalóan csak a tágabb, kvantitatív módon elemezhető kontextus magyarázza, hogy például

- egy 2020 áprilisi kutatás szerint a magyarok négyötöde támogatta az érettségi vizsgák megtartását (Századvég 2020), miközben egy ugyancsak 2020 áprilisában tartott másik kutatás (ATV 2020) szerint a magyarok kétharmada úgy vélte, hogy halasztani kellene a vizsgákat.
- Már az is érdekes, ha attitűdök különböznek pl. a politikai elköteleződés dimenziója mentén, de egy 2021 áprilisi vizsgálat szerint a tények percepciója terén ez a helyzet: ellenzéki válaszadók kétszer nagyobb valószínűséggel ismertek olyan idős embert, aki regisztrált, de nem kapott a kérdezés idején oltást, mint a kormánypárti adatközlők. (Publicus 2021)
- Az állományadalmi kontextus kvalitatív elemzése nélkül nyilván nem értelmezhető az a kutatási eredmény sem, mely szerint 2021 nyarán a kormánypárti válaszadók mintegy kétszer nagyobb arányban néznek rendszeresen futballmeccset, mint az ellenzékiek; ráadásul a pártot nem választók egy nagyságrenddel nagyobb arányban érdektelenek a labdarúgás iránt, mint bármelyik a fenti két csoport közül. (Mizsur 2021)
- De messze nem mindig a politikai/ideológiai elköteleződéssel magyarázhatjuk az adatközlők megbízhatatlanságát. Jó példa Tomka Miklós 1993-as vizsgálata, ahol a megkérdezettek 12,3%-a választotta a „nem hiszek Istenben” választási opciót; később, de ugyanazon kérdőívben ugyanazon megkérdezettek 18,6%-a, majd 32,8%-a választotta ismét ezt a választ. (Tomka 1996:593–594).

A tervezett cikk, desk reseach módszerének alkalmazásával, túlnyomórészt magyar kutatások példáinak felhasználásával vizsgálja, hogy mely tényezők befolyásolhatják a társadalomtudományos vizsgálatok során kapott válaszok megbízhatóságát. Javaslatára szerint explicit módon reflektálni kellene azokra a szempontokra, amelyeket a kutatási praxisban tipikusan vagy megkerülnek, vagy kritikai célokra alkalmaznak mások kutatásaival kapcsolatban. A tervezett cikk felfogható úgy is, mint amely megkísérli Mannheim Károly klasszikus, filozofikus nyelven megfogalmazott gondolatait – mindenekelőtt az ideológia totális és általános felfogásáról (Mannheim 1996/1928:95–96) – közelebb hozni a mai mainstream szociológia szisztematikusan „nagyelmélet-mentesített” (Merton 2002) gyakorlatához.

A magyarországi lakhatási válság(ok) szociológiája

Szervező: Jelinek Csaba

Periféria Kutatóközpont

A szekció leírása

A 2008-as gazdasági világválság óta egyre több társadalomtudományos elemzés születik arról, hogy ma Magyarországon – és a világ számos más pontján – lakhatási válság van (Aalbers 2015, Potts 2020, Pósfai, Nagy 2017). 2008 után, a gazdasági recesszió során az ingatlanpiaci árak csökkentek, a nem teljesítő lakáshitelek száma megugrott, és számtalan háztartás lakhatási helyzete vált bizonytalanra (vö. Csizmady et al. 2019). 2015 után szinte példátlan – globális – ingatlanpiaci áremelkedésnek lehetünk tanúi, ami tovább növeli a lakhatás területén jelentkező egyenlőtlenségeket, a lakhatási problémákkal küzdők számát, illetve a lakhatási szegénység mélységét (Jelinek 2019). Hasonló folyamatokat írtak le mind a téma korábbi kutatói, mind pedig lakhatással foglalkozó történészek is korábbi válságciklusok esetében. Többek között a századforduló lakáspolitikai szakértői (ld. pl. Ferenczi 1906), a két világháború közötti időszak szociográfusai (Meggyesi 1961), az 1970-es évek városszociológusai (pl. Szelényi 1990), valamint a rendszerváltás időszakának szakértői is gyakran jellemezték valamilyen szempontból válságosnak koruk lakhatási helyzetét (Hegedüs, Tosics 1994). Bár a lakhatási válságok ciklikus megjelenése egy jól beazonosítható mintázat, az egyes időszakokban nagy eltéréseket figyelhetünk meg abban, hogy pontosan kik és miket azonosítottak be a válság okaiként, megjelenési formáiként, és lehetséges kiutakként (vö. Gyáni 1992, Keller 2017, Umbrai 2008). A létező társadalomtudományos és történettudományi szakirodalomban számos elemzés rámutat, hogy az ehhez hasonló lakhatási válságok ciklikusan jelentkeznek, követve az ingatlanpiaci és gazdasági folyamatok, azaz az egyenlőtlen fejlődés hullámzásait (Aalbers 2015, Gyáni 1992, Harvey 2012). Ez a ciklikus mintázat többféle elemzési lehetőséget is megnyit. Egyrészt lehetőséggé válik a jelenkori lakhatási válság történeti kontextusba helyezése, másrészt a korszakok közötti hasonlóságok és eltérések beazonosításával a korábbi időszakok folyamatait újszerű szempontokból lehet rekonstruálni. Jelen szekció ezek alapján két fő célt fogalmaz meg. Egyrészt, hogy a jelenkori magyarországi lakhatási válságot ebből a történeti szociológiai perspektívából elemezzük. Másrészt, hogy a korábbi időszakok lakhatási válságait - vagy azok egyes dimenzióit - egymással párbeszédben, a történeti összehasonlítás módszerével vizsgáljuk meg. A szekció nyitott a szociológia, a történettudományok, vagy más társadalomtudományok művelői előtt, és kifejezetten üdvözlö a diszciplináris határokon átnyúló elemzéseket. A konferencia fő kérdésfelvetéséhez kapcsolódva a szekció célja bemutatni, hogy a szociológiai elemzések - adott esetben más diszciplináris megközelítésekkel karöltve - milyen hozzáadott értékkel szolgálhatnak olyan társadalmi és gazdasági kihívások megértésében, mint például a lakhatási egyenlőtlenségek, vagy adott esetben hogyan segíthetik az ehhez hasonló társadalmi problémák enyhítését. Módszertani megkövetés nélkül olyan előadástereket várunk, amelyek az alábbi kérdések valamelyikével foglalkoznak:

- A jelenkori lakhatási válság egyes elemeinek történeti gyökerei ·
- A jelenkori és múltbeli lakhatási válságciklusok összehasonlítása ·
- A magyarországi lakhatási mozgalmak történeti elemzése ·
- A lakhatáshoz kapcsolódó közpolitikai beavatkozások és intézmények történeti szociológiai elemzése ·
- A lakás- és városszociológia, valamint a kapcsolódó társszaktudomány- és szakmatörténeti elemzése ·
- A lakhatási válságok ciklusokon átívelő térbeli és területi mintázatainak az elemzése ·
- Elméleti és módszertani viták vagy innovációk bemutatása a lakhatási válság(ok) szociológiai vizsgálatában

Virág Tünde

KRTK Regionális Kutatások Intézete

Kísérlet a telepfelszámolások összehasonlító elemzésére

Egy 2010-es felmérés alapján a romák közel fele szegregáltan, jellemzően elégtelen lakhatási körülmények között, ugyanakkor döntően saját tulajdonú lakásban él (Domokos, Herczeg 2010). A „cigánytelepet” a térbeli kirekesztés egy sajátos formájaként értelmezem (Wacquant, 2016, Várad-Virág 2015), amely mindig az adott jóléti rendszerbe, lakhatási politikába és a változó gazdasági struktúrákba, társadalmi folyamatokba ágyazottan értelmezhető (Musterd et al., 2017, Arbaci 2019). Az elmúlt évtizedek roma közösségeket célzó politikáinak közös jellemzője, hogy abban a fejlesztési

törekvések és a térbeli, társadalmi kizárás mindig összekapcsolódott. Azaz, a fejlesztések, ezen belül is a telep felszámolás jellemzően kevésbé a szegénység mérséklését, sokkal inkább a roma közösségek kormányzását és kontrollját, a társadalmi rend fenntartását, azaz a szegénység szegregáción keresztüli szabályozását célozták (Van Baar – Kóczé 2020). Előadásomban arra teszek kísérletet, hogy a telep felszámolás különböző hullámain, a hetvenes évek telep felszámolási programját és az elmúlt másfél évtized kísérleteit az adott jóléti rendszerhez és a lakhatási politikákhoz kapcsolódóan mutassam be. Bemutatom, hogy a telep felszámolás csak részlegesen és szelektíven tudtak kapcsolódni az országos politikákhoz, és a napjainkban jelen levő megoldások több tekintetben a szocialista időszak politikáiban gyökereznek. A hatvanas évek végén kezdődő cigánytelep felszámolás nem elsősorban a roma családok méltányosabb lakhatási feltételeinek kialakítását szolgálta, hanem a településektől távol eső, a hatóságok számára ellenőrizhetetlen telepek felszámolását és a gazdaság számára a térben is elérhető munkaerő biztosítását. A központilag tervezett, de helyben megvalósított telep felszámolás mindig a helyi viszonyokba ágyazódott és az érdemes és érdemtelen roma családok szelekcióján alapult: egyrészt új telepek létrehozásával, CS lakások építésével újratermelte az alacsony szintű, szegregált és gyakran stigmatizált lakhatási környezetet. Másrészt azok számára, akik saját erőforrást is képesek voltak bevonni az elérhető lakhatási támogatások igénybevétele (OTP kölcsön, bérlakás kiutalás) mellett, lehetőséget biztosított a telepről való kilépésre. 2002 után a nemzeti kormányok részéről – bár egyre gyengülő határozottsággal – de megfogalmazódott az elköteleződés a cigánytelepek felszámolására, a lakhatási integráció megteremtésére. Ugyanakkor ez nem a központi állam felelősségeként, hanem a lokalitás viszonyaitól, aktoraitól függő lehetőségként jelent meg (Lengyel 2006: 91). Azaz a nemzeti kormány „olvadozó” (Kállai, 2006) elkötelezettsége a roma integráció, ezen belül a cigánytelepen élők lakhatási integrációja iránt párosult a helyi szint szelektív elkötelezettségével és a jóléti intézményrendszeren kívül helyezkedett el. 2010 után az EU fejlesztési projektek kiírásán és a források újraelosztásán keresztül az állam kizárólagos joga lett a fejlesztési célok meghatározása, ugyanakkor a központi állam a program megvalósítását – hasonlóan az eddigi gyakorlatokhoz – a helyi szint szelektív elköteleződésére bízta. Jelentősen megváltozott a telep felszámolási programok célja, amely már expliciten a telepeken élők társadalmi és térbeli integrációja helyett a telepen belüli viszonyok konszolidációjára fókuszál, és hangsúlyossá teszi az egyéni felelősséget, ami pontosan illeszkedik a 2010 után megjelenő felzárkózási paradigmába (Keller-Virág, 2021).

Hegedüs József

Városkutatás Kft.

A lakástámogatások szociológiája – a “szocpol” története

A lakástámogatások a lakásrezsimek fontos elemei (Hegedüs, 2019), ugyanakkor a lakástámogatások bevezetésének deklarált céljai és a megvalósítás, a támogatás tényleges hatása, lényegesen eltérhet egymástól, aminek a magyarázata az adott időszak politikai/gazdasági/hatalmi viszonyaiban rejlik. A lakásrezsim-megközelítés a lakásmegoldások strukturális szerkezetét mutatja be az adott elmélet premisszái szerint. (Az én felfogásomban az integrációs mechanizmusok és a tulajdonforma kombinációjában). A lakásrezsimek azonban dinamikusan változó társadalmi viszonyokat tükröznek, amelyeknek egyik dinamikus eleme (driver-je) a lakástámogatásokhoz kapcsolódó intézményi és egyéni érdekek. Az irodalomban számos példa van arra, hogy a támogatási konstrukció deklarált célja és a tényleges hatás eltér egymástól, amit részben a bevezetés intézményi kontextusa, részben a lakásszektor speciális jellege (“wobbly pillar” - Torgersen, 1987) magyaráz. Pár ismert és nem ismert példa után a tanulmány a „szocpol” történetén keresztül mutatja be, hogy az milyen funkciót töltött be az 1980 utáni lakásrezsimek különböző korszakaiban. (A támogatási forma nevét és a feltételeket a különböző kormányzatok gyakran változtatták.) A kutatás legizgalmasabb kérdése, hogy a támogatási forma milyen dinamizmust ad a lakásrendszer átalakulásának. A „szocpol”-t (munkamegnevezésként fogadjuk el ezt a terminust) 1971-ben vezették be, elsősorban a gyerekes családok támogatására, de csak az államilag kivitelezett lakások vásárlói vehették igénybe (speciális esetként az OTP újraértékesített, tehát nem új lakásainak a vásárlói is jogosak voltak erre a támogatásra). Fontos eleme, hogy a 80-as években a tanácsi lakások használatbavételi díját is lehetett csökkenteni a szocpol felhasználásával a rendszerváltás előtt.) A szocpolt tipikusan negatív intézkedések kompenzációjaként emelték meg (1989, 1994, 2004), amitől talán a 2015-ös emelés tér el. A különböző időszakok szocpoljainak társadalmi hatása is eltér egymástól, ami részben szándékos, részben a „véletlen” eredménye. A legfontosabb következtetés, hogy egy támogatási forma esetében a deklarált cél és a tényleges hatás közötti eltérés szociológiai okainak feltárása hozzásegít ahhoz, hogy egy adott lakásrezsim működését jobban megértsük.

Molnár Noémi Fanni

ELTE ÁJK Doktori Iskola

A lakhatási válság közjogi hajléktalansága A magyar Alkotmánybíróság és a társadalmi valóság kapcsolata a lakhatás területén

A magyar jogirodalom a szociális jogokat, így a lakhatás kérdését is "másodrangú jogként" kezeli a polgári és politikai jogokhoz képest. A magyar közjogi kánon szerint a szociális jogok biztosítása "a társadalom mindenkori gazdasági teljesítőképességének függvénye" (42/2000. (XI. 8.) ABH). Felmerül tehát a kérdés, hogy a magyar Alkotmánybíróság (AB), amely az alkotmányos jogok és államcélok legfőbb védelmezője, létrejötte óta tett-e bármit annak érdekében, hogy meg tudja ítélni e - rendkívül limitált - függvény állását. Képes volt-e az AB azonosítani és vizsgálataiban jogilag releváns tényként kezelni a társadalmi valóságot, azaz a rendszerváltást követő lakhatási válságot? A lakhatáshoz kapcsolódó közpolitikai beavatkozások és intézmények jogszociológiai elemzéseként azt kívánom bemutatni, hogy a hagyományosan aktivistának tartott és 1990-ben való létrejöttét követően nemzetközileg ünnevelt Alkotmánybíróság hogyan reagált lakhatási kérdésekre; a testület érvelése mennyiben vont be jogon túli tényeket, azaz a társadalmi valóságot az érvelésébe; eredményei pedig mennyiben illeszkedtek a piacgazdasági átmenet értékrendjébe. Az elemzés az AB 1990 és 2021 közötti időszakban meghozott olyan lakhatási témájú határozataira terjed ki, amelyek meghatározó hatást gyakoroltak az állam lakhatással kapcsolatos politikájára. A kiválasztott határozatok három csoportba sorolhatók: (1) kifejezetten a lakhatáshoz való joggal, (2) lakással, (3) lakástalansággal kapcsolatos döntések. Az elemzés eredménye a következőket mutatja: A lakhatással kapcsolatos ügyekben jellemzően hatáskörszűkítő passzivitás jellemezte a magyar AB-t, amely élesen ellentétben áll a polgári és politikai jogok területén felmutatott alapjogvédő aktivizmusával. Bár az indítványok több esetben hivatkoznak társadalmi tényekre, az AB kerüli a társadalmi valóság normakontroll-eljárásba való bevonását és kizárólag jogi-dogmatikai (azaz a jog belső logikájára korlátozódó) vizsgálatot végez. Azon kivételes esetekben, ahol az AB utal a társadalmi valóságra, általában a lakhatáshoz való jog ellenében hivatkozik rá, teljesen szabad kezét adva a mindenkori kormányzatnak a szociális- és lakáspolitikai alakítására. A hatalmi ágak ezen értelmezése egybeesik a piacgazdasági átmenet filozófiájával. Így a magyar AB eltérő utat választott a 90-es években sokkal radikálisabb gazdasági átmenetet átélő Dél-Afrikai Köztársaság alkotmánybíróságával szemben (*Government of the Republic of South Africa and Others v. Grootboom and Others, Occupiers of 51 Olivia Road, Berea Township and 197 Main Street Johannesburg v. City of Johannesburg and Others, Port Elizabeth Municipality v. Various Occupiers*), amely szándékot mutatott a társadalmi valóság értékelésére a lakhatáshoz való jog védelme érdekében.

Osztály/szerkezet: mit tudunk a magyar társadalom osztályszerkezetéről?

Szervezők: Éber Márk Áron, Huszár Ákos

ELTE TáTK, TK Szociológiai Intézet

A szekció leírása

A szekcióban arra a kérdésre keressük a választ, hogy az osztályelméleti hagyomány mennyiben járulhat hozzá mai társadalmak működésének feltárásához és különböző társadalmi jelenségek magyarázatához. Ez a kérdésfeltevés különösen releváns annak tükrében, hogy miközben Magyarországon – más országokhoz hasonlóan – az 1980-as évek óta növekednek a jövedelmi, illetve vagyoni egyenlőtlenségek, addig ebben az időszakban osztály fogalma gyakorlatilag kikopott a társadalomtudományos vizsgálódások szótárából. Időszerű tehát a kérdés: osztálytársadalom-e a magyar társadalom? Ha igen, milyen tekintetben és milyen mértékben az? Vajon a 2008-as világválságot, valamint a 2010-es politikai fordulatot követő (bő) egy évtized inkább megerősítette vagy ellenkezőleg, inkább meggyengítette a magyar társadalom osztályszerű szerveződését? És milyen új folyamatok indultak be a pandémia okozta válság következtében? Milyen tekintetben ad meggyőző magyarázatot a társadalmi jelenségekre az osztályalapú, az osztályszerkezetből kiinduló szociológiai magyarázat? A szekcióba az osztályszerkezet-kutatás újabb eredményei mellett olyan előadásokat várunk, amelyek a magyar társadalom osztálydinamikáinak, osztályosodásának, osztályszerkezetté kristályosodásának kérdéseit vizsgálják. A szekció fő kérdései: Vannak-e osztálykontúrjai a 2010 előtti, illetve utáni szociál-, illetve társadalompolitikának? A jövedelem- és a bérpolitika, az adózás, a lakhatás, a gyermekvállalás és a család politikái, az önkormányzati, illetve az állami újraelosztás, az Európai Unió biztosította támogatások elosztása értelmezhető-e az osztálystruktúra-építő politikákként? A hazai, illetve a nemzetközi tőke állami szabályozása értelmezhető-e tőkés osztály különböző frakcióit építő politikaként? Hogyan alakul a munkavállalók, bér munkások helyzete Magyarországon? A bér munka szabályozása, a formális és az informális munka valóságos összekapcsolódása, a munka törvénykönyvének 2018-as ismételt átírása, valamint a szakszervezetek szabályozása értelmezhető-e osztálypolitikaiként? Milyen szerepet töltenek be a reprodukív munkákat szabályozó állami politikák az osztályviszonyok mögötti nemi struktúrák alakításában? Mit tudunk a hazai középosztály(ok)ról? Hogyan alakulnak az osztályok közötti viszonyok és milyen nemzetközi és hazai politikai-gazdasági tényezők befolyásolják ezeket? Akar-e, tud-e és ha igen, mit tud mondani a mai magyar szociológia az osztályviszonyok kérdéséről? Miként képes (vagy nem képes) e területen betölteni a társadalom önismereti, önértelmezési igényének kielégítéséhez kapcsolódó közfeladatát? Miként lehetséges e kérdéseket a szociológiai oktatáson belül és a szélesebb nyilvánosságot is elérve a szakma képviselői által felvetni? A szekcióba egyaránt várjuk a marxi, illetve a weberi osztályelemzési hagyományhoz kapcsolódó előadásokat, mint ahogyan nyitottak vagyunk a bourdieu-i szociológia elemzési apparátusát alkalmazó elemzések előtt is. Az osztályok szétbomlása, illetve szétforgácsolódása, az osztályszerkezet eltűnése, "az osztály halála" mellett érvelő előadások szintén hozzájárulhatnak ahhoz, hogy a szekcióban folyó szakmai párbeszéd eredményeként pontosítsuk tudásunkat arról, hogy a magyar társadalom mely metszetei mutatnak inkább az osztályosodás és melyek inkább az osztálytalanodás felé. A szekcióban egyaránt örömmel várunk olyan előadásokat, amelyek számszerűsített adatok elemzésén alapuló kvantitatív-empirikus vizsgálatok eredményeiről számolnak be, és olyanokat is, amelyek etnográfiai-antropológiai ihletű kutatások kvalitatív-empirikus eredményeit osztják meg, ha ezzel hozzájárulnak a magyar társadalom osztálydinamikáinak, illetve osztályszerkezetének jobb megismeréséhez. A szekció nyitott továbbá fogalmi és szemléleti kérdések megválaszolását célzó, elméleti és módszertani dilemmák eldöntése mellett érvelő előadások előtt is, ha azok végeredményben a magyar társadalom osztálydinamikáinak, illetve osztályszerkezetének jobb megértését és magyarázatát célozzák.

Huszár Ákos

TK Szociológiai Intézet

Osztályszerkezet és jövedelemeloszlás

Előadásomban azt vizsgálom, hogy a jövedelem eloszlása, illetve a foglalkozási szerkezet átalakulása miként függ össze Magyarországon, illetve hogy ez miként változott az 1980-as évek eleje, illetve a 2010-es évek vége közötti csaknem négy évtized során Magyarországon. E vizsgálat révén pedig arra az általánosabb kérdésre keresem választ, hogy a gazdasági, anyagi egyenlőtlenségeket mennyiben lehet visszavezetni a piaci, különösen munkaerőpiaci esélyeiket te-

kintve különböző osztályhelyzetben lévők közötti egyenlőtlenségekre. Vajon a vizsgált időszakban az osztályok halálára vonatkozó tézisekkel összhangban valóban csökkent az osztály szerepe a jövedelmi egyenlőtlenségek magyarázatában? Milyen változások történtek a rendszerváltást követően, amikor az államszocializmus összeomlása után elkezdtek kiépülni a kapitalista gazdaság intézményei? Megfigyelhetők-e olyan változások a 2010-es években, amelyek a NER kiépülésének, illetve megszilárdulásának tulajdoníthatók, amely sok tekintetben szakított a rendszerváltás első két évtizedének társadalompolitikájával? Milyen hatásai voltak továbbá a 2008-as globális pénzügyi válságot követő recesszióknak, illetve a recesszió után kibontakozó hosszú gazdasági konjunktúrának? E vizsgálatához olyan adatforrásokra van szükség, amelyek egyrészt tartalmaznak jövedelmi adatokat, illetve másrészt, amelyek az osztályhelyzet operacionálisához az egyének foglalkozási, munkaerőpiaci jellemzőire vonatkozóan is rendelkeznek információkkal. Ez eléggé behatárolja a lehetséges források körét és kizárja például a népszámlálások alkalmazását, amelyek ugyan a foglalkozási szerkezet vizsgálatához a legkedvezőbb lehetőségeket biztosítják, de jövedelmi adatokat nem tartalmaznak. Ennek megfelelően a vizsgálat egyrészt az 1981–1982-ben végrehajtott Rétegződés-modell vizsgálatra, az 1993-as Társadalmi rétegződés Kelet-Európában 1989 után kutatás magyarországi adatfelvételére, illetve az EU-SILC 2005, 2011, 2015, illetve 2019-es magyarországi adataira támaszkodik. Előadásomban először áttekintem, hogy miként alakultak a jövedelmi egyenlőtlenségek, és hogyan változott a foglalkozási szerkezet a vizsgált időszakban Magyarországon. Majd pedig a különböző foglalkozási csoportok közötti jövedelmi egyenlőtlenségek alakulását vizsgálom, illetve azt, hogy ezek a különböző időszakokban mennyiben tudnak számot adni a jövedelem szóródásáról. Végül pedig a jövedelemeloszlás két szélére – az alsó, illetve a felső jövedelmi ötödre – koncentrálok, hogy feltárjam, hogy mennyire homogén és miként változott ezeknek a foglalkozási összetétele.

Gregor Anikó

ELTE TáTK

A foglalkozási nemi szegregáció trendjei 2005 és 2020 között Magyarországon

A nemek közötti munkamegosztás, valamint a különféle javak és erőforrások feletti egyenlőtlen rendelkezés a bér-munka világában is sajátos nemi struktúrát hoz létre: a férfiak és a nők által dominált foglalkozások egymáshoz képest is hierarchikus rendszert alkotnak. Az elmúlt évtizedekben különböző előjelű genderpolitikák célozták a nemek közti viszonyok alakítását. Genderpolitika alatt azokat a nemi viszonyokat konstruáló, a nemi viszonyok hierarchikus struktúráját megerősítő vagy gyengítő politikákat értjük, melyeket a mindenkori kormányzat különféle közpolitikai döntéseket végrehajtó állami és más társadalmi intézményeken keresztül nők és férfiak felé közvetít. A genderpolitikák a különféle szakpolitikai területeken átívelő politikák: a foglalkoztatás-, a nyugdíj-, a népesedés-, az idős-, a család-, a lakhatási politikák stb. mindegyikén keresztül formálódnak a nemek közti viszonyok. A foglalkozások nemi struktúrájában bekövetkező időbeli változások nem csak arról szolgáltatnak információt, hogy a bér-munka világában miként alakul nők és férfiak viszonya, hanem arról is, hogy a tágabb társadalmi struktúrán belül nők és férfiak számára nemi státuszuk miatt mekkora társadalmi mozgástér áll rendelkezésre: szűkebbre vagy tágabbra van-e ez szabva, a nemekhez rendelt előírásoknak megfelelő, korlátozott mezsgye vagy az előírt keretek éles határait átjárhatóvá tevő viszonyok közepette lehetséges a navigálás. A foglalkozási nemi struktúra bemerevedése, nemek szerinti horizontális és vertikális megosztottsága egy záródó társadalmi struktúra indikátora. Az előadás az EU-SILC 2005 és 2020 közötti éves adatfelvételének magyarországi adatain keresztül vizsgálja, hogy hogyan alakult a foglalkozási nemi szegregáció mértéke Magyarországon. A foglalkozási nemi szegregáció többféle indikátorral és többféle precízitási fokon is mérhető. A foglalkoztatottak körében az ISCO-főcsoportokra aggregált adatokon kiszámított disszimilitási indexek trendjeire koncentrálnak megállapítható, hogy a 2010-es évek közepéig a foglalkozási nemi szegregáció mértéke csökkent, 2015-től viszont a vizsgált időszak végéig stabilan növekvő tendenciát mutat. Azaz a munkaerőpiacon is visszatükröződik az a megállapítás, miszerint egy nemi struktúrája szempontjából záródó társadalom képét veri vissza a magyar társadalom szerkezete. Az előadásban arra is kísérletet teszünk, hogy folyamatában mutassuk meg, mely foglalkozási csoportoknak köszönhető a nemi szegregáció mértékében bekövetkező változás, illetve azonosítjuk azokat a főbb társadalmi csoportokat is, ahol nők és férfiak foglalkozás típusa, jellege és státusza alapján a legélesebb és időben egyre csak élesedő különbségek és nemi elkülönülések mintázata rajzolódik ki.

Csathó Ábel

TÁRKI

Éber Márk cseppje Pierre Bourdieu társadalmi terében

Tanulmányomban Éber Márk Áron *A Csepp – A félperifériás magyar társadalom osztályszerkezete* című könyvét gondolom tovább. Elemzésében Éber a magyar társadalmat egy széthúzó csepphez hasonlítja, melynek felső harmadát a felső-uralkodó tőkésosztályok, és a köztes-közvetítő osztályok felső frakciói, míg alsó két harmadát az alsó-alávetett munkásosztályok, és a köztes-közvetítő osztályok alsó frakciói alkotják. Ezutóbbi tovább tagolódik, felső felét viszonylagos stabilitás, míg alsó felét (a magyar társadalom egy harmadát) depriváció, kirekesztettség, lecsúszás fenyegeti folyamatosan. Míg Éber elemzése elsősorban a marxi hagyományra épít, és a tőke-munka viszony szétválasztásán alapul, addig tanulmányomban arra a kérdésre keresem a választ, hogyan lehetne megragadni azokat a kulturális tényezőket, amelyek nyilvánvalóan, jól láthatóan alakítói a magyar társadalmi mozgásoknak. Úgy vélem, erre a Pierre Bourdieu által leírt társadalmi tér megfelelő eszköz lehet. Ezt a társadalmi teret két tengely mentén képzelhetjük el: az y tengely a különböző tőkefajtákból származó tőkék összegét mutatja, míg az x tengely a gazdasági és a kulturális tőke nagyságát az össztőkéhez képest. Míg a tengely egyik felén azok találhatóak, akik kiemelkedően magas gazdasági, ám jóval alacsonyabb kulturális tőkével rendelkeznek, addig a tengely másik felén éppen fordítva. Dolgozatomban megtartom Éber hármas tagolását: a felső-uralkodó, köztes-közvetítő és alsó-alávetett osztályok fogalmát, ám mindezt elhelyezem a bourdieu-i társadalmi térben. Ez megteremti a lehetőséget arra, hogy a felső-uralkodó osztályokat analitikusan kiválasszam kulturális és gazdasági felső-uralkodó osztállyá. Ily módon ábrázolni tudom azokat a szövetségi rendszereket, amelyeket a kulturális és gazdasági élet felső-uralkodó frakciói, a politikai elitek és az alsó-alávetett osztályok között kialakultak. Emellett megtartom Éber másik fontos elméleti pillérét, a világrendszer-elemzés nézőpontját is, ami a hazai társadalmat globális viszonyok közt értelmezi. Ezen viszonyok között strukturáló tényező a keleti ((fél)perifériás) tőke, valamint a nyugati (centrum)tőke. Mindezt szintén kibővítem a bourdieu-i fogalomkerettel, így téve még komplexebbé a fent leírt szövetségi rendszereket. Ebből a szempontból a Nyugat nem csupán gazdasági tőkével jelenik meg Magyarországon, hanem kulturális tőkével is, mely éppoly fontos tényező, mint a gazdasági. Az egyre fontosabb szerepet játszó keleti gazdasági tőke mellett azonban a keleti kulturális tőke nem képes betölteni azt a szerepet, mint nyugati társa.

Éber Márk Áron

ELTE TáTK, Helyzet Műhely

Az uralkodó osztály és uralkodó gondolatai

Az előadás Marx ismert tudásszociológiai nézeteinek aktualizálásával és alkalmazásával foglalkozik a jelen magyarországi viszonyokra. Célja hozzájárulni az uralkodó osztály külső és belső szövetségi rendszereinek feltérképezéséhez. Kérdése: hogyan szerveződik az uralkodó osztály Magyarországon? A német ideológia sokat idézett sorai – egyebek mellett – azt állítják, hogy „az uralkodó osztályok gondolatai minden korszakban az uralkodó gondolatok”, másképpen „az az osztály, amely a társadalom uralkodó anyagi hatalma, az egyszersmind uralkodó szellemi hatalma is.” Uralkodó osztályon e sorok szerzői nem kizárólag az állam vezetőit, a közhatalom birtokosait (más megközelítésben: a „politikai elitet”) és nem is kizárólag a burzsoáziát vagy tőkésosztályt, azaz a termelőeszközök (a tőke) magántulajdonosait (a „gazdasági elitet”) értették, hanem a köztük kialakult szövetségi rendszereket, e politikai-gazdasági tömbök külső és belső dinamikáit, konkurenciáját (harcát) is. Az uralkodó osztály e szélesebb koncepciójában mindazonáltal az értelmiség, illetve a kulturális termelők befolyásosabb szereplői (a „kulturális elit”) is helyet kapott. A német ideológia idézett szövege így folytatódik: „...ezen az [uralkodó] osztályon belül az egyik rész az illető osztály gondolkodóiként lép fel (az osztály aktív konceptív ideológusaiként, akik ez osztály önmagáról táplált illúziójának kialakítását teszik fő megélhetési águkká), míg a többiek ezekhez a gondolatokhoz és illúziókhöz inkább passzív és receptív módon viszonyulnak, mert ők a valóságban az aktív tagjai az osztálynak és kevesebb idejük van ahhoz, hogy saját magukról illúziókat és gondolatokat alkossanak.” Az uralkodó osztály tehát egy tágabb kategória, amin belül annak egyes „részei” (osztályfrakciói) között munkamegosztás, konkurencia(harc) és együttműködés is megfigyelhető. Egyrészt munkamegosztás „az osztály gondolkodói” (azaz értelmisége, kulturális termelői, ideológusai) és „az osztály” „aktív tagjai” (tulajdonosai és döntéshozói) között. Másrészt konkurencia(harc) az uralkodó osztályon belüli szövetségi rendszerek, politikai-gazdasági tömbök között. Harmadrészt egyfajta együttműködés is megfigyelhető az uralkodó osztály különböző részei között, ahogyan arra a német ideológia szerzői is felhívják a figyelmet: „Ezen az osztályon belül az osztálynak ez a kettéhasadása még a két rész bizonyos szembehelyezkedéséig és ellenségességéig is fejlődhetik, ez azonban minden olyan gyakorlati ösz-

szeütközésnél, amikor maga az osztály kerül veszélybe, magától megszűnik...” Melyek ezek az uralkodó osztályon belüli szövetségi rendszerek vagy politikai-gazdasági tömbök? Egyfelől adott az antidemokratikus populizmus politikai-gazdasági tömbje, amely – 2022. március 15-i állás szerint – az államhatalom birtokában a magyarság, a nemzet, a haza és a hagyományok védelmében mozgósítja osztályfrakciója gondolkodóit és aktív tagjait; másfelől pedig a demokratikus antipopulizmus politikai-gazdasági tömbje, amely a demokrácia, a Nyugat(-Európa), és a haladás és a felzárkózás nevében mozgósítja osztályfrakciója gondolkodóit és aktív tagjait. Ha egy térség és benne egy társadalom mindeközben félperifériás pozíciót foglal el a tőkés világrendszerben, akkor az anyagi és szellemi uralom e szóban forgó (osztály) viszonyai egyúttal tágabb geopolitikai-gazdaságtani összefüggésekbe is beágyazódnak. Magyarország esetében az uralkodó osztály különböző részei (osztályfrakciói) eltérő irányban építenek ki és ápolnak elkötelezettségi és egyúttal függőségi viszonyokat külső szövetségesekkel. A hagyományosan „konzervatívnak”, „nemzetinek” és „jobboldalinak” nevezett antidemokratikus populizmus politikai-gazdasági tömbje elsősorban a „nemzetinek” nevezett belső-hazai-helyi tőkésekkel, valamint kínai és orosz tőkeérdekeltségekkel ellensúlyozza az ország alapvető függőségét, amely a kapitalista világgazdaság nyugati centrumtárséseihez köti. Ezzel szemben a hagyományosan „liberálisnak”, „européernek” és „baloldalinak” nevezett demokratikus antipopulizmus politikai-gazdasági tömbje elsősorban „nyugatinak” nevezett külső-transznacionális tőkeérdekeltségekkel erősíti meg az ország alapvető függőségét a kapitalista világgazdaság nyugati centrumtárségeitől.

Scheiring Gábor

Bocconi University

Dezindusztrializáció, osztályképződés és a reménytelenség okozta halálozás Magyarországon

A dezindusztrializáció jelentős terhet ró a munkavállalók egészségére, aminek megértése elméletileg megalapozott szociológiai elemzést igényel. Jelentős empirikus tudásanyaggal rendelkezünk arról, hogy az ipari hanyatlás központi szerepet játszik az Egyesült Államok rozsdáövezetét sújtó reménytelenség okozta halálozási járványban. Ezzel szemben a Kelet-Európát sújtó egészségügyi válságban betöltött szerepéről még nem készült kutatás. Az 1990-es években példátlan halálozási válság sújtotta Kelet-Európát, amely mintegy hétmillió többlethalált okozott. E halálesetek többsége a gazdasági sokkok okozta reménytelenségre és stresszre vezethető vissza, ami a középkorú munkás férfiakat sújtotta leginkább. A megemelkedett halálozás mellett a munkásosztály tagjai és a magasan képzett szakemberek közötti halálozási és egészségügyi egyenlőtlenségek is jelentősen megnöttek az 1980-as évekről az 1990-es évekre. A gazdasági sokkok stresszt, depressziót és kétségbeesést okoznak, ami a munkavállalókat és az érintett városok lakóit egészségkárosító magatartásra készíti, ami pedig megemelkedett halálozáshoz vezet. Az alternatív magyarázatok vitatják a gazdasági sokkok, így a dezindusztrializáció negatív következményeit, és ehelyett az egészségtelen életmódra összpontosítanak. Az előadás új kvantitatív és kvalitatív bizonyítékokra támaszkodva járul hozzá ehhez a vitához. Az előadás alapját a dezindusztrializációnak az 1990-es évek halálozási válságában betöltött szerepéről készült első empirikus kutatás adja. A kvantitatív pillér egy új többszintű adatbázist és egy retrospektív kohorsz-vizsgálatot használ - a Privatizáció és halálozás (PrivMort) kutatási projekt részeként -, amely 52 városra, 550 vállalatra és 42800 emberre terjedt ki a poszt-szocialista Magyarországon. A többszintű, hierarchikus modellek és a városi szintű panel regressziós modellek azt mutatják, hogy a dezindusztrializáció növelte a férfiak halálozását az 1990-es években. Az Oroszországból származó párhuzamos adatok megerősítik ezt az eredményt. Az eredmények azt is mutatják, hogy a dezindusztrializáció valószínűleg hozzájárult az egészségügyi egyenlőtlenségek növekedéséhez, mivel a dezindusztrializált feldolgozóipari városokban a munkások felülreprezentáltak, és mivel a dezindusztrializált és a nem-dezindusztrializált városok közötti halálozási szakadék megnőtt. A dezindusztrializált városokon belül ugyanakkor a munkásosztály tagjait és a magasan képzett szakembereket egyaránt magasabb halálozás sújtotta. A kvalitatív pillér 82 félig strukturált interjú tematikus elemzéséből áll, amelyek négy magyarországi dezindusztrializált városban készültek. Az előadás egy általános szociológiai keretet épít fel azoknak az ok-okozati mechanizmusoknak az elemzéséhez, amelyek a dezindusztrializációt a reménytelenség okozta halálozással kapcsolják össze. A dezindusztrializáció olyan egyéni és társadalmi folyamatokat generál, melyek fokozzák a pszicho-szociális stresszt, erodálják a megküzdési erőforrásokat, és hosszú távon a reménytelenség táptalajává válnak. Ezek a mechanizmusok túlmutatnak a munkahely elvesztésén és a jövedelem csökkenésén, és még azokat is érintik, akik nem veszítik el munkahelyüket az üzembeszárások során. A dezindusztrializációnak az osztályképződésre és a gazdasági változások osztályok általi megélésére gyakorolt kontextuális hatásai még fontosabbak, mint a munkavállalók jövedelmére és munkahelyére gyakorolt közvetlen hatás.

Czifrusz Márton

Periféria Kutatóközpont

Osztályviszonyok és térbeli viszonyok állam általi újratermelése a Covid-19 válság során Magyarországon

A Covid-19 járvány során a magyar kormány különböző szakpolitikai eszközökkel kívánta kezelni a járvány hatására jelentkező gazdasági válságot. Az előadás fő kérdése, hogy e válságkezelés során az állam miként termelte újra az osztályviszonyokat és ezzel párhuzamosan a tőkefelhalmozás térbeli viszonyait. Az előadás elméletileg a marxi osztályelemzési hagyományra épít, és ahhoz a hagyományhoz kapcsolódik, amely szerint a jelenlegi magyarországi társadalmi folyamatok megértésében az osztály fogalma hasznos fogódzót nyújt, és a magyarországi osztályszerkezetet a globális osztályviszonyok részeként szükséges elképzelnünk. A magyar szociológia ugyanakkor kevesebb figyelmet fordított annak a kérdésnek a vizsgálatára, hogy a globális osztályviszonyoknak Magyarországon belül is térbelileg különböző megjelenési formái vannak, azaz az osztályviszonyok egyben többléptékű térbeli viszonyokként is meghatározódnak. Empirikusan az előadás a magyarországi Covid-19 járvány hatásainak kormányzati kezelésével foglalkozik. Az elméleti közelítésből levezetve a vizsgálandó kérdés valójában az, hogy a tőkét vagy a munkát támogatta-e az elmúlt két év gazdasági válságkezelése során a magyar állam, és e válságkezelés során miként termelte újra a tőkefelhalmozás térbeli és társadalmi viszonyait. Módszertanilag az előadás a válságkezelő eszközöket megalapozó kormányzati szakpolitikai dokumentumok és a végrehajtás rendszerének elemzésére, az eszközök felhasználásáról és eléréséről rendelkezésre álló statisztikai adatok feldolgozására, valamint szakértői interjúkra épül. A kutatás legfontosabb eredményei a következők.

– A Covid-19 válságkezelés legköltségesebb állami eszközei a korábbi beruházásösztönzési logikákba illeszkedtek és a tőkét támogatták a munkával szemben. A források területi elosztása (pl. a versenyképesség-növelő támogatások esetében) a tőkefelhalmozás korábbi térstruktúráival esik egybe, azaz a források elosztása során nem volt cél a tőkefelhalmozás térbeli viszonyainak átrendezése.

– A kormányzati támogatások leg többjénél a rendezett munkaügyi kapcsolatok megléte a támogatás feltétele volt, ugyanakkor egyéb, a munkakörülményekre, a bérekre vagy a munkaügyi kapcsolatokra vonatkozó részletesebb feltételek hiányoztak. Ebből a szempontból is a kormány a tőke mellé állt a munkával szemben.

– A dolgozókat közvetlenül elérő támogatások hiányoztak, a kormány implicit álláspontja szerint a vállalatoknak nyújtott vissza nem térítendő támogatások automatikusan lecsorognak a dolgozókhoz, ami nem feltétlenül következett be. Nem volt olyan eszköz, amely automatikusan pénzt juttatott volna a foglalkoztatottak számára.

– A kormányzati támogatások nem adtak szakpolitikai választ a reprodukzív munkát végzők megnövekedett terheire; nem pótolták az így kieső béreket, nem javították a munkaerő újratermelésének feltételein. A kormány nem kínált átfogó megoldást a bizonytalan vagy informális foglalkoztatási viszonyban dolgozók kiesett jövedelmeinek pótlására.

Összességében a nemzetközi példákat feldolgozó kritikai társadalomtudományi elemzésekkel összhangban a magyarországi kormányzati válságkezelésről is megállapítható, hogy az újratermelte a társadalmi egyenlőtlenségeket: a gazdagabbak vagyona nőtt, míg az alsóbb osztályok, a munkanélküliek, a dolgozói szegénységhez tartozó tömegek (akiket a járvány maga is nagyobb mértékben érintett rosszabb általános egészségügyi helyzetük miatt) számára nem feszített ki érdemi védőhálót. Emellett az állami forrásokat Magyarországon a gazdaságilag prosperáló térségekbe koncentrálták. A beruházásösztönzés során Magyarország félperifériás osztályszerkezetét erősítették, az állam hozzájárult az újraszerveződő globális gazdaságban Magyarország új függőségi viszonyainak kiépüléséhez. A Covid-19 válságnak és az állami válságkezelésnek egyértelműen „osztálykaraktere” volt, amelynek a feltárására az osztályelemzés kínálhat megfelelő elemzési eszközöket.

Kováts Bence

KRTK, Regionális Kutatások Intézete, Alföldi Tudományos Osztály

Függő függetlenedés: a magyar fiatal felnőttek lakáshoz jutását meghatározó tényezők vizsgálata

A lakásszociológiai kutatásokban az elmúlt években kiemelt figyelem irányult a lakáshoz jutásban nyújtott szülői segítséget meghatározó tényezőkre. Számos külföldi esettanulmány vizsgálta a segítségnyújtást általában, illetve az egyes

segítség típusok választását meghatározó szülői és gyermeki tényezőket (Albertini & Kohli, 2013; Gulbrandsen & Langsether, 2003; Isengard et al., 2018; Lux et al., 2018; Mayer & Engelhardt, 1994; Mulder & Smits, 2013). A kutatás a KSH 2003-as és 2015-ös „Lakásvizonyok” adatfelvételének adatai alapján magyar esettanulmányon veszi szemügyre a lakáshoz jutásban nyújtott szülői segítséget meghatározó legfontosabb szülői jellemzők hatását. A kutatás logisztikus regresszióelemzés segítségével megvizsgálja, hogy a szülők (EGP foglalkozási kategóriával mért) osztályhelyzete, lakhelyének településtípusa, lakáshasználati típusa, háztartásnagysága és kora hogyan hat a gyermeküknek nyújtott segítség tényére. A segítségnyújtás évével kiegészült független változók segítségével az is a vizsgálat részét képezi, hogy a gyermekük részére segítséget nyújtók csoportjában milyen szülői jellemzők határozzák meg a segítségnyújtás típusát. A szülői háztartások jellemzőinek segítségnyújtásra gyakorolt hatását vizsgáló logisztikus regresszióelemzés a legmagasabb foglalkozási státuszcsoport, a kis háztartásméret és a saját tulajdonú lakásban lakás szülői segítségnyújtásra gyakorolt erős pozitív hatását mutatta ki. Miközben a 2003-as adatokon végzett számításban a budapesti lakóhely negatívan korrelált a szülői segítséggel, a hatás 2015-re megfordult és a budapesti lakóhely már növelte a segítségnyújtás előfordulását. Ezen trendek arról árulkodnak, hogy a lakáshoz jutáshoz kapcsolódó szülői segítségnyújtás tényét már nem csak a magas szülői osztályhelyzet, hanem a budapesti lakóhely is magyarázza. A segítséget nyújtó szülői háztartások között az egyes segítség típusok választását meghatározó tényezők vizsgálata azt találta, hogy a lakóhely és a foglalkozási csoport jelentősen befolyásolja az egyes segítség típusok közötti választást. A logisztikus regresszióelemzések alapján az rajzolódik ki, hogy a lakások ajándékozása a budapesti szülőkre általában, a felnőtt gyermek átmeneti befogadása pedig a budapesti alacsony foglalkozási státuszú szülőkre jellemző gyakorlat. Vidéken ezzel szemben a szülők nagyobb eséllyel nyújtanak (lakásajándékozást nem magában foglaló) pénzügyi támogatást, míg a munkasegítség az alacsonyabb státuszú vidéki háztartásokra jellemző gyakorlattá vált. A kutatás megállapítja, hogy míg a rendszerváltás után az állam bérlakásszektorból történő kivonulásával a család jelentősége a lakáshoz jutásban megnőtt, annak erős osztálymeghatározottsága a fiatal felnőttek között meglévő egyenlőtlenségek további elmélyüléséhez járul hozzá.

Kovai Cecília

KRTK Regionális Kutatások Intézete

A vidéki munkaerő-tartaléksereg népesség mobilitási stratégiái

Társszerző: Vigvári András (KRTK Regionális Kutatások Intézete)

Előadásunkban a munkaerő tartaléksereg fogalmával igyekszünk megragadni a bérmunkából ciklikusan kiszoruló, etnicizált (roma) vidéki népesség mobilitással kapcsolatos aspirációit a 2015-től zajló gazdasági konjunktúra után. A munkaerő-tartaléksereg eredetileg Marxtól származó fogalom, amely a formális bérmunkából aktuálisan kívül rekedt munkanélküli népességre vonatkozik. A tartaléksereg kifejezés arra utal, hogy a munkanélküliség nem a kapitalista termelésből való kizáródást jelenti, hanem azt, hogy ez a népesség előnytelen módon kapcsolódik a tőkefelhalmozáshoz. Valójában a munkaerő-tartaléksereg éppen részleges kizáratása által, olcsó, könnyen mozgatható munkaerőként részese a tőkés rendszernek, amely azt eredményezi, hogy míg konjunktúra idején helyet kapnak a formális, állandó bérmunkarendszer alsóbb pozícióiban, addig válságok idején kiszorulnak onnan. E ciklikusság eredményeképpen a munkaerő-tartaléksereg mindig arra kényszerül, hogy formális bérmunkán kívüli munkaformákra is építse megélhetését, ezek esetünkben a közfoglalkoztatás, informális munkák, alkalmi munkák. Ez a népesség tehát nincs kívül a kapitalista termelési rendszeren, csupán annak egy privilegizáltabb szegmenséből, a formális, állandó bérmunkából szorul ki részlegesen (Wallertsein 2000; Van der Linden 2001; Sanyal 2007; Dunaway 2018). Ennek megfelelően a tartaléksereg-népesség saját percepciójában a formális, állandó bérmunkás létre való törekvés, vagyis a proletarizáció válik a mobilitási stratégiák fő céljává. Mindezek mellett a nemzetközi munkakutatások szerint e népesség újratermelődésében elsődleges szerepet kap az etnikai/rasszbeli és térbeli dimenzió is, amelyek kiemelten fontosak a magyarországi folyamatok értelmezésében is, ugyanis a munkaerő-tartaléksereg egy jelentős része periférikus vidéki terekben élő etnikailag stigmatizált, vagyis „cigány” népesség (Bourgeois 2003; Dunaway 2018; Han 2018; Millar 2018 Rajaram 2018; Petrovici et al. 2019). A bérmunkához való kapcsolódás emiatt nem pusztán a társadalmi felemelkedés legegyszerűbb formája lesz e csoportok számára, hanem a cigányság rendkívül stigmatizáló, bántó jelentéseitől való megszabadulás esélyét is hordozza (Vidra 2013a; Kovai 2019, Vigvári-Kovai 2020). A társadalmi egyenlőtlenségek rendszerében tehát a munkaerő-tartaléksereg népesség a stabil bérmunkával rendelkező, vidéki alsó középosztály „alatt” helyezkedik el, amelytől a fentebb említett etnikai és térbeli határok választják el. Következésképpen kijelenthető, hogy e csoportok aspirációi, osztálykonfliktusai elsősorban az etnikailag jelöletlen vidéki alsó-középosztályhoz kötődnek. E két „osztály” egymás mellett élése és etnicizált osztály konfliktusai a rendszerváltás óta a hazai osztályviszonyok egyik fő sajátossá-

gává váltak a vidéki terekben (Éber 2020, Kovai 2017, Szombati 2019, Virág 2010). Előadásunkban azt vizsgáljuk, hogy a 2015 óta zajló gazdasági konjunktúra, amely bizonyos mértékig lehetővé tette az etnicizált vidéki munkaerő-tartaléksereg formális bérmunkába történő beáramlását, hogyan hatott ezen osztályviszonyokra, az etnicizált munkaerő-tartaléksereg népesség mobilitási aspirációira és lehetőségeire. Megállapításainkat terepmunkáink megfigyeléseire, interjúira alapozzuk, amelyeket a 2010-es évek elejétől végzünk az ország periférikus helyzetű falvaiban és kisvárosaiban, a hátrányos helyzetű népesség körében. A tanulmányban felhasznált empirikus adatok összesen nyolc terepmunka tapasztalatait foglalják magukban. Előadásunk fő eredménye, hogy a formális bérmunka növekvő dominanciájának ellenére más munkaformák továbbra is fontos szerepét kapnak a szóban forgó népesség megélhetési stratégiáiban, úgymint közfoglalkoztatás, alkalmi munka, informális munka. Ezek a különböző munkaformák pedig, más és más módon ágyazódnak be a lokális etnicizált osztályviszonyokba, másképpen hatnak rájuk, és különböző módon és mértékben befolyásolják a társadalmi mobilitáshoz fűződő aspirációkat, stratégiákat. Előadásunkban ezeket mutatjuk be.

Migráció és mobilitás

Szervező: Messing Vera

TK Szociológiai Intézet

Annabel Tremlett

University of Portsmouth

Circular migration as a way of life: The precarious dreams of Central and Eastern European free mover

Társszerzők: Nora Siklodi (University of Portsmouth)

Nandor Revesz (University of Portsmouth)

In this paper we call for recognition that transnational circular migration is the most common form of free movement in the European Union (EU). We argue that existing policy frameworks, research findings and, importantly, practices already point to this issue. However, due to the exclusive use of 'circular migration' in the EU's neighbourhood policy, its relevance elsewhere has been overlooked. To investigate circular free movement and its implications for notions of citizenship and everyday lives, we draw on creative visual (118 images) and exploratory interviews (photo elicitation and series of follow-up interviews) with 14 Central and Eastern European free movers and their families in the United Kingdom. Overall, our paper strongly accentuates the lack of 'triple wins' which emerges from the marrying of (EU) citizenship with circular free movement, especially its upshot in promoting uneven notions of citizenship and senses of attachment towards home and host countries, and the EU.

Zsuzsanna Árendás

TK SZI, CEU Democracy Institute

The limits of trading cultural capital Return migrant children and their educational trajectory in Hungary

Judit Durst (TK Kissebségkutató Intézet), **Noémi Katona** (TK Szociológiai Intézet),

Vera Messing (TK Szociológiai Intézet, CEU Democracy Institute)

Our conference paper analyses the interrelationship between cross-border, geographic mobility and class/ social position, examining the effects of social stratification and inequalities on the outcomes of transnational mobilities, especially on the educational trajectory of returning migrant children. It places the Bourdieusian capital concepts (Bourdieu 1977, 1984) in the center-stage, and analyses the convertibility or transferability of the cultural and social capital across different transnational locations. It examines the serious limitations of this process, using the education system (school) as a method to approach the field. As we examine 'successful mobilities' of high status families with children and racialized low status families' mobilities experiencing failures, our intention is to diversify these arguments by making a closer reading of these cases. We look at the interrelations of social position or class, race and mobility experiences through several empirical cases from different regions of Hungary, examining narratives of people belonging to very different social strata (with a focus on the 'top' and the 'bottom' of the socio-economic hierarchy). We examine the transnational mobility trajectories, strategies and the reintegration of school age children from transnationally mobile families upon their return to Hungary. By analysing parental, child, and teacher narratives we gain a multiple perspective on the social processes through which the social meanings of "losses" and "gains" closely related to transnational mobilities are constituted and narrated.

Judit Durst

TK Kissebségkutató Intézet

Do-gooders or exploiters? Informal gangmasters and their role in transnational labour migration from Hungary

This paper explores the working of a transnational labour network from Northern Hungary to Germany and to the Netherlands by shedding light on the role of formal private staffing agents and their informal counterparts, the so-called gangmasters in facilitating migration by recruiting those precariat, low-skilled labourers from Hungary who try to practice their “right to escape” (Mezzadra 2004) by “existential mobility” (Hage 2009). Within low-end temporary labour markets, both private, profit seeking intermediaries and informal gangmasters are widely used by firms and workers in the European Union, in the context of neoliberal labour market deregulation and the rise of the desire of flexibility under fierce competition within corporate strategies. These wider global political economic contexts gave rise to the burgeoning use of informal intermediaries by companies in Western Europe who encourage and export low-skilled, destitute labourers from the semi-peripheral Eastern European countries, with no command of foreign language to move to Germany or the Netherlands by facilitating their employment, travel and accommodation in exchange for a substantial commission. Although informal intermediaries are associated with exploitation of destitute workers, and with coerced, forced and unfree labour, our ethnographic account shows when taking mobile (migrants’s) workers’s perspective into account, little stigma is attached to this informal intermediaries’ business from migrant’s point of view. The article asks what makes a good gangmaster with a sustainable business, and also, upon what patterns of trust, reciprocity and moral values are those transnational labour networks based, that they are embedded in? Mere market logics do not explain the complexity of these foreign labour facilitators even when they act in return for payment for their ‘matching services’ between the demand and supply side, for the reconciliation of the need of the employers and the employees. Through ethnographic accounts, the paper sheds light on the complex discursive motivations of these informal intermediaries and shows that along with their facilitated migrant workers, an unequal structure of opportunities characterise their practices. This practise comes with social obligations and moral dimensions for many facilitators and with pure profit seeking for few of them. The paper, benefiting from a “patchwork ethnography” (Günel et al. 2020) and multi-sited ethnographic fieldwork carried out during the last 2 years, until the lockdown and different methods of online ethnography thereafter, also investigates how the recent global pandemic affected the facilitating practice of the intermediaries and consequently, the cross-border labour migration of the precarious mobile Hungarian workers from the studied region.

Stefano Piemontese

University of Birmingham

Racialised Youth Mobilities in Europe. The social and geographical mobilities of hyphenated Italian youths living the “British Dream”

Children and young people may be regarded primarily as representing the future of their societies and, therefore, play essential roles in constituting the nation (Seeberg and Gozdzik 2016). The European Union has also appealed to young people to create “Europe” as a social, cultural, and political entity, notably promoting “learning mobility” schemes to foster a sense of togetherness and Europeanness while rendering young adults governable and employable. The narrative underlying such “transition machinery” (Brunila and Lundahl 2020) brings together the rhetoric on the individual and collective advantages of geographical mobility with the celebration of diversity as a distinct trait of the European project. However, this narrative also triggers several selectivities and invisibilities, notably excluding children who move as members of labour-migrant families and young people migrating as independent labourers in precarious jobs. Their moves are not read under the lens of “learning mobility” but are subject to the utilitarian logic governing the management of labour migration and are framed in terms of development, integration, and identity politics. Such dichotomic representation reveals the making of multiple regimes of youth mobility polarised around two racialised and class-biased archetypes of young people on the move, the low-skilled, working-class immigrant and the high-skilled, middle-class, white expatriate.

Against this backdrop, this paper explores how children of migrants who move across Europe subvert these classifications and challenge the persistent overlaps between race and Europeaness that shape governance and narratives of youth mobilities in Europe. The paper presents preliminary results based on ethnographic observations, experimental collaborations, and semi-structured interviews conducted between 2021 and 2022 with 25 Black, Asian and Arab Italians (aged 20-35) living in the post-Brexit UK. Although their navigations across the different dimensions of social life (the self, the extended family, and the broader community) do not differ much from those of other European youths, their particular position within these dimensions (being second generations, members of ethnic minorities, Italian citizens and intra-European migrants) turns their biographies into a space where notions of class, race, social mobility, citizenship, and belonging are contended and resignified. The paper scrutinises how processes of racialisation shape their experiences and prospects of geographical and social mobility, exploring the continuous tension between personal dreams, family expectations, and collective dynamics. It particularly examines how “second generations on the move” make sense of their individual stories in relation to the expectations expressed by families and communities, reimagine their future, and consolidate their aspirations within the so-called “British Dream”.

Város, szociológia

Szervező: Kőszeghy Lea

TK Szociológiai Intézet

A szekció leírása

Az elmúlt évtizedekben a városoknak egy sor új, területi hatásokkal is járó kihívásra kell reagálnia. Ezek egy része társadalmi-gazdasági változás: a globalizáció, ehhez kapcsolódóan a városok szerepének átértékelődése, változások a termelés folyamatában: az innováció, flexibilitás előtérbe kerülése, és ennek munkaerőpiaci és egyéb, például a városversenyben megjelenő következményei, a nemzetközi migráció növekvő mértéke, a növekvő társadalmi egyenlőtlenségek és polarizáció (Castells 2002, Suvák 2010), a társadalmi mozgalmak növekvő szerepe, a nemzetállamok és képviselői demokrácia válsága, a helyi kormányzás szerepének változása, a hagyományos társadalmi struktúrák átalakulása, nagyobb egyéni szabadság az identitás konstrukciójában, a térhasználattal kapcsolatos igények változásai. A kihívások egy másik része környezeti: a klímaváltozás, és az ezzel összefüggésben a természeti, és épített környezet fenntarthatóságával kapcsolatos, és a klímaváltozás következményeivel összefüggő aggályok (Allmendiger 2009, Yigitcanlar-Teriman 2015). A változások egy további része új technológiák megjelenéséhez kötődik, mindenképp az információ- és közlekedéstechnológia területén (Castells 2002, Albrechts 2006, Suvák 2010).

A városszociológia a modern társadalomtudomány egyik első tudományterülete (Castells 2002), az egyik első szakszociológia, és az empirikus szociológia egyik első fontos módszertani iskolája. A kialakulását a XX. század eleji városokban tapasztalható, gyors urbanizáció-okozta új társadalmi jelenségek megértésének igénye vezette, és erre reflektálnak első nagy témái, így a városok térbeli-társadalmi szerkezete, ezeken belül speciális térszerkezeti elemek, például a slumok vizsgálata, a térbeli-társadalmi szerkezet átalakulása, a társadalmi integrációhoz kapcsolódó kérdések: a társadalmi csoportok közötti kapcsolatok, városi szubkultúrák, a városi életmód vizsgálata. A '60-as évektől kezdődően új témák kerültek a városszociológia fókuszába: a városi térbeli-társadalmi társadalmi konfliktusok vizsgálata, a térhasználat társadalmi egyenlőtlenségei, és az ezek mögött álló tényezők, a városhoz való jog, a társadalmi mozgalmak, a közösségi javak fogyasztása (pl. lakhatás, közlekedés), a városi környezet szemiotikai vizsgálata, a gazdaság működésének térbeli lenyomatai, különös tekintettel az ingatlanpiac működésének hatásaira, a városi régiók, a városi hatalom, és a várostervezés (Castells 2002, Csanádi et. al. 2009, Gottdiener 2019). Kérdés, hogy ezek a témák mennyire relevánsak a mostani városi kihívások tükrében, milyen új témák relevánsak, vannak-e a városszociológiának új nagy témái?

Emellett, a városokat egy sor más társadalomtudomány is vizsgálja (így a városföldrajz, városgazdaságtan, várostörténet, politikatudomány, antropológia, szociálpszichológia), ami felveti a kérdést, hogy mi az, amit specifikusan a szociológia tud hozzátenni a városok vizsgálatához (specifikus szemléleti keret? témák? módszertan?), és ez hogyan kapcsolódik a társtudományokhoz?

A tervezett szekció két részből áll. Az első rész arra koncentrál, hogy hogyan járul hozzá ma a szociológia a városokban zajló folyamatok, a városi problémák megértéséhez Magyarországon? Melyek a hazai városszociológia jelenleg vizsgált fő témái, és fő kutatási eredményei? Hogyan kapcsolódik a szociológiai tudáskészlet más várossal foglalkozó társadalomtudományokhoz, vannak-e olyan témák, amelyek kapcsán jelentősen eltér az egyes diszciplínák értelmezése? A második részben a szociológiának a várostervezésben játszott szerepét vizsgáljuk: a tervezési folyamat mely pontjain, milyen módon jelenik meg a szociológiai jellegű tudás a kortárs hazai várostervezésben, különös tekintettel az integrált városfejlesztési tervezésre? Milyen hatással van a tervezésre, melyek azok a tényezők, amelyek elősegítik, illetve korlátozzák a szociológiai tudás tervezésbe való beépülését?

Jelinek Csaba

Periféria Kutatóközpont

A lakásszövetkezetiség ciklikusan változó szerepe Magyarországon Egy történeti szociológiai elemzési keret lehetséges alapjai

A 2008-as globális gazdasági válság után a világ számos pontján megerősödtek a kollaboratív lakhatási megoldásokért küzdő csoportok, és megszokasodtak az ezeket a kísérleteket kutató társadalomtudományos elemzések (Czischke, Carriou, Lang 2020). A kollaboratív lakhatás egyre népszerűbbé váló ernyőfogalma alá tartoznak a lakásszövetkezetek, a

co-housing modellek, illetve számos egyéb közösségi alapú lakhatási modell, melyek az elmúlt évtizedben gombamód szaporodnak szerte a világban (Lang, Carriou, Czischke 2020; Czischke et al. 2021). Ennek ellenére a kortárs lakhatási válsággal foglalkozó mozgalmak és kutatások csak ritkán reflektálnak a hasonló kezdeményezések történeti bonyolultságára, valamint a korábbi lakhatási válságciklusok során kibontakozó vitákra és folyamatokra (vö. Thompson 2020). Jelen előadás ennek a történeti perspektívának a felvillantására vállalkozik a magyarországi lakásszövetkezetek 150 éves történetének rekonstrukcióján keresztül. A lakásszövetkezetek középpontba állítását két tényező is indokolja: egyrészt ez az intézményi forma tekinthető az egyik legrégebbi kollaboratív lakhatási beavatkozásnak, másrészt pedig ritkán tárgyalt tény, hogy a mai Magyarországi lakásállománynak a kb. 7%-a működik lakásszövetkezeti formában. Az előadás kiinduló kérdése, hogy eltérő történelmi időszakokban milyen szerepet töltek be a magyarországi lakásszövetkezetek, illetve az ezeket propagáló csoportok és szakértők. A kérdést négy történelmi korszak (századforduló, két világháború közötti időszak, államszocializmus, rendszerváltás utáni időszak) esetében három különböző analitikus dimenzió (a mindenkor lakásfinanszírozási csatornák, a lakáspolitikák és a lakáshasználók társadalmi háttéré) keresztül vizsgálom. Az előadás célja kettős. Egyrészt egy hároméves posztdoktori kutatás első évének az eredményeit mutatja be, és egy olyan elemzési keretre tesz javaslatot, amely alkalmas lehet tágabb város- és lakásszociológiai kérdések történeti elemzésére. Másrészt a létező, magyarországi lakásszövetkezetekkel kapcsolatos szakirodalom elméleti és empirikus összefoglalását adja, rámutatva azokra a ritkán tárgyalt kérdésekre, amelyek még további kutatást igényelnek. Az előadás módszertanilag egy szakirodalmi összefoglalón, valamint történeti statisztikai források másodelemzésén alapul. Az előadás végkövetkeztetése, hogy bár a lakásszövetkezeti forma a magyarországi kapitalizmus kialakulása óta szerves része a lakhatással kapcsolatos közéleti vitáknak és közpolitikáknak, a "lakásszövetkezetek" mint szervezeti formák történelmi korszakonként egészen eltérő szerepet töltek be.

Csizmady Adrienne

TK Szociológiai Intézet

Progresszív, rendszeridegen lakáspolitikai intézmény anatómiája A Nemzeti Eszközkezelő története

Társszerző: Hegedüs József (Városkutatás Kft.)

Társadalmi alrendszerek (lakás, oktatás, szociálispolitika, munkaerőpiac, stb.) kutatásának két domináns megközelítési iránya van. A kutatók egy része a szereplők viselkedését, az anyagi javak áramlásának irányait (jövedelmek, adók és támogatások), a hatalmi/döntési viszonyokat elemezve arra törekszik, hogy stabil működési szabályokat állapítson meg – struktúrákat, amelyek segítenek az egyedi folyamatok magyarázatában. A másik megközelítés az egyedi folyamatokból indul ki, és azt elemzi, hogy a szereplők közötti interakciók miként alakítják a létező szabályokat. A kutatás legfontosabb kérdése, hogy a szereplők viselkedése hogyan változtatja meg az elosztási mechanizmusokat, hatalmi erőviszonyokat, vagy akár az alrendszerek domináns politikai értékeit, azaz a korábban fennálló struktúrákat. A konferencia előadás ez utóbbi megközelítés alkalmazásával azt a kérdést teszi fel, hogy egyrészt a 2010 után kialakuló un-ortodox (konzervatív, nacionalista, retorikájában az erős középosztály kiépítését célzó) politikai rendszer keretei között hogy és miért jön létre egy olyan intézmény, lakáspolitikai beavatkozás (Nemzeti Eszközkezelő RT), amely céljait és működését tekintve „rendszeridegen”. Másrészt pedig milyen hatást gyakorol az akkor kialakuló struktúrára. A szerzők korábbi OTKA kutatás keretei között publikált írásaikban (Csizmady és Hegedüs, 2016, 2019; Augustin et al 2019, 2022) foglalkoztak a NET-tel, amely a kormányzat legnagyobb volumenű szociális indíttatású programja, az eladósodott devizahitelek megsegítését célzó program volt. (A NET eladósodott devizahitelek tartozását vette meg a banktól, aminek következtében a fizetéseképtelen eladósodott család az állami tulajdonba kerülő lakás bérlőjévé vált.) E kutatás során számos interjú készítettünk a NET történetével, működésével kapcsolatban, és gyűjtöttünk empirikus információkat a NET jogi és pénzügyi hatásairól. A tanulmány ezekre információkra építve kísérel meg a NET történetét új kontextusba helyezni az interpretatív szociológia megközelítés módszerével. A tanulmány főbb hipotézisei: A NET létrejöttét a választások előtti politikai ígérek befolyásolták (devizahitelek megmentése), a korai javaslatok nem látták előre ennek működési logikáját, nagyságát, költségeit. A 2012-ben létrejött NET szakmai vezetése alapvetően pénzügyi szakemberekből állt, akiknek a nevéhez fűződik a korábban felállított diákhitel rendszer. A NET fokozatosan növekedett, funkciója egyfajta konfliktus levezetése (analóg a rendszerváltás utáni privatizáció „schock absorber” (Sruyk, 1996) funkcióval). A NET rendszeridegen megoldás, szociális bérlakáskonstrukciót alkalmazott, ami szöges ellentmondásban volt az uralkodó lakáspolitikai irányzattal, emiatt a NET program kommunikációját elrejtették. A gazdaság erősödése után az első adandó alkalommal megkísérelték felszámolni, de a 45 ezer lakásból 3-4 ezret nem tudtak visszaprivatizálni, és emiatt ennek hosszabb távú hatása van a lakáspolitikára.

Teller Nóra

Városkutatás Kft.

A lakhatási válság(ok) és a telepek újratermelődése

A roma családokat érintő társadalmi egyenlőtlenségek együtt járnak a lakás piac szegmentációjával és a térbeni elkülönüléssel (ld. pl. Ladányi és Virág, 2009). Az egyéni/háztartási szinten túl a társadalmi kontextus szintjén intézményesülő tényezők járulnak hozzá a szegregátumok fennmaradásához és növekedéséhez, ami egyúttal a telepek és a többi lakáspiaci szegmens közötti egyenlőtlenségek növekedéséhez is vezet. Az együttthatás tárgyalására alkalmas konceptuális keret az analitikus szociológia (Hedström, 2005), hiszen azokat a mechanizmusokat állítja a középpontba, amelyek dinamikusan kötik össze az egyéni lakásdöntési szintet és a kollektív kimeneteket. A magyarországi statisztikai adatok mutatják, hogy bár jelentősen javultak a roma családok lakhatási körülményei az elmúlt évtizedek során, és a lakásminőség olló valamelyest bezárult, azoknak az aránya, akik szegregátumokban élnek, egyáltalán nem csökkent, és a lakásminőség különbségeinek csökkenésével párhuzamosan a lakosság etnikai koncentrációja zajlik. A legfiatalabbak és a legidősebbek (azaz azok, akik éppen kezdik, vagy éppen befejezik a lakáskarrierjüket) nagyobb eséllyel élnek telepeken összehasonlítva a többi korcsoporttal. A teljes népességhez képest a roma háztartások lakáséletútjai merőben eltérőek. A teljes népességben a felfelé költözők aránya nagyobb a legfiatalabb korcsoportban, mint a romák körében, és hatalmasat nő a harmincas korosztály körében, mielőtt lassan csökkenne a következő két korosztályi csoportban. A roma háztartások esetén a felfelé költözők aránya szerény marad, és csak az ötvenes éveikben járó háztartásfők esetén nő meg (Teller, 2018). A telepekre való beragadás esélyét növelő okok (amelyet egy logit modell alapján állítottam össze) a befejezetlen és alacsony végzettség, a nagy háztartásméret (egy hat fős háztartás esetén megháromszorozódik az egyfős háztartáshoz képest), a kizárólag roma emberekből álló kapcsolatháló (kétszeresére nő a beragadás esélye ahhoz képest, mint ha a család kapcsolatrendszerében fele-fele arányában vannak romák és nem romák), kis településméret, munkanélküliség (kétszeresére súlyosbítva az esélyt), és a reciprocitáson alapuló segítő hálózat hiánya (Teller, 2021). Ezeknek a tényezőknek a felerősödése gyaníthatóan az egyes történeti ciklusokban növekvő arányban zárja be a roma családokat a telepekre. Az előadás azt veszi számba, hogy az egyéni lakásdöntések és kontextuális feltételek kombinációja és összefüggései hogyan járulnak hozzá a telepeken élők körében a lakhatási válságnak való kitettség növekedéséhez, és kvalitatív adatokra is támaszkodva azt mutatom be, hogy milyen társadalompolitikai intézkedések járulnak-járultak hozzá a rendszerváltás óta a mobilitás csökkentéséhez, a roma háztartások lakásdöntéseken keresztüli adaptációs képességének gyengüléséhez és a diszkriminációs mechanizmusok felerősödéséhez, amelyek együttesen előidézik és fenntartják a lakhatási szegregációs folyamatokat.

Reprodukcióval kapcsolatos döntések és pronatalizmus Európában

Szervezők: Murinkó Livia, Szalma Ivett, Takács Judit

KSH Népeségtudományi Kutatóintézet, TK Szociológiai Intézet, TK Szociológiai Intézet

A szekció leírása

A születések számának növelése az államszocializmus alatt a családpolitikák egyik központi eleme volt Magyarországon és a „keleti blokk” többi országában egyaránt, és a pronatalizmus jelenleg is több kelet-közép-európai társadalomra jellemző. Ez arra vezethető vissza, hogy az 1989-1990-es rendszerváltást követő átmeneti időszakban megkezdődött a korábbi korai és általános gyermekvállalási gyakorlat átalakulása: későbbi életkora tevődött a szülővé válás és jelentősen csökkent a fertilitási ráta. A csökkenő születésszám miatti aggodalom azonban nem jelenti azt, hogy a társadalom minden csoportja esetében egyformán támogatott és elvárt a gyermekvállalás. Az anyaságot szinte kötelező normaként írják elő a nőknek, míg a gondoskodó férfiaság apai megnyilvánulásait kevésbé támogatják. Bizonyos társadalmi csoportokat egyértelműen kizárják a szülővé válás kötelező normájából, ilyenek lehetnek például az egyedülálló férfiak és nők, valamint az azonos nemű párok. Például az Orbán-kormány 2021-ben életbe léptetett örökbefogadással kapcsolatos intézkedései akadályozzák az azonos nemű párok és az egyedülállók szülővé válását örökbefogadás útján. Ezenkívül Szlovénia kivételével egyetlen kelet-közép-európai országban sem engedélyezik az azonos neműek általi örökbefogadást. Hasonlóan szelektív a magyarországi pronatalizmus a társadalmilag kevésbé elfogadott csoportokkal, mint például a szegénységben élő családokkal és/vagy etnikai kisebbséghez tartozókkal szemben. Szikra (2018) ezt szelektív pronatalizmusnak nevezi, hiszen a gyermekvállalást csak bizonyos társadalmi jellemzőkkel rendelkezők (pl. fehér, középosztálybeli, heteroszexuális, házasságban élő párok) körében szeretné ösztönözni a kormány. Gyakran a tehetősebb középosztálybeli családok a pronatalista családpolitikák hasznélvezői, szemben az alacsony jövedelmű családokkal és/vagy a munkaerőpiacra kevésbé integrált emberekkel, akiket a pronatalista politikák gyakran kirekesztenek, illetve diszkriminálnak. Szekciónkban teret kívánunk adni a pronatalizmus koncepciójával összefüggő kérdéseket tárgyaló előadások széles körének. Ilyen kérdés például, hogy a pronatalista intézkedések mennyiben növelik a társadalmi egyenlőtlenséget a gyermekvállalás ösztönzésnek tekintetében. S vajon létezik-e diszkrimináció azokkal szemben, akik valamilyen okból nem tudnak, vagy nem akarnak gyermeket vállalni? És azokkal szemben, akik tudnak és akarnak gyermeket vállalni, viszont nem tartoznak azon társadalmi csoportokba, akiket a pronatalista politika gyermekvállalásra szeretne ösztönözni? Szintén érdekes kérdés, hogy a pronatalizmus hogyan erősíti a nemek közötti egyenlőtlenségeket azáltal, hogy felerősíti a tradicionális nemi szerepeket, melyek szerint a nők felelősek a gyermekvállalásért és a gyermeknevelésért, míg a férfiakra a kenyérkereső szerepet osztja. Felvethető például a pronatalizmus és a klímaváltozással kapcsolatos aggodalmak közötti feszültség kérdése is. Vajon a pronatalista szemlélet mennyire egyeztethető össze a klímaváltozás megfékezésével? Szintén aktuális kérdés a migráció és a pronatalizmus kapcsolata. A pronatalista intézkedések meg tudják-e fékezni a népesség csökkenését, vagy szükség van bevándorlóra is? Vajon a pronatalista társadalmak bevándorlásellenesebbek, mint a kevésbé pronatalista társadalmak? Fontos arra is felhívni a figyelmet, hogy bár a pronatalizmus egy régóta létező és széles körben használt koncepció, kevés elemzés tematizálja a fogalom lehetséges dimenzióit, az eszmetörténeti és filozófiai összefüggéseit, és nincsenek kialakult standard mérőeszközök, melyekkel a pronatalizmus különböző dimenzióit empirikusan mérni lehetne. Így ebben a szekción szívesen látjuk azokat az előadásokat is, amelyek a pronatalizmus fogalmi meghatározására és empirikus mérési lehetőségeire fókuszálnak.

Paksi Veronika – Tardos Katalin

TK Szociológiai Intézet

Perceptions of Barriers to Motherhood Female STEM PhD Students' Changing Family Plans

Társszerző: Nagy Beáta (BCE)

A magyarországi pronatalista politika ellenére a születési arányszámok nem a várt ütemben növekedtek elmúlt évtizedekben. A magasan képzett nők körében még mindig tipikus az anyává válás életkorának halasztása, valamint a tervezett gyermekek is alacsonyabb arányban születnek meg hazánkban, mint például a nyugat-európai országokban.

A gyermekvállalás kitolódásával párhuzamosan pedig a gyermektelenség is emelkedik a nők körében. A Magyarországon uralkodó és a rendszerváltás óta is csak nagyon lassan változó hagyományos családi és nemi normák erősen korlátozzák a munka és a családi szerepek összeegyeztetését, ami megakadályozhatja a nőket gyermekvállalási szándékaik megvalósításában, vagy arra készítheti őket, hogy gyermektelen életet éljenek. A termékenységi döntések alakulását kevés hazai vagy nemzetközi tanulmány vizsgálja kvalitatív megközelítéssel, ugyanakkor a gyermekvállalás és annak időzítése az egyéni és szakmai életútban kulcskérdés a magasan képzett nők számára. Egyes tudásintenzív és/vagy férfiak által dominált szakmákban, mint például az informatikus vagy mérnöki pálya, a családi tervek megvalósítása kifejezetten nagy kihívást jelenthet: a strukturális akadályok mellett nemcsak a szakma intenzitásából fakadó kihívásokkal kell szembenézniük, de nőként sokszor még a szakmai alkalmasságukat is bizonyítaniuk kell. Kutatásunk fő kérdése, hogy a magasan képzett nők milyen társadalmi elvárásokkal és strukturális, szervezeti akadályokkal találkozhatnak a mérnöki pályán, valamint ezek a tényezők hogyan befolyásolják a gyermekvállalással kapcsolatos döntéseiket. 2014 és 2015 során főként gyermektelen női doktoranduszokkal készített 27 félig strukturált interjú eredményei azt mutatják, hogy a nők erős társadalmi elvárásokkal szembesülnek a mérnöki pályákon, amelyek negatívan befolyásolják termékenységi terveiket. Családi oldalról az anyává válás és a második műszakért való felelősségvállalás; munkahelyi oldalról a tudásintenzitás és a férfi karriermodell, amely nehezen összeegyeztethető az anyaszereppel. A nehézségek és az ellentétes elvárások következtében tovább halogatják a gyermekvállalást, az első szülés után a családi terveik újragondolását prognosztizálják, sőt egy esetben tudatos gyermektelenség is előfordult. A megkérdezett nők arra is reflektáltak, hogy a késleltetett anyaság és a veszélyes laboratóriumi munka kumulatív hatásai veszélyt jelentenek a termékenységre is. Az eredmények a döntéshozók számára több beavatkozási pontot kínálnak fel.

Husz Ildikó – Menich Nóra

TK Gyerekesély-kutató Csoport

Tinédzserkori gyermekvállalás szelektív pronatalizmus idején

Elméleti háttér: A tinédzserkori teherbeesést a közvélemény gyakran kapcsolja össze negatív értékítéllel, így például az erkölcstelenséggel, felelőtlenességgel, vagy éppen azzal, hogy a korai gyermekvállalást a „jóléti anyasághoz” kapcsolja. Másrészt, ha a jelenség valamely marginalizált etnikai csoportban felülreprezentált, annak tárgyalása gyakran kap etno-kulturális keretezést. A magyar közvélemény is gyakran etnicizálja a témát, azt állítva, hogy a fiatalkori gyermekvállalás a romák kulturális sajátossága, ami újabb bizonyítékot szolgáltat ezen kultúra „deviáns” jellegére, negatív tartalmára. A gyermeket vállaló fiatal roma lányok nem csak a közvélemény szemében tűnnek fel deviánsként, de gyakran kiesnek a magyar családpolitikai intézkedések kedvezményezettjei közül is. Míg a magyar kormány döntéseivel és intézkedéseivel a jobb anyagi helyzetű, „felelős” családok gyermekvállalását igyekszik ösztönözni, e társadalmi csoport tagjai nem férnek bele a helyesnek és erkölcsösnek ítélt családmódelbe. A korai terhességeket érintő szakpolitikai beavatkozások ezért a megelőzésre helyezik a hangsúlyt. A hetvenes évektől számos nemzetközi kutatás foglalkozik a tinédzserterhességekkel, amelyek többsége nem szándékoltnak címkézi azt, egyéni, családi, társadalmi-gazdasági és kulturális tényezőkkel hozva összefüggésbe (Bonell, 2004). Ugyanakkor ezekből a probléma-fókuszú kutatásokból hiányoznak az anyák nézőpontjai. A 2010-es évek óta születő kvalitatív kutatások arról számolnak be, hogy a negatív percepciók ellenére a gyermekvállaláshoz számos pozitív érzést (mint szerető kapcsolat, elismerés, felnőtté válás érzése, pozitív identitás) kapcsolnak a fiatal anyák (Macutkiewicz & MacBeth, 2016). Az előadásban a fiatal anyák saját interpretációit vizsgáljuk, azt mutatva be, hogy milyen jelentéseket tulajdonítanak ők a tinédzserkori gyermekvállalásnak. Ehhez egy jólét-framework-öt alkalmazunk, amely megfelelő arra, hogy kellően figyelembe vegye ezen saját interpretációkat. Ezen belül is Sumner (2010) háromdimenziós jólét-konceptióját tartottuk a leginkább alkalmasnak, amely jóval túlmegegy azon, hogy a jólétet pusztán anyagi dimenziókban értelmezze. Ezzel egyenrangúnak tekinti a relacionális és a szubjektív jólét dimenzióját is. Kutatásunkban ezekben a dimenziókban igyekeztünk leírni, hogy adott lehetőségtéren belül milyen erőfeszítéseket tesznek a fiatal roma lányok a jólétük növelése érdekében, és ezen keresztül igyekeztünk megérteni a gyermekvállalás szerepét azokban a lépésekben, amelyeket a jó élet eléréséért tesznek.

Kutatási kérdések: Milyen erőfeszítéseket tesznek a fiatal anyák a jólétük növelése érdekében? Milyen szerepe van ezekben az erőfeszítésekben a gyermekvállalásnak?

Módszertan: A kutatásban 27 olyan anyát interjúvoltunk meg, akik tizenévesen születték az első gyermeküket. A településeket korábbi kérdőíves felmérésünk alapján választottuk ki: öt olyan településen dolgoztunk, ahol viszonylag magas volt a fiatalkori terhességek aránya. Az interjúalanyok kiválasztásánál előzetesen nem volt szempont az etnicitás, mégis szinte csak olyanok kerültek a látóterünkbe, akik magukat romának vallották. Retrospektív életút-interjúkat készítettünk, a teherbeesés és a gyerekszülés időszakára koncentráva. Az interjúszövegeket tematikus kódolással, három

független kódoló bevonásával dolgoztuk fel.

Eredmények: Az interjúalanyaink erőfeszítéseinek jó része az anyagi jóllét növelését célozza, azonban erre – erőforrások híján és kirekesztettségük okán – igen szűkösek a lehetőségeik. A jóllétet ezért más dimenziókban: elsősorban a relacionális, másrészt a szubjektív jóllét dimenzióiban is igyekeznek növelni. Eredményeink szerint a gyerekvállalás elsősorban a relacionális jóllét növeléséhez járul hozzá, mind közvetlenül (kötődés a gyerekhez), mind közvetve (a partnerkapcsolat megszilárdítása a gyerek révén). A gyerekvállalásnak az anyagi jólléthez való hozzájárulása (a gyerek révén járó juttatások) kevésbé volt szempont, és ezzel kapcsolatban ambivalensek is az interjúalanyok (több a gyereknevelés költsége, mint az utánuk járó juttatás). A szubjektív jólléthez való hozzájárulásra még kevesebb bizonyítékot találtunk (elismerés, anyaság mint a felnőttesség szimbóluma), és annak is kevés jelét láttuk, hogy a korai gyerekvállalás az etno-kulturális identitás pozitív megerősítését szolgálja.

Megjegyzés: Az eredményekből bizonyos következtetések levonhatók arra nézve, hogy egy pronatalista családpolitikának milyen, a saját célrendszerével összhangban lévő feladatai lennének a tinédzserkori gyerekvállalással kapcsolatban. Amennyiben a szekció közpolitikai fókuszú lenne, szívesen kitérünk ezekre a kérdésekre is.

Herke Boglárka

TK Szociológiai Intézet

Családok jóléti érdemessége a 2010 utáni magyar kormányzati diskurzusban Segítségre érdemes tradicionális családok és kevésbé érdemes egyszülős családok

A 2010 utáni családpolitika elsődleges célja a születések számának növelése lett. Ennek érdekében a családoknak nyújtott támogatások is számos változáson mentek keresztül és új családtámogatási eszközök kerültek bevezetésre. Ezek ugyanakkor elsősorban a tradicionális családok gyermekvállalását és gyermeknevelését segítik elő, és a családpolitikai diskurzus is a tradicionális családok érdemességét hirdeti. Míg több korábbi tanulmány vizsgálta, hogy a jóléti csoportok érdemtelenységének kiemelése hogyan járul hozzá a csoportot érintő szociálpolitikai juttatások visszavágásának társadalmi elfogadtatásához, addig a jelenlegi tanulmány azt vizsgálja, hogy egy csoport érdemességének kiemelése (jelen esetben tradicionális családok) hogyan legitimálja a kiemelt csoporton kívül eső egyéb csoportok (jelen esetben egyszülős családok) alacsonyabb szintű támogatását. A tanulmány a kormány 2010 utáni családdal kapcsolatos diskurzusát elemzi, és feltárja hogyan kommunikál a kormány az egyszülős családokról, valamint milyen mértékben és hogyan keretezi őket kevésbé érdemesnek a tradicionális családokhoz képest. A kérdések megválaszolására a tanulmány kritikai diskurzuselemzést és keretelemzést („frame analysis”) használ. Az elemzéshez felhasznált szövegek a kormány 2010 és 2020 közötti weboldalairól kerültek kigyűjtésre kulcsszavas kereséssel, valamint az egyszülős családokkal kapcsolatos megszólalások kiegészítésre kerültek az elmúlt évtizedben bekövetkező, az egyszülős családok helyzetét érintő fontosabb változásokkal kapcsolatos megszólalásokkal. A keret- és diskurzuselemzés eredményei azt mutatják, hogy a magyar kormány családi értékek fontosságáról szóló diskurzusa károsnak keretezi (és ezáltal kevésbé érdemesnek) a tradicionális családtól eltérő családformákat – köztük az egyszülős családokat is –, mivel azok hozzájárulnak a demográfiai csökkenéshez. A keret megoldásként a tradicionális családi értékek népszerűsítését jelöli meg, valamint a tradicionális családok segítségét a családpolitikai rendszeren keresztül. Ebben a keretben tehát egyértelműen a tradicionális családok az állami segítségre érdemesek, míg a többi családforma kevésbé érdemes. Az egyszülős családok ugyanakkor nincsenek egyértelműen stigmatizálva ebben a keretben, és nincsenek is érdemtelennek keretezve, viszont a tradicionális családokhoz képest kevésbé egészséges, másodrangú családokként jelennek meg. Az egyszülős családokkal kapcsolatos kormányzati üzenet az, hogy az egyszülős családok ugyan érdemesek állami segítségre, de kevésbé érdemesek, mint a kétszülős családok, és a kormány elsődlegesen arra törekszik, hogy megelőzze az egyszülős családok kialakulását.

Murinkó Livia

KSH Népeségtudományi Intézet

Pronatalista attitűdök és mérési lehetőségeik Európában

Társszerző: Szalma Ivett

(TK Szociológiai Intézet, Lendület Reprodukciós Döntéseket Vizsgáló Kutatócsoport)

Az európai társadalmak közös problémája a társadalmi idősödés, melynek okai a javuló életkilátások és a helyettesítési ráta alatti, alacsony termékenység. A születésszám növelése érdekében számos ország pronatalista politikát folytat, a fogalomhoz azonban a jelentések és gyakorlati intézkedések széles köre társul. A szűken értelmezett pronatalizmus anyagi ösztönzőkkel kívánja növelni a születésszámot; ez jellemző például a kelet-közép-európai országokra. A pronatalista intézkedések más része a gyermeknevelés feltételeit próbálja javítani, például a szülők munka és magánélet közötti egyensúlyának javítása révén. Ez a fajta pronatalizmus inkább az észak-európai országokra jellemző. A témával foglalkozó elemzések nagy része a családpolitikák vizsgálatán és csoportosításán keresztül próbálja megérteni, mit is jelent a pronatalizmus. Ebben a kutatásban ezzel szemben egy ritkábban alkalmazott megközelítést használunk: értékek és attitűdök segítségével szeretnénk megragadni a pronatalizmus koncepcióját. A pronatalizmus különböző dimenzióit tárgyaljuk, és olyan témákat érintünk, mint a gyermekvállalás, mint erkölcsi kötelesség, a népességfogyástól való félelem, a nacionalizmus, az idegengyűlölet és az egyéni autonómia. Az elemzésben az attitűdökben megjelenő pronatalizmus két aspektusát különböztetjük meg: a kulturális és az ideológiai pronatalizmust. Ezeket két survey item segítségével operacionalizáljuk: a gyermekvállalás mennyiben társadalom iránti kötelesség, és a gyermekvállalás mennyire fontos a sikeres házassághoz vagy párkapcsolathoz. A European Values Study 35 országra kiterjedő friss (2017–2020) adatait használjuk fel, hogy összehasonlítsuk az ezekre a kérdésekre adott válaszokat, és megértsük, hogy miként függenek a válaszok az egyéni tényezőktől (nem, életkor, iskolai végzettség, párkapcsolat típusa stb.) és a társadalmi–gazdasági kontextustól. Előzetes eredményeink alapján kirajzolódik, hogy az országok közötti különbségek meglehetősen nagyok: a gyermekvállalást a társadalom iránti kötelességnek tekintők aránya 4% (Hollandia) és 83% (Bulgária) között mozog. A másik dimenzió mentén hasonlóan nagyok a különbségek: míg Dániában 28%, Albániában 97% tartja fontosnak a gyermekeket a sikeres házassághoz vagy párkapcsolathoz. Ahhoz, hogy ezeket az országok közötti eltéréseket megértsük, a különböző termékenységi mutatók, a népességfogyás, a nacionalizmus szintje, a válásosság és egyéb makroszintű tényezők összefüggéseit is megvizsgáljuk a pronatalizmus két dimenziójával többszintű logisztikus regressziós modellek segítségével. Az eredményeinkkel tágítani szeretnénk a pronatalizmust tárgyaló elemzések fogalmi keretét, és hozzá szeretnénk járulni a pronatalizmus különböző dimenzióinak mérési gyakorlatához és a mérőeszközök validálásához.

PhD szekció előadásai

Nagy Alexa

Debreceni Egyetem, Humán Tudományok Doktori Iskola,
Szociológia és Társadalompolitika Doktori Program, PhD hallgató

Hátrányos helyzetű régióban élő falusi fiatalok

Kutatásomban azon jövedelmi szegénységben élő fiatalok munkaerőpiaci és pályaválasztási esélyeit befolyásoló társadalmi tényezőket vizsgálom, akik az észak-alföldi régió hátrányos helyzetű falvaiban laknak. Előadásomban elsősorban kutatásom egy szeletét mutatom be. Az általam vizsgált - 16 és 25 év közötti - korosztály olyan problémákkal küzd, mint a kilátástalanság, a bizonytalanság és az önálló élet elkezdésének nehézségei, melyeket az elmúlt évek ifjúságkutatásai is alátámasztanak. Egyre nehezebb nekik önállósodni, saját lakáshoz jutni, vagy épp a munkaerőpiacon elhelyezkedni és az anyagi biztonságot megteremteni.

Az észak-alföldi régió az ország gazdaságilag és társadalmilag leghátrányosabb régiói közé tartozik. Az itt lévő hátrányos helyzetű falvakban a szociális kihívások koncentrálnak. Magas a sokgyermekes családok, az idősek aránya, jellemzők a munkaszegény háztartások és az alacsony szintű iskolázottság. Az itt élő, képzetlen fiataloknak nem sok lehetőségük van a nyílt munkaerőpiacon való elhelyezkedésre, sok esetben csak a közmunkára, a helyi önkormányzatra és a szociális intézményrendszerre támaszkodhatnak. A vizsgálati alanyaim az itt jövedelmi szegénységben élő fiatalok, akik háztartásában, családjában a fent említett szociális problémák feltehetően jelen vannak és ma a fiatalok körében megfigyelhető kihívások rájuk halmozottan jellemzők. A tapasztalatok azt mutatják, hogy habár számos, mind Európai Unió, mind hazai program született ezen fiatalok megsegítésére, ezek a programok nem elegendők a fennálló problémák kezelésére.

Kutatásomban egyrészt feltérképezem azokat a fő problémákat, amelyekkel a fiatalok az észak-alföldi régió hátrányos helyzetű falvaiban szembesülnek. Másrészt arra keresem a választ, hogy a szociális ellátórendszerben hogyan jelennek meg ezek a fiatalok, az életük mely pontján találkoznak a rendszerrel. Az előadásomban kitérek arra is, hogy milyen attitűdöt mutatnak a szociális szférával való együttműködés során, valamint azt is elengedhetetlen vizsgálni, hogy az ellátórendszerben dolgozók hogyan vélekednek ezekről a fiatalokról. Problémásnak tartják őket, vagy esetleg áldozat szerepben jelennek meg hátrányos helyzetük miatt?

Kutatásomban először szekunder adatgyűjtést végzek, amely a megfelelő szakirodalmi háttér feldolgozásából és a Központi Statisztikai Hivatal által szolgáltatott munkaerőpiaci és szociális helyzetre vonatkozó adattáblák elemzéséből áll. Ezzel egy általános képet kapok alanyaim helyzetéről. Ezután primer kutatás keretében félig strukturált interjúkat készítek azokkal az ellátórendszerben dolgozó szakemberekkel, akik az általam vizsgált fiatalokkal foglalkoznak. Ennek célja még több információ szerzése, a helyzet mélyebb megismerése, valamint a problémák feltárása.

A kutatási eredményeim várhatóan alátámasztják majd a szakirodalom által felsorakoztatott tapasztalatokat. Feltételezem, hogy a statisztikai elemzésem során kimutatásra kerül a vizsgált régió hátrányos helyzete. Az interjúk során tapasztalt várakozásaim szerint rá fognak világítani arra, hogy fiatalok mennyire láthatók az ellátórendszer számára, hogyan jelennek meg abban, és melyek az őket érintő legnagyobb problémák a mai magyar társadalomban.

Máté Zsolt

PTE Interdiszciplináris Doktori Iskola

Az 1956-os magyar menekültek a statisztikai adatok tükrében

Az 1956-os magyar menekültek szociológiai és történeti kutatása mondhatni a befogadási országukba érkezésükkel egy időben elkezdődött. Hol a befogadó országok, hol az ENSZ, hol önálló kutatók kezdtek társadalmi felmérésbe a menekültekkel kapcsolatban. Hazánkban a legtöbbit idézett adat a Központi Statisztikai Hivatal (KSH) és az Egyesült Nemzetek Szervezetének (ENSZ) 1957-es felmérései jelentik. Ezek mellett olyan adatforrásokat is figyelembe veszek, amik más céllal készültek, azonban remek adatforrást jelentenek a menekültekkel kapcsolatos statisztikával kapcsolatban. Előadásomban arra a kutatói kérdésre keresem a választ, hogy melyik forrásból milyen információkat kaphatunk az 1956-os magyar menekültekkel kapcsolatban? A kutatásomhoz levéltári forrásokat az amerikai Nemzeti Levéltárban

(NARA), Kennedy és Eisenhower Elnöki Könyvtárakban, Kanadai Nemzeti Levéltárban és Könyvtárban (BAC-LAC) s végül az Ausztrál Nemzeti Levéltárban (NAA) végzett kutatásaim során gyűjtöttem. Továbbá felhasználtam másodlagos forrásokat, úgy mint Sipos Julianna történész hagyatéka, illetve Kovrig Béla közelmúltban publikált szociológiai felmérése. Továbbá a digitalizációnak köszönhetően több ország népszámlálási adatai is elérhetővé váltak, így ezek felhasználásáról is szeretnék beszélni az Amerikai Egyesült Államok példáján keresztül. A kutatásaimnak köszönhetően sikerült feltárnom, hogy bár igazak a korabeli statisztikák, hogy 1957-ig az Egyesült Államok fogadta be a legtöbb menekültünket. Továbbá az amerikai források is megerősítik a KSH statisztikáit a végzettség, foglalkozás tekintetében, viszont cáfolják azt, hogy kizárólag egészséges menekülteket adott volna új otthont. Végül különlegesnek tekinthető a Kovrig Béla és az ENSZ Különbizottságának kutatásai (ú.n. Héderváry-jelentés), amik az 1956-os magyar forradalom kitörésének, alakulásának, leverésének eseményeire, okaira keresett válaszokat. Kutatásommal ezeket az adatokat összehasonlítva, ahogy egyesítve egy tágabb demográfiai, statisztikai képet készítek az 1956-os magyar menekültekről. Teszem ezt az egyes felmérések, közvéleménykutatások bemutatásával és a bennük lévő adatok ütköztetésével. Az általam felhasznált adatforrások 1956-1960 között készültek. Ez jelentősen árnyalja az eddig használt adatokat, s képes potenciális jövőbeli kutatási lehetőséget bemutatni az újonnan feltárt források részletes elemzésével. Mindezek alapján pedig megérthetőbbé válik, hogy kik is hagyták el 1956-1957 folyamán Magyarországot.

Kukucska Zsuzsa

DE, Szociológia és Társadalompolitika Doktori Program

A mozaikcsaládok sajátossági – eltérő szerkezetek, eltérő szerepek

Az előadás fókuszában a mozaikcsaládokban megjelenő családszerkezet- és szerepváltozások témaköre áll. A közép-pontban a családok életében bekövetkezett változások (mint a válás, vagy a válást követő élettársi kapcsolatot) állnak, melynek következtében kialakulnak az átrendezett, nem konvencionális, azaz a nem tipikusan nukleáris típusú családok. A konferencia keretében ennek megfelelően bemutatásra kerülnek a nemzetközi szakirodalmak főbb elméleti vonalai, illetve a hazai családszociológiai tipizálások. A téma relevanciáját az adja, hogy a családfejlődés elmélete átstrukturálást igényel, hiszen, a hazai családszociológiai kutatások által is tárgyalt jelenségek, mint a válás vagy az egyszülős családi helyzetek további mozzanattal bővülnek, a mozaikcsalád-képződéssel, mely a hazai népességet is érinti. A téma aktualitásaként így a válásokat követő új kapcsolatok kialakítása írható körül. Mindezen össze-, és szétköltözések, mint a család életében bekövetkező események felboríthatják a klasszikus családciklus ívét.

Az előadás alkalmával többek között arra a kérdésre keresem a választ, hogy hogyan illetve milyen mértékben alakulnak át a magyarországi családok. Ugyanis a változásokra való reagálást a tradíciók és családi értékrendek, egyéni attitűdök egyaránt befolyásolhatják. Minden esetben kérdés, hogy a családszerkezet módosulását az érintett felek hogyan érzékelik, illetve hogyan tudják kezelni ezeket? Az új együttélés kialakulása milyen hatással van a családtagok belső viszonyaira, a családtagok közötti interakciókra – a különböző családrészek egyesülése, mint életközösségek kapcsolódása milyen fokú változást hoz az egyén életébe (legyen szülő vagy gyermek). Előtérbe kerülnek az események hatására átalakuló mozaikcsaládi életszervezési, szerep- és egyéb elvárások, a strukturális-funkcionális családszociológia elméleti apparátusának segítségével.

Az adatok alátámasztásául egy, a Magyar Tudományos Akadémia Mobilitási Kutatási Centrum Kiválósági Együttműködési Program keretében zajló „Mobilitás és immobilitás a vidéki terekben” című kutatási program során, 2020. június – augusztus időszakban megvalósult 40 fős kvalitatív, interjú kutatás biztosít alapot, a mozaikszülők szemszögéből.

Eredményként így egyrészt megjelennek a családszerkezeti különbözőségeket, a mozaikcsaládok tipizálásának bemutatásai – a hazai és nemzetközi csoportosításokba ágyazva –, másrészt az anya/apa és pótapa/pótanya szerepeket körvonalazó válaszok – szintén összehasonlítva a korábbi kutatási eredményekkel. Összességében pedig a különböző családrészek összevizsgálásának kérdésköre kerül a fókuszba, mely mind a szerepeket, mind a családszerkezeti harmóniát érintheti.

Kővágó Emese

ELTE TáTK Szociológia Doktori Iskola

„Emlékszel? Emlékszem.” Diszciplínák metszéspontjában: az 1944-es vajdasági tömegmészárlások emlékezetformálódásának vizsgálata

„Ezek azok a napok, amelyekről nem beszéltünk az elmúlt negyvenöt év alatt. Ha beszéltünk is, nem abban az értelemben, hogy ekkor torolták meg mindmáig meg nem nevezett személyek a bácskai szláv és zsidó lakosságon esett sérelmeket, amelyeket harmadfél ével korábban a magyar hatóságok követtek el itt-ott helybeli magyarok közreműködésével”. Matuska Márton, vajdasági újságíró, 1990-ben ezzel törte meg azt a nyilvános csendet, amelyet a titói emlékezetpolitika tartott fenn az 1944-45 során történekről. A tabusítást követően az emlékezet tere megnyílt, a következő évtizedek során a vajdasági magyarság „emlékezeti vállalkozói” (Pollak, 1993) az tömegmészárlások emlékezetét kulturálissá formálták, amelynek módozatait a mindenkor adott társadalmi szükségletek irányították (Assmann, 2004). A kutatói érdeklődésem középpontjában álló vajdasági eseményeket övező nyilvános „hallgatás” esete azonban nem egyedülálló a térségünkben. Elena Soler (2020) antropológus fogalmazta meg Közép-Európa zavaró csendjeinek tárgyalásakor, hogy adottak olyan generációkon átívelő „elhallgatások”, amelyek rámutatnak a lakosság körében folyamatosan zajló, az odatartozás és kizárás szimbolikus mentális határait is konstruáló gyakorlatokra. Épp ezért a „hallgatásokban” és konfliktusokban érintett személyek, csoportok, gyakorlatok szociológiai és antropológiai megalapozású emlékezetkutatásra is inspirálnak, értékes tudást kínálva az emlékezetpolitikai elemzésekkel együtt. 1944 „csendjének” és emlékezetének témáját az emlékezetkutatások felől megközelítve azt szerettem volna megérteni, hogy a vajdasági magyarság vizsgált „emlékezetközösségei” (Nora, 2003) és „emlékezeti vállalkozói” miképp építették fel a tömegmészárlások kollektív emlékezetét a nyilvános „hallgatást” követően. Ennek megértéséhez azonban fel kellett tárnom az 1990-es törést megelőző, majd a „csendtörés” időszakában megragadható jelentéseket és viszonyulásokat is, hiszen így tudott kirajzolódni az emlékezetformálódás íve, és így váltak felismerhetővé a jelentősebb változások is. A „csendtörés” időszakból Matuska Márton „A megtorlás napjai – ahogyan az emlékezet megőrizte” (1991) c. munkájában megszólaltatott tanúk vallomásainak kvalitatív tartalomelemzését végeztem el, ugyanis az író-publicista által összeállított bő terjedelmű, a történészek által is gyakran idézett szöveg megfelelt a kvalitatív tartalomelemzés módszer alkalmazására (ATLAS.ti). Második lépésben a Papp Árpád által a 2010-es években szintén Vajdaságban gyűjtött tanúvallomások kvalitatív tartalomelemzését végeztem el. Erre – a kutatási kérdés megválaszolásán túl – két további szempont motivált. Az egyik, hogy az oral history módszerével gyűjtött anyagot szociológiai megalapozású módszerrel dolgozzam fel új eredményeket felkínálva a társadalomtudományok területén már megszerzett ismeretek kiegészítésére. További motivációt az emlékezetpolitikai elemzések kiegészítésének a lehetősége jelentett. Előadásomban bemutatom a tartalomelemzés főbb eredményeit, külön figyelmet szentelve azoknak az – elbeszél – gyakorlatoknak is, amelyek szerepet játszottak a jugoszláv kommunista hatalom tabusító törekvéseinek árnyékában zajló jelentéstermelésben. Az eredmények ugyanis rámutattak a „csend” időszakában zajló visszafogott, de eleven emlékezet-termelésre és információáramlásra is, és az 1944-es események főnarratívája mellett kirajzolódtak a különféle műtfeldolgozó stratégiák is. A kapott eredményeket a 2010-es években gyűjtött tanú-vallomások jellegzetességei mellé helyezve – a módosulások mellett – kirajzolódtak az emlékezet- és jelentéstermelés mélyebben húzódo, etnikai kisebbségi pozícióból formálódó – belső törésvonalakkal terhelt, egyben határtartó – karakterei is.

Godó Irén

DE Szociológia és Társadalompolitika Doktori Program

Romák civil aktivitása

A szegénység, a társadalmi egyenlőtlenségek és a társadalmi kirekesztődés elleni harc egyik fontos szereplője a civil társadalom. A különféle civil kezdeményezések alkalmasak lehetnek arra, hogy a társadalmi igazságtalanságokkal és a dezintegrációval szemben védőhálót, összetartó erőt képezzenek. A romák esetében ez azért bír kiemelt jelentőséggel, mert ők a kedvezőtlen társadalmi megítélésük és a velük kapcsolatos rosszindulatú és negatív sztereotípiák fokozottan ki vannak téve annak, hogy hátrányos társadalmi megkülönböztetés áldozatául essenek Magyarországon. Így a legfőbb kutatási kérdésem, hogy mi jellemzi a romák civil aktivizmusát? Képesek-e a roma civil aktivisták a lokális szerepükön túlmutató hatást gyakorolni?

Kutatásom során nonprofit szervezetekben tevékenykedő roma személyeket, illetve a szervezeti kereteken kívül eső

helyi informális civil aktivitását is egyaránt vizsgáltam. A klasszikus nonprofit szervezetek tagjai mellett civilnek tekintetem a helyi roma nemzetiségi önkormányzat elnöki pozícióját betöltő interjúalanyokat (2 fő), amennyiben a pártpolitikától való függetlenségüket ők maguk is kifejezetten hangsúlyozták.

Roma civil aktivistaként határoztam meg azokat a roma személyeket, akik informális és/vagy formális keretek között rendszeresen tevékenykednek adott személyek, közösség, település és a társadalom javára, előbbiek közös ügyeit felismerve, felkarolva, képviselve és előmozdítva. Elhivatottságtudat jellemzi őket, amihez hozzátartozik az is, hogy civil munkájukat akár saját szabadidejük rovására végzik. A vizsgált célcsoport civil aktivista tevékenységének másik sajátossága, hogy a roma ügyeket helyezik középpontba vagy legalábbis tevékenységükkel képesek hatni a romák helyzetére. Ez konkrétan azt foglalja magában, hogy nem csak pusztán hivatástudattal rendelkező szolidáris roma emberek rendszeres jellegű tevékenységéről beszélhetünk, hanem ezen felül erőfeszítéseik közvetett vagy közvetlen módon hozzájárulnak a romák esélyegyenlőségének, társadalmi részvételének és inklúziójának előmozdításához is, miközben küzdenek a társadalmi kirekesztődés és a rasszizmus ellen (Roma Civil Monitor, 2021-2025).

Kutatásom 2021 szeptembere és 2022 februárja között valósult meg. 12 fővel készítettem félig strukturált interjút. A civil aktivitás témájában igyekeztem roma személyeket megkérdezni (nem, életkor, tevékenységi terület, lakóhely szerint stb.), olyanokat, akik valamilyen szinten civil aktivistának tekinthetők – példamutatás, mások inspirálása, aktív közösségi tevékenység, szolidáris magatartás a romák felé, segítségnyújtás romáknak és nem romáknak – pl. önkéntes tevékenység stb. Az interjúknak különleges rajzolatát mutatta az, hogy az egyének önmagukra mennyire tekintenek vagy sem roma civil aktivistaként – többen is elgondolkodtak a kérdésen (pl. még egy roma nemzetiségi önkormányzat elnök is, aki egyébként különféle civil szervezetekkel is együttműködik). Ez az általam fentebb körvonalazott roma civil aktivista fogalom árnyaltságára világít rá, és úgy vélem, egy fontos elemzési szempont lehet interjúim kapcsán.

Eredményeim rámutattak arra, hogy az aktív, segítőkész viszonyulás mások irányában – sokszor a szabadidő rovására is – a legtöbb romára igaznak bizonyult. 1-2 esetben volt szempont az, hogy kifejezetten romáknak segítsenek a humánus beállítottságú alanyok, akik eszközökben, lehetőségekben és megküzdési stratégiáikban más és más adottságokkal bírnak, egyébként romákra és nem romákra egyaránt irányult az interjúalanyok civil tevékenysége. Az elhivatott személyiség, a hitelesség kérdésköre azonban szinte mindegyik alanynál megnyilvánult. A romák helyzetére ki-k lehetőségeihez mérten tudott reagálni, legtöbbször a mikro szintű segítségnyújtást részesítették előnyben – és többeknek csak ilyen lehetőségeik adódtak. A nonprofit szervezetekhez való csatlakozás vagy a velük való együttműködés néhány esetben teret nyitott arra, hogy akár mezo szinteken is tudtak hatni az emberek – kapcsolati tőke, országos szintű példakép előadás, különféle lehetőségek megismerése és felkínálása, együttműködések kialakítása stb. révén.

Megjegyzés: „Tehetségből fiatal kutató” A kutatói életpályát támogató tevékenységek a felsőoktatásban című, EFOP-3.6.3-VEKO2017-00007 pályázati támogatás keretében valósult meg a kutatás.

Kurucz Ildikó

PTE Interdiszciplináris Doktori Iskola

Tradicionális elemek a vidéki önkormányzatiságban

A vidékkel foglalkozó társadalomtudományok szempontjából megkerülhetetlen a paraszti társadalom változásának, elmúlásának és megmaradt jellemzőinek jelenkori értelmezése. A társadalomnéprajzi jelenkutatás, a néprajzi változásvizsgálatok szemléletéből kiindulva előadásomban arra keresem a választ, hogy a paraszti múlthoz való kötődés mennyire meghatározó a 21. századi vidéki települések és közösségek életében.

A parasztság és paraszti létformát kutatók körében abban konszenzus született, hogy a parasztság, mint társadalmi réteg egész Európa szerte elvesztette politikai és társadalmi értelemben meghatározó jellegét, ha eltérő módon és más tempóban is. A folyamatról Kovách Imre, mint paraszttalanításról értekezik, s megkülönbözteti annak társadalmi, strukturális és kulturális formáit. (Kovách 2001, Kovách 2003a, Kovách 2003b) A változások ellenére azonban a rendszerváltás utáni évek tapasztalatai szerint a magyar társadalom és gazdaság szerkezetének számos kontinuus eleme élt tovább (Kotics 2011. E kontinuitást hangsúlyozó megközelítés a polgárosodás elméletek sajátja. (A fogalomhoz kapcsolódó vitáról értekeznek a Replika 1993-as és a Századvég 2003-as tematikus számai.)

A társadalomnéprajzi jelenkutatás célja megragadni és értelmezni azokat a paraszti hagyományokat, hagyománytörvédeket, életmód stratégiákat, melyek beépülnek egy-egy közösség vagy társadalmi csoport mentalitásába. Az adott társadalmi kontextusokat egy komplex történeti folyamat szerves részeként értelmezi, egyszerre szinkron és diakron szemlélettel végezve vizsgálatait (Balogh 2009), sajátos válaszait a hagyomány viszonyrendszerébe ágyazva. (Szilágyi 2009) Kutatásaim során e személet jegyében arra keresem a választ, hogy a parasztságra jellemző sajátos autonómia

és közösségiség megragadható-e a rendszerváltással létrejött vidéki önkormányzatiságban. Ennek értelmében nem a közigazgatási, jogi, politikai keretekre helyeztem a hangsúlyt, hanem a helyi társadalmak értékrendjére, a helyi vezetők személyi jellemzőire, társadalmi beágyazottságára. Ehhez félig strukturált interjúkat készítettem összesen tizennyolc rendszerváltás óta folyamatosan tisztséget betöltő polgármesterrel elsősorban saját személyes motivációikra, élményeikre, tapasztalataikra fókuszálva. A szövegek elemzése és összehasonlítása alapján határozta meg a közös értelmezési kategóriákat.

Az elemzés egyik alapját a Rendszerváltás Történeti Kutató Intézet 2021-es a rendszerváltás vidéki vonatkozásaival, a települési önkormányzatok létrejöttével kapcsolatos kutatása jelenti, melynek keretében nyolc polgármesterrel készítettem interjút Somogy, Baranya és Bács-Kiskun megyékben. További terepmunkám jelenleg Baranya megyében folytatom, melynek keretében további tíz polgármesterrel készítettem interjút. Az interjúalanyok kiválasztásának szempontjai során tehát elsődleges szempont maradt, hogy a rendszerváltás óta tisztségben lévő polgármestereket találjak, így a települések rendkívül heterogének, van köztük kisváros, aprófalú, zsákfalú, agglomerációs térségben lévő település, sikeres és kevésbé prosperáló községek. Baranya megyére korábbi tereptapasztalataimon és helyismeretemen túl azért esett a választásom, mert országos összehasonlításban sajátos választási attitűdökkel, választási hiperaktivitással jellemezhető periférikus aprófalvas területeket tartoznak hozzá (Bódi 2020).

A konferenciaelőadásban az interjúkból kibontakozó mintázatokot, a tradicionális értékrendhez és paraszti hagyományokhoz való kötődést elemzem a polgármesterek személyes elbeszélései alapján. Az eredmények azt mutatják, hogy a vidéki képviselők és a polgármesterek számára nagy jelentőséggel bír helyi identitásuk, társadalmi beágyazottságuk, sok esetben a közép- és gazdagparaszti származásuk. A számos egyéni adottság, képesség, körülmény, lehetőség ellenére az eredmények azt jelzik, hogy a hosszútávú választási siker, illetve a siker megítélése erőteljesen kapcsolódik a tradicionális paraszti értékrendhez, paraszti hagyománytöredékekhez.

Alexandra Bagi

BCE Doctoral School of Sociology and Communication Science

Transnational student mobility

Imagined mobility and cultural aspects of Pakistani students in Hungary

International student mobility is gaining academic interest in the recent time especially in Europe, thanks to the Erasmus mobility programs. To diversify the topic in cultural and social contributions I focus on Pakistani students, who chose to study in Hungary for higher education either their Bachelor's or Master's degrees. As a result of the Stipendium Hungaricum scholarship, there has been an increasing number of Pakistani students in Hungary since 2014. This qualitative study focuses on the major factors of student mobility, such as the concept of imagined mobility, showing their future aspirations and the cultural capital, which contributed to the understanding of upward mobility in society. Through transnational migration and transnational social networks theory I argue the ways in how students create and recreate their social networks during this experience. Transnationalism goes hand-in-hand with international student movements, connecting different localities with each other. My primary research questions are: What are their primary experiences in Hungary as student migrants? What kind of social networks do they have, and how do they connect with their families at home? Interviews and participant observation methods were used for data collection with participants from various study fields and socio-economic backgrounds. The study brings out two important aspects in student migration among South Asian students; firstly, that Pakistani students come to Hungary with an envisioned picture in their head about their future that also influences their stay (such as future migration opportunities to other countries in Europe), and secondly, that culture and society have a big impact on the behaviour of the students. This study also brings out the importance and role of Stipendium Hungaricum scholarship and its big influence on students' choice. I attempt raising the attention to the various aspects which influence these Pakistani higher education students while they attend in a Hungarian university.

Oláh Eszter

DE Szociológia és Társadalompolitika Doktori Program

A teljesítményelvű elosztáshoz való ragaszkodás vizsgálata szövegbányászati eszközök használatával

Társadalmunk meghatározó jellemvonása, hogy a fizetett munkában való részvétel hozzájárul az egyén teljes jogú társadalmi tagságához és erőteljes identitásformáló erővel bír. Elsősorban normaként jelenik meg az az elvárás, hogy mindenkitől aktív életet vár el a társadalom, fizetett munka formájában. Emellett az igény mellett azonban megjelennek a szociológiában olyan nézőpontok is, melyek azt feltételezik, hogy a munka szerepe átalakult az életünkben. A munka meghatározó vonása mellett megjelenik a szabadidő felértékelődése, az élmények fontossága, illetve a kockázathoz való alkalmazkodás szükségessége. A munkavállalás formái fokozatosan átalakulnak és a XXI. században belépünk egy olyan korba, amikor komoly akadályok gördülnek a munkavégzés elé. Többek között a technológia fejlődése okán, másrészt olyan váratlan helyzetek megjelenése miatt, mint a koronavírus által kiváltott világjárvány. Ezáltal a munkához való viszony is módosul, ami hatással van a munka társadalmi szerepére is. Így a szociológia számára felmerül a kérdés, hogy hosszú távon fenntartható-e a modern társadalmak munka társadalmának paradigmája. Ezért szükséges megvizsgálni azon alternatív paradigmákat, melyek addicionális módon kínálkoznak a jelenlegi működés mellett, és analizálni, hogy az emberek hogyan viszonyulnak ezen lehetőségekhez. A társadalom egyre növekvő aránya nem teljesítményalapú díjazásban részesül. Hiszen jelentős társadalmi csoport vagy nem dolgozik, vagy nem úgy dolgozik ahogyan szeretne. Emellett megjelennek az atipikus foglalkoztatásban állók vagy az önmegvalósító munkavállalók, mint az influenzerek. A munkában a foglalkoztatás tartalma alapvetően átalakul. Jelen kutatás során arra vagyunk kíváncsiak, hogy mennyire képesek a társadalom tagjai elengedni gondolkodási rendszerükkel a jelenleg működő teljesítménycentrikus világgépet. Ennek a vizsgálatára választjuk az alapjövedelmet, mert ez egy tipikusan nem teljesítményhez kötött struktúra, hiszen egy alanyi jogon járó juttatásként él a köztudatban. Az alapjövedelemhez való viszonyulás megmutatja, hogy a teljesítményelvű elosztás világának az elengedése vagy az ahhoz való ragaszkodás az erőteljesebb. Érdekes kérdés, hogy ha az egyének elutasítják az alapjövedelmet, akkor hol vannak azok a struktúrák, attitűdök, amelyek mentén az elutasítás megtörténik, és milyen viszonyt, félelmeket, ellenérzést fogalmaznak meg a teljesítményelvű motivációs rendszer elengedése és egy teljesen másra való átcserélése között. A teljesítményelv elengedésével kapcsolatos elosztási mechanizmusra irányuló attitűdöket, félelmeket igyekszünk feltárni. Az online tér az emberek számára biztosítja azt a lehetőséget, hogy kifejezzék véleményüket a felmerülő gazdasági és társadalmi problémákkal kapcsolatban, így a feltétel nélküli alapjövedelemmel kapcsolatos attitűdök, vélemények is kirajzolódnak. Az online tér és az alapjövedelem vizsgálatát azért fontos összekapcsolni, mivel feltétel nélküli és univerzális formában Magyarországon még nem került bevezetésre ez a gazdaságpolitikai eszköz, így az embereknek nem lehet róla saját tapasztalata, csupán a médiában fellelhető információkkal rendelkeznek, melyeket egyre nagyobb arányban az online térből gyűjtünk össze. Ezen témával kapcsolatban is az online térben bőségesen áll rendelkezésünkre nagy mennyiségű strukturálatlan adat, mely segíthet jobban megérteni a társadalom attitűdjét a teljesítményelvű elosztás világának az elengedése vagy az ahhoz való ragaszkodás tekintetében. Az online térben elért adathalmaz megértését a szövegbányászati technikák és a statisztikai módszerek segítik. Ezen adatok által kirajzolódó kép azt valószínűsíti, hogy a teljesítményelv meghatározza az emberek elosztással kapcsolatos attitűdjét, így a megváltozott környezeti struktúráknak a tudatba való visszatükröződése meglehetősen torz képet mutat, hiszen olyan struktúrákba kapaszkodunk, melyet a környezetünk már csak minimálisan igazol vissza.

Dobó Anna

DE Szociológia és Társadalompolitika Doktori Program

A vallási közösség mint integrációs tényező

A kutatás témája a vallás mint integrációs tényező a Debreceni Egyetemen tanuló külföldi hallgatók körében. Az elmélet 3 fő dimenzióra osztható: (1) társadalmi integráció, melyet Durkheim, Weber, Parsons és Habermas elméleteire; (2) társadalmi tőke, melyet Bourdieu, Putnam és Coleman-ra; (3) vallás, amelyet Berry akkulturalizációs stratégiájára alapozzuk. Három fő kérdés fogalmazódott meg: (1) Hogyan viszonyul a vallás az akkulturatív adaptációhoz? (2) Mi a szerepe az interperszonális és az interkulturális kapcsolatoknak az integrációs kontextusokban? (3) Hogyan szervezi a vallás a peregrináción keresztül a lokális közösséget? Mivel a Debreceni Egyetemre érkező külföldi hallgatók többsége

erősen vallásos régiókból származik, így feltételezni lehet, hogy mikro-társadalmi szerveződésükre is szignifikáns befolyást gyakorol a hitvallás, azon belül is a befogadó közeg felekezeti berendezkedésének a kapcsolata és a rendelkezésre álló készlete a küldő országéval. Így a következő hipotéziseket állítottam fel; (1) A vallás a legszignifikánsabb lokális közösség-szervező faktor a Debreceni Egyetemen tanuló külföldi hallgatók körében. (2) A vallás segíti az integrációt azon egyének számára, melyek felekezeti hovatartozása megegyezik a host országéval, vagy legalább helyi szinten lehetőséget teremt annak gyakorlására. (3) A helyi gyülekezeti közösségekben való aktív részvétel erősebb és tágabb kapcsolatháló kiépítését eredményezi, mint akik nem- vagy más értékek alapján szerveződnek csoportokba. A vizsgált populáció szolgáltatja a mintavételi keretet. Az alanyokat a Debreceni Egyetemen tanuló külföldi hallgatók listájának felhasználásával kívánjuk elérni véletlen kiválasztással. Ebből véletlen szisztematikus mintát veszünk és igyekszünk elérni a hallgatók legalább 10%-át. A mintán belül a kontrollcsoportot azon alanyok jelentik, akik nem tartoznak semmilyen vallási felekezethez sem. Ha a lehetőségek adóttak, akkor az alanyok lekérdezése először kérdőíves formában fog történni, amely online módon lesz elérhető. A kérdőív célja, hogy egy átfogó képet adjon a lokális vallási szervezetek szerepéről az itt tanuló külföldiek közösségi életében és integrációjában. Szervezeti- valamint egyéni szintre strukturalizálható. Elsősorban olyan adatokra fókuszál, melyek az említett szervezetek számát, elérhetőségét, tevékenységét, programjait és mikro-társadalmi szerepét méri fel. A kérdőíves felmérés mellett 12–15 interjút is tervezünk készíteni az alanyokkal. Célja, hogy a meglévő adatokat mélyítse és jobban leírhatóvá váljon a vizsgált jelenség folyamata. Itt már nem csoport- hanem az egyén szintjén vizsgálja a vallási közösségek szerepét az integrációban. Két időszakra osztható az alany magyarországi tartózkodása szempontjából; egy pre- és poszt szakaszra. A kapott adatokat kapcsolathálózati szempontból is megvizsgáljuk, hiszen a téma szempontjából fontos, hogy a hagyományos kutatási módszerekkel felmért egyéni tulajdonságok mellett, a társadalmi szereplők kontextusai és kapcsolatai is megismerhetővé váljanak. Az itt tanuló külföldi hallgatók mikro-társadalmi szociális beágyazottságának révén szerzett kapcsolataik felmérése által mélyebb tudást kaphatunk az integrációban való attitűdjéről és annak kimeneteléről. Ezek részletesebb megismerése érdekében az alkalmazásra kerülő kérdőívet névgenerátor típusú kérdésekkel, és a gyenge kötéseket vizsgáló pozíciógenerátorral is bővítjük. A kutatás várható eredményei, hogy a vallásnak a közös értékrend révén társadalom szervező ereje van, melyek mentén az itt tanuló külföldi hallgatók csoportokba rendeződnek. A lokális vallási közösségben való részvétellel olyan kapcsolatokra tesznek szert, melyek támogatják és könnyítik az akkulturalizációs folyamatot. Ezen közösségek aktív résztvevői gyorsabban újra tudják építeni kapcsolathálózatukat, mely szélesebb és mélyebb kötéseket eredményez mikrotársadalmi szinten, valamint sikeresebb integrációt eredményez, ezért ők hajlamosabbak a maradásra tanulmányaik végeztével, nem vallásos társaikkal összehasonlítva.

Kit érdekel még a vidékszociológia? Megközelítések, módszerek, fogalmak 1. szekció

Szervező: Kovács Katalin

KRTK Regionális Kutatások Intézete

A szekció leírása

A szekció egyfelől a vidékszociológia mint diszciplína látásmódját, módszereit és megközelítési módjait teszi (ön)vizsgálat tárgyává: milyen sajátos perspektívát tud szociológiai szakdiszciplínaként nyújtani a vidék(iség) kihívásainak, problémáinak megismeréséhez és milyen tárdiszciplínák (antropológia, társadalomnéprajz, közgazdaságtan, regionális tudomány és földrajztudomány) gazdagíthatják a vidékszociológiát. Kérdés továbbá, hogy miben áll a vidékszociológia sajátossága, és mit várhatunk e szaktudománytól napjainkban, amikor a gyors társadalmi, kulturális, technológiai változások és a természeti kihívások nemcsak a vidéki életet átalakítják át, hanem a mindennapokat is. A vidéki társadalom megértésének igénye felerősödni látszik a vidéken és a nagyvárosokban élők átlagos politikai állásfoglalása közötti szignifikáns eltérés okán. Kérdés, hogy vajon a fokozódó politikai és ezzel párhuzamos médiaérdeklődés milyen háttal lehet a szaktudományra, mennyire kerülnek a vidéki társadalmat érintő kérdések a szociológiai vizsgálódások homlokterébe, milyen új kérdések és megközelítések jelennek meg, és milyen válaszokat tud adni a hazai vidékszociológia a vidéki társadalom jelenkori sajátosságaira? Az elmúlt évtizedekben a vidékszociológia módszertana és fogalmi eszköztára is gazdagodott az interdiszciplináris hatások következtében: ezek érintették a vizsgálódás léptékeit, az elméleti kereteket, valamint a legfontosabb fogalmakat és a vidékszociológia szemléletét. Ma már a város(iség) és vidék(iség) kontinuitása, skálaszerűsége (Boyle–Halfacree 1998) illetve a vidék és a vidékiség konstruktivista felfogása (Bell 2006; Halfacree 2006, 2007; Short 2006) és funkcionális sokszínűsége (Marsden 1999; Csurgó 2013; Csurgó–Megyesi 2015) alapvetően formálja a vidékkutatók szemléletét, csakúgy, mint a relationalitás (Cloke–Little 2005), a vidéki terek és a vidéki térben zajló mozgások, változások kutatásában (Cloke–Marsden–Mooney 2006, Carolan, Stuart 2016). A hazai társadalomtudományokban a vidéki társadalmat érintő kérdésekkel (Kovács 2012), problémákkal foglalkozó kutatásokban a klasszikus témák mellett, mint a szegénység, migráció (Váradi 2020), a mezőgazdasági struktúrák (Kovács 2016), a foglalkoztatási kérdések (Koós, Zsibók 2021) megjelennek az újabb témák, mint például a következők: a vidéki imázs és identitás (Csurgó 2013, 2014, Csurgó, Megyesi 2016), a vidéki térségek differenciálódása és az egyes típusok, átmeneti terek sajátosságai (Koós, Kovács 2018, Vigvári 2016), a különféle (im)mobilitási mintázatok a vidéki terekben és ezek hatásai e terek fejlődési lehetőségeire, funkcióváltásaira (Németh 2020), a klímaváltozás kihívásai, a fenntarthatóság kérdései és demográfiai hatásai (Király et al. 2017), válság és regeneráció; a válságmenedzsment sajátos vidéki formái (például a mezőgazdasági közfoglalkoztatás, Koós 2016, Kovai, Vigvári 2020), kooperációs formák és azok társadalmi hatása (Hamza et al. 2018, Kiss, Rácz 2019). A szekció célja kettős: egyrészt a szaktudomány helyének és szerepének át- avagy újragondolására ösztönöz, ami azonban túlmutat a tudományos mezőn, mivel a globális, makroszintű társadalmi-gazdasági folyamatok, a klímaváltozással kapcsolatos kihívások helyi hatásaira irányítja figyelmet. Másrészt a szekció, párbeszédet kezdeményezve a tárdiszciplínákkal, olyan probléma-érzékeny előadásokat is vár, amelyek a vidékszociológia fogalmait, megközelítésmódjait árnyalják egy-egy diszciplináris nézőpontból vagy empirikus kutatási eredményekkel.

Horzsa Gergely

TK Szociológiai Intézet

A vidékimázs és helyi identitás kutatásának lehetőségei és módszerei

Társszerzők:

Csurgó Bernadett (TK Szociológiai Intézet), **Megyesi Boldizsár** (TK Szociológiai Intézet)

Előadásunk célja az empirikus vidékimázs-kutatások eszköztárának szisztematikus áttekintésével a hazai vidékimázs-kutatások módszertani megalapozása. A vidékreprezentáció, vidékimázs és diskurzus vizsgálata két területen jelent meg kezdetben a leghangsúlyosabban. Az egyik szorosan kapcsolódik a vidék fogyasztói funkciójának (consumption countryside) (Marsden 1999) megerősödéséhez, a másik területen fejlesztéspolitikai megközelítésben foglalkoznak a vidék-

diskurzusok és -imázsok kérdésével (Ray 2006; Horlings 2015). A vidékidill kutatásának jelentőségét jelzi, hogy már a kezdetektől némileg elszakad a vidékreprezentációs fogalmi keretektől és önálló elemzési és fogalmi kérdéssé válik. Brian Short (2006a) például egyfajta történeti megközelítésben igyekszik feltárni a vidékidill eredetét. Megállapítja, hogy a vidék idill mindig is része volt a nyugati városi gondolkodásnak, de diskurzussá a történelem során mindig a városi társadalom válságának idején fejlődött. A vidék idill az emberiség azon igényének kifejeződése – történelmi kortól és helytől függetlenül, hogy valamit megőrizzen a természet és közösség harmóniájából (Short 2006a). Bell (2006) a vidékidill meghatározásakor, Cloke és szerző társainak nyomán (1998) egyenesen amellett érvel, hogy a vidékidillt a városiak hozzák létre, és minden eleme a konfliktusokkal terhelt város képével szemben jelenik meg. Számos kutatás bizonyítja, hogy a vidék idilli képe: a csendesség, a lelki, szellemi béke, a természetközelség és a közösséghez tartozás döntően a városi középosztályhoz köthető, ami nagyban támaszkodik a média, az irodalom, illetve a politika vidék értelmezésére, vidékkonstrukciójára (Cloke 1997; Boyle–Halfacree 1998; Bell 2006; Short 2006b; Kovách 2007a). Az 1990-es években lezajlott a vidékfejlesztési politikában egy ún. kulturális fordulat (Marsden 1999; Ray 2006; Horlings 2015), amelynek következtében a korábbi modernizációs, külső erőforrásokon alapuló exogén fejlesztést felváltotta a helyi természeti és társadalmi erőforrásokra építő endogén, a lokális közösségek fejlődését, fejlesztési kapacitását középpontba állító fejlesztéspolitikai (van der Ploeg–van Dijk 1995). Ezzel párhuzamosan a diskurzus, imázs, reprezentáció és képzetek a fejlesztéspolitikai tárgyú elemzésekben is egyre központibb fogalommá váltak. A vidék jelentését és jelentéstartalmait vizsgáló vidékszociológiai szakirodalom egyik kulcsfogalma a diskurzus. Míg a témakör elméleti háttere kidolgozott, a vidékimázzsal foglalkozó empirikus kutatások köre szűkösnek mondható; a vizsgálati módszertanok szerteágazók és széttartók. Előadásunk célja a kutatások empirikus eszköztárának feltárásával a vidékimázs-kutatások módszertani lehetőségeinek meghatározása. Előadásunkban módszertani szempontokat középpontba állítva az elmúlt két évtized szakirodalmának szisztematikus elemzésével arra a kutatási kérdésre keresünk választ, hogy a vidékimázst, vidékidillt, vidékreprezentációt és vidéki identitást hogyan milyen tematikus keretben és legfőképpen milyen módszerekkel vizsgálják. Eredményeink alapján megállapítjuk, hogy alapvetően a fogyasztásközpontú témák mentén kerülnek elő jelenleg módszertanilag megalapozott elemzések a témakörben. Leginkább a turizmus, a vidékre költözés és ehhez kapcsolódóan az átalakuló helyi közösségek témája kapcsán foglalkoznak a szerzők a vidékimázs, vidékidill, vidékreprezentáció és identitás feltárásával, elemzésével, azonosításával. Elemzésünk egyértelműen azt jelzi, hogy döntően a kvalitatív, interjú vizsgálatok és módszerek terjedtek el, amit a témák és a fogalmak sajátosságai is indokolnak. Többben próbálkoztak átfogóbb, kvantitatív elemzésekkel is, de ezek érvényességi korlátai minden, az elemzésünk homlokterébe kerülő vizsgálatban hangsúlyosan megjelennek.

Csurgó Bernadett – Tomay Kyra

TK Szociológiai Intézet, PTE Szociológia Tanszék

Miért érdekes a vidéki dzsentrifikáció?

Társszerző: Völgyi Bence (PTE BTK Demográfia és Szociológia Doktori Iskola)

A tervezett előadás témája a vidéki dzsentrifikáció fogalma és a fogalom és megközelítés viszonya a társszakmákban és a vidékszociológiában is ismert és a városból vidékre történő vándorlás leírására és értelmezésére használt hasonló értelmű, de mégis eltérő tartalmú fogalmakhoz és megközelítésekhez, mint az ellenurbanizáció, dezurbanizáció, szuburbanizáció és jóléti migráció. Előadásunkban amellett érvelünk, miért tartjuk a dzsentrifikáció elméletét érvényes és a jelenség megértését gazdagító értelmezési keretnek a közelmúltban indult (NKFIH FK-138098 „A vidéki dzsentrifikáció szerepe a településfejlesztésben”) kutatásunkban. A városszociológiai irodalomban nagy karriert befutott dzsentrifikációs elmélet mellett a vidék dzsentrifikációját csak az utóbbi évtizedekben kezdték el (felismerni és kutatni. Míg a dzsentrifikáció fogalma első megjelenése óta (Glass, 1964) széles körben elterjedt elméleti és empirikus értelmezési keretté vált a városszociológiában (Ld. Glass, 1964., Zukin, 1987., Hamnett, 1991, Smith, 1986, 1996., Ley 1996. 2003., Redfen, 2003., Atkinson-Bridge, 2005), addig a vidékszociológiában továbbra is egy szűkebb kör által használt értelmezési keret, (Phillips 1993, 2004, 2005, 2009, Stockdale, 2010, Hines 2010), melynek számos versenytársa/alternatívája ismert a vidékkutatás tágan értelmezett szakirodalmában. Dzsentrifikációnak azt a folyamatot hívjuk, amely során egy-egy belső városrészbe, vagy kedvező fekvésű vidéki településre annak felújításával, fizikai megújulásával párhuzamosan új, a korábbi lakosságnál magasabb státuszú középosztályi beköltözők érkeznek, akár bővítve, akár kiszorítva a korábbi lakosságot. Város és a vidék dzsentrifikációja természetesen nem egy és ugyanaz a jelenség. A vidéki kistelepüléseken megjelenő középosztályi csoportok leírásakor nem egyszerűen a városi dzsentrifikáció fogalom átvételéről van szó. A vidék dzsentrifikációjának lényege, hogy városi felső- és középosztályi csoportok költöznek természeti és társadalmi

értékeik miatt vonzó vidéki településekre, amelynek következtében a települések mind gazdasági, mind társadalmi értelemben felértékelődnek, illetve a városi fogyasztók a saját értékeik és vízióik szerint alakítják át a helyi adottságokat, az épített és a természeti környezetet (Kovách 2012). Az egyik legfőbb különbség a vidék és város dzsentrifikációja között, hogy a vidék dzsentrifikációjában központi figyelmet kap a természet, hogy a beköltöző vonzódik a vidéki tájhoz, a mezőgazdasághoz a vidéki éltforma vélt vagy valós elemeihez és ez meghatározza az életmódját is (Csurgó 2013). A tervezett előadás célja a nemzetközi szakirodalom alapján bemutatni a vidék dzsentrifikációjának fogalmi keretét, és összevetni azt a városból vidékre vándorlás más megközelítéseivel, azaz egyfajta fogalmi hálóban elhelyezni a vidéki dzsentrifikációt a város-vidék kapcsolatát elemző fogalmak között.

Németh Krisztina

KRTK Regionális Kutatások Intézete

Hazaérni: az etnicitás és az otthonteremtés összefüggései egy térbeli-társadalmi mobilitási pályán

Az előadás egy családi esettanulmányból indul ki (Németh 2020), amely egy roma nő és családja térbeli és társadalmi mobilitási útját értelmezi egyfelől a megélt terek közötti mozgáson, másfelől az ezekhez a terekhez kapcsolódó életmódváltozáson keresztül. Egy falusi stigmatizált telepről egy városi átmeneti térbe érkezett család otthonra találása egy komplex, többdimenziós folyamat: a városi lakótelepi lakást csak nagy anyagi áldozatok és hitelfelvétel árán tudták megvalósítani. Az otthonteremtés egzisztenciális nehézségei mellett a városi lakhatás és az itt elérhető munkalehetőségek, intézmények a család megélhetési és mobilitási stratégiájára is hatással vannak. A telepi otthon elhagyása és az új városi otthon megteremtése egyszerre több szinten megy végbe: egyfelől a szűkösség és a vágyott ízlés és életmód összehangolása zajlik, ami a következő generáció mobilitási útját is meghatározza (Németh, megjelenés alatt). Másfelől a két otthon közötti különbség számos más dimenziót megmozgat az egyéni és családi mobilitási pályán a fizikai biztonság, a kényelem kérdésétől kezdve egészen az érzelmi biztonság, az otthonosság kérdéséig, ami például az etnikai származás a roma mivolt megélését is tematizálja. Az előadás e szempontból vizsgálja a két (az elhagyott és az új) otthoni teret, mivel ezek a roma származás megélésének különféle lehetőségeit hordozzák. Ezen élettörténeti perspektívából a telepi otthon messze több, mint egy elhagyott hátrányos térbeli – társadalmi pozíció, mert a családi kapcsolatokon keresztül az etnikai származás pozitív jelentéseit sűríti, amik viszont a tágabb falusi térben nem feltétlenül voltak megélhetőek (lásd: Kovai 2017). Eközben az újonnan belakott lakótelepi lakás az otthonosság más dimenzióit teszi átélhetővé. A városi tér és vele a városi munka azonban az etnikai származáshoz való viszonyt is megváltoztatja, ami egyszerre lesz szituatívabb, kevésbé előíró jellegű, mint a faluban, miközben a városi otthoni tér az etnicitás szimbolikus, individuálisabb, reflexívebb megélésének kedvez. Az előadás az otthoni tér (illetve tágabban a települési környezet) és az etnicitás (a személyes identitás) összefüggéseit egy szituatív, performatív keretben elemzi, és nagy hangsúlyt fektet a szimbolikus és kulturális fogyasztásra. E megközelítés az otthont is különféle perspektívákban tárgyalja: a magánélet tereként, az érzelmi biztonság és az önfelzabaráltatás terepeként (hooks 1997).

Vigvári András

KRTK Regionális Kutatások Intézete

A munkaerőhiány hatása a mezőgazdasági munkaszervezetek átalakuló struktúrája a vidéki Magyarországon

Problémafelvetés, elméleti háttér: A mezőgazdasági munkaszervezetek kutatása és társadalmi beágyazottságuk a vidéki térségekkel foglalkozó társadalomtudományos vizsgálatok visszatérő kutatási témájának számított. Míg a társadalomnéprajzi és antropológiai kutatások főként a mezőgazdasági munkaszervezetek és munkavégzési formák társadalomszervező hatásai foglalkoztatták (Meillassoux 1972; Sárkány 1978; Wolf 1980; Fél és Hofer 2011), addig a vidékszociológiai kutatások elsősorban a mezőgazdasági munkaszervezetek átalakulását és modernizációját a piaci viszonyok megjelenésével és a technológiai változások összefüggésében vizsgálták (Kovách 2012). A hazai mezőgazdasági munkaszervezetek szociológiai vizsgálata az államszocializmus alatt a mezőgazdaság kollektivizálásával vált hangsúlyossá. A kutatások egyrészt a nagyüzemi termelési módot meghonosító téveszkek és állami gazdaságok vizsgálatára vállalkoztak, másrészt pedig a nagyüzemek mellett megszilárduló második gazdasághoz kapcsolódó családi

gazdaságok működését tanulmányozták (Juhász 1979; Hann 1980; Szelényi 1993; Lampland 1995). A rendszerváltást követő években a mezőgazdasági munkaszervezetek átalakulását a piaci és technológiai változások, valamint a vidéki társadalmat érintő strukturális munkanélküliség szemszögéből vizsgálták (Harcza 1991; Kovács és Bihari 1998, 2006; Kovács 2012). A 2015-öt követően kibontakozó gazdasági konjunktúra azonban a rendszerváltás óta nem látott foglalkoztatási bővülést okozott: a rekordszintre növekedett bérmunka-kereslet a tartósan munkanélküliséggel sújtott vidéki térségekben is éreztetni kezdte a hatását (Köllő, Nyíró és Tóth 2017, Czirfusz, Ivanics, Kovai és Meszman 2019; Kovai és Vígvári 2020, Váradi 2020; Velkey, Mihály és Gál 2021).

Módszertan: Előadásomban* a mezőgazdasági üzemekben jelentkező munkaerőhiány munkaszervezetekre való hatását vizsgálom egy dél-alföldi kisvárosban végzett etnográfiai terepmunka első eredményei alapján. Prezentációm hideg – és melegfóliás gazdaságokban dolgozó munkavállalókkal, valamint gazdákkal (tulajdonosokkal) készült interjúk és a gazdaságokban végzett résztvevő megfigyelések első eredményeire támaszkodik.

Kutatási kérdés, eredmények: Prezentációmban arra keresem a választ, hogy a 2015 óta tapasztalható munkaerőhiány miként befolyásolta a mezőgazdasági munkaszervezetek életét, milyen kihívások elé állította a munkaadó gazdákat és milyen mozgástérrel ruházta fel a vidéki munkavállalókat? A megváltozott munkaerőpiaci viszonyok hogyan befolyásolták a mezőgazdasági üzemek szervezeti és hatalmi struktúráját és az átalakuló foglalkoztatási formák miként hatottak a helyi társadalmi viszonyokra?

*Előadásom az 13975 számú NKFIH projekt keretében zajló terepkutatás első eredményeire támaszkodik.

Kiss Márta – Rácz Katalin

TK Gyerekesély-kutató Csoport, AKI Agrárközgazdasági Intézet

Helyi gazdaságfejlesztési gyakorlatok és önkormányzati szerepek a vidéki hátrányos helyzetű térségekben

Magyarországon a hátrányos helyzetű vidéki térségekben a helyi gazdaságfejlesztési (HGF) kezdeményezéseket erőteljes szociális irányultság jellemzi (Czene – Ricz 2010, G. Fekete 2011, Csoba – Sipos 2020), melynek jellemző formái a szociális földprogramok, szociális szövetkezetek (Kovács, 2012). Az elmúlt évtizedben gyökeresen átalakultak az önkormányzatok feladatai: a hagyományos közszolgáltatási funkciók egyre inkább háttérbe szorulnak, ugyanakkor a közpolitikában hangsúlyt kapnak a gazdaságfejlesztési feladatok, és az önkormányzatoknak egyre inkább piaci tevékenységet folytató és koordináló „faluvállalként” kell működniük (Csoba – Sipos 2021). A hátrányos helyzetű térségekben azonban számos tényező nehezíti a helyi önkormányzatok gazdaságfejlesztési tevékenységét, mint például a korábbi forrászerzési minták, paternalista mechanizmusok lebontása, a helyi erőforrásalapú fejlesztési módszerek és az aktív részvételi formák elsajátítása (Csoba 2017). Az elmúlt évtizedekben a hátrányos helyzetű térségekben elhelyezkedő kistelepülések jelentősebb önkormányzati vagy, saját forrás (pl. helyi adóbevételek) hiányában a működés, fejlesztés tekintetében szinte kizárólag külső, zömmel redisztributív pályázati erőforrásokra támaszkodhattak (Kovács 2012). Ennek kapcsán több kutatás rámutatott, hogy a felülről kezdeményezett „egydimenziós” integrációs modellekben a „társadalmi befektetés” jelleg kevésbé tud érvényesülni, miközben a redisztributív függőségek meglévő formái erősödnek fel, illetve a függőségi viszonyok új formái jelennek meg, melyek hosszú távon a társadalmi szolidaritás eszméjének leértékelődésével fenyegetnek (Váradi 2016, Molnár et al. 2018, Lipták et al. 2019, Csoba és Sipos 2020).

Kutatásunk során a magyarországi hátrányos helyzetű térségek településein zajló helyi gazdaságfejlesztés gyakorlatokat, önkormányzati szerepvállalást vizsgáltuk komplex megközelítésben. Kutatási kérdéseink öt csoportba sorolhatók: i) milyen mértékben és hogyan befolyásolják a HGF gyakorlatok megvalósulását a település jellemzői, adottságai? (pl. településméret, földrajzi elhelyezkedés, társadalmi/történeti tényezők, stb.) ii) milyen, a helyi fejlesztésben mobilizálható erőforrásokkal bír a település, és mi jellemző ezekre? (pénzügyi-, humán-, intézményi-, és technológiai-) iii) mi jellemző a helyi stratégiai tervezésre és a HGF eszközrendszerére? iv) mi jellemzi a HGF irányítást és a koordinációt, és milyen kooperációs minták azonosíthatók? v) mennyiben tekinthetők innovatívnak és fenntarthatónak a HGF gyakorlatok?

A kutatás első fázisában feltártuk, hogy a nemzetközi és hazai szakirodalomban milyen módszertani megközelítéseket, elemzési szempontokat használnak a kutatók a HGF gyakorlatok megvalósulását befolyásoló tényezőkre és az önkormányzatok helyi fejlesztésekben betöltött szerepére vonatkozóan. Ezt követően elemzési keretet alkottunk kvalitatív kutatásunkhoz, melynek segítségével a különböző fejlesztési gyakorlatok könnyebben leírhatóvá, összehasonlíthatóvá váltak. Két HGF gyakorlat működését öt éven keresztül kísértük figyelemmel, melynek során két időpontban (2018-ban és 2021-ben) célzott, komplex megközelítésű helyi gazdaságfejlesztésre irányuló terepmunkát végeztünk. Ennek

keretében interjúk készültek a polgármesterekkel, a helyi fejlesztő szervezetek vezetőivel, valamint néhány célcsoport taggal; továbbá megfigyeléseket, település- és járásszintű dokumentum-, adat- és online médiatartalom elemzéseket végeztünk.

Kutatásunk első szakaszában azt tapasztaltuk, hogy a helyi gazdaságfejlesztés első állomásaként mindkét településen megvalósult a közfoglalkoztatás alapjain a munkaerő-piaci reintegrációt célzó komplex fejlesztési modell, addig 2021-ben az állami direktívákkal összhangban a HGF súlypontja a szociális fókuszról a piaci szerepvállalás irányába tevődött át. Összességében a két esettanulmány jól reprezentálja a magyar vidéki gazdaságfejlesztésben végbement modellváltásokat, rámutatva, hogy az erőforráshiányos térségekben a helyi önkormányzatok különösen kitétek a külső makroszintű folyamatoknak és az állami szabályozási környezet változásainak. A fentiek mellett az esettanulmányokból kiténik, hogy bár a helyi gazdaságfejlesztés fókusza a makrogazdasági folyamatok függvényében relatíve gyorsan változik, a helyi fejlesztéseknek irányt adó koordinációs mechanizmusok társadalmi beágyazottságuknál fogva időtállóak.

Király Gábor

AKI Agrárközgazdasági Intézet

Éghajlatváltozás és vidékszociológia

Társszerző: Koós Bálint (KRTK Regionális Kutatások Intézete)

Az előadás egy hazai empirikus kutatás (NKFIH 132975) példáján keresztül mutatja be, hogy a szociológia módszertani eszköztára és fogalmi rendszere, hogyan alkalmazható egy mezőgazdasági termelőket célzó, az éghajlatváltozáshoz való alkalmazkodást feltáró kutatásban. Az előadás reflektálni kíván arra az egyre szélesebb körben elismert gondolatra, mely szerint a társadalomtudományi diszciplínák nagyobb jelenlétére lenne szükség az olyan komplex környezeti problémák kezelésében, mint amilyen a globális éghajlatváltozás. Habár az éghajlatváltozással kapcsolatos tudományos ismereteket értékelő Éghajlatváltozási Kormányközi Testület (IPCC) jelentései egyre átfogóbb képet nyújtanak arról, hogy mit jelent az éghajlatváltozás a társadalmi rendszerek számára, az egyes diszciplínák jelenléte továbbra is egyenlőtlen: a társadalomtudósok még mindig kisebbségi csoportot alkotnak a testület jelentéseinek vezető szerzői között. Pedig a szociológiai megközelítés négy kutatási területen is képes lehet hozzájárulni az éghajlatváltozással kapcsolatos tudományos előmenetelhez. Ez a négy terület az éghajlatváltozás társadalmi okainak kutatása, az éghajlatváltozás mint környezeti probléma konstruálása, az éghajlatváltozás és a társadalmi egyenlőtlenségek közötti kapcsolat, valamint az éghajlatváltozás mérséklése és az alkalmazkodás. Az éghajlatváltozás fókuszú kutatások jelenlétét a szociológia diszciplína felől vizsgálva azt látjuk, hogy a szociológia túlnyomórészt a diszciplína határain túli inter- és transzdiszciplínaris terekben jelenik meg az éghajlatváltozás diskurzuson belül. Az éghajlatváltozáshoz való alkalmazkodás körülményeinek kutatásában a mezőgazdasági termelőkkel foglalkozó vizsgálatok hosszú ideje az egyik legdinamikusabb ágát jelentik ezeknek az inter- és transzdiszciplínaris vizsgálatoknak. A mezőgazdasági alkalmazkodás kutatások felfutását indokolja egyrészt az, hogy az éghajlatváltozás már most kedvezőtlen hatással van az élelmiszer rendszerek működésére, valamint az, hogy a változások mértéke igazoltan nőni fog, ami elkerülhetetlenné teszi a termelők alkalmazkodást. A termelői fókuszú megközelítések jelentősége abban áll, hogy képesek betekintést nyújtani az egyéni alkalmazkodási döntések meghozatalának körülményeibe. Az alkalmazkodási döntések megszületésében az egyik leglényegesebb ilyen körülmény az egyén kockázatterzékelése, amit nagymértékben befolyásolnak értékek, kognitív torzítások, érzelmek, társadalmi tapasztalatok és kapcsolatok, normák, a tanulás és számos egyéb kontextuális tényezők. Ezeknek az tényezőknek a vizsgálatához a szociológia széles módszertani eszköztárral tud hozzájárulni. Ez különösképpen igaz a hazai vidékszociológia gazdag téma választásait és sokszínű módszertani megközelítéseit figyelembe véve. Az előadás egy, a hazai mezőgazdaság intenzív ágazataiban négy terepen folytatott, jelenleg zajló empirikus kutatás elméleti és módszertani elemeit és tapasztalatait tekinti át a vidékszociológia és az alkalmazkodás-kutatás keresztmetszetének perspektívájából. Az előadásban bemutatott eredmények azt jelzik, hogy kvalitatív és kvantitatív eszközök együttes használatával feltárható a mezőgazdasági termelők alkalmazkodási döntéshozatalának környezete. A kutatás során szerzett terepi tapasztalatok azonban arra is felhívják a figyelmet, hogy a termelők éghajlatváltozással kapcsolatos egyéni narratíváinak értelmezése és interpretálása sokszor kihívást jelentő kutatói feladatot jelentenek.

A szociológia helye a történettudományi kutatásokban

Szervezők: Barna Ildikó, Kiss Zsuzsanna

ELTE TÁTK

A szekció leírása

A két évvel ezelőtti, „A szociológia egy sikeres évszázad előtt?” című konferencián megrendezett szekcióban (Történelem és szociológia viszonya a 21. században) azt a problémát jártuk körül, hogy hogyan járulhat hozzá a történettudomány a jelen társadalmi viszonyokat létrehozó és alakító, hosszú távú történeti folyamatok feltárása és megértése révén a jelenkori társadalom problémáit vizsgáló szociológia műveléséhez. A kérdés azonban visszajára fordítva is izgalmas és részletes tárgyalást érdemel. Ahhoz, hogy a két tudomány viszonyát valóban értékelni tudjuk, ezúttal a másik irányból indulunk és azt a kérdést helyezzük a szekció munkájának középpontjába, hogy hogyan tudja kamatoztatni a szociológiai tudást (fogalmakat, megközelítéseket, elméleteket, módszereket) a történettudomány. A történelem és a szociológia kapcsolata hosszú múltra tekint vissza: ennek feltárásához egészen az Annales d'histoire économique et sociale 1929-es alapításáig kell visszamennünk. A folyóirat szerkesztői, Marc Bloch és Lucien Febvre kezdettől fogva a történelem interdiszciplináris megközelítésének megteremtésére törekedtek. A két világháború közötti időszakban, majd különösen az 1960–1970-es években a társadalomtudományokkal folytatott párbeszéd inspirálóan hatott a történelemtudományra, amely ebben az időszakban – a struktúrák és folyamatok vizsgálatának bővületében – minden korábbinál nagyobb nyitottsággal fordult a társadalomtudományokban használt elméletek és módszerek felé. Jürgen Kocka a Social Science History-ban 1984-ben megjelent Theories and quantification in history című tanulmányában összegezte a két tudomány közeledésének köszönhetően a megelőző évtizedekben összegyűlt tanulságokat. Eszerint a – szóban forgó társadalomtudományos – elméletek jelentősen járulhatnak hozzá a történészek saját kérdéseinek pontosabb megfogalmazásához. Egyrészt azzal, hogy segítik a forrásokból származó adatok kiválasztásának és kezelésének módját explicitté és ezáltal megvitathatóvá tenni. Másrészt hozzájárulnak, hogy a történészek világos hipotéziseket tudjanak megfogalmazni a rekonstruálni kívánt múltbéli esemény részei vagy dimenziói közötti összefüggésekre vonatkozóan. A társadalomtudományos elméletek különösen akkor bizonyulnak hasznosnak a történeti vizsgálat kereteinek kidolgozása során, ha a történész nagyobb mennyiségű forrással, vagy kvantitatív adatokkal dolgozik. Bár az 1990-es évek elején Andrew Abbott azt írta, hogy „a történelem és a szociológia szintézise [...] még nem érkezett el” (Abbott 1991: 201), ettől kezdve „a történeti szociológia egy posztdiszciplináris szakaszba lépett, amely nem kizárólagosan a történelem, vagy a szociológia által uralt, hanem mindkettő elemei befolyásolják, és egy szélesebb és multidiszciplinárisabb terület kontextusában helyezkedik el” (Delanty és Isin 2003: 5). Charles Tilly szociológus különösen lelkesedett a történelem és a szociológia metszéspontjáért. Mint írta: „sok történész [...] a társadalomtudományok árnyékában dolgozva felfedezte [...], hogy a statisztikai elemzések önmagukban szinte soha nem vezetnek egyértelmű következtetésekhez; hogy a társadalomtudományi eljárások hatékony alkalmazása általában több, nem kevesebb explicit érvelést igényel, mint az átlagos történeti beszámoló; és hogy összességében a létező társadalomtudományi megközelítések sokkal jobban működnek a felszínes magyarázatok diszkreditálásában és a magyarázandó dolgok pontosításában, mint az olyan magyarázatok létrehozásában, amelyeket a történészek valószínűleg megfelelőnek találnak” (Tilly 1984: 375). A huszadik század utolsó évtizedeiben a történettudomány és a társadalomtudományok viszonya ismét meglazult, amint a struktúrák kutatásának helyére a történeti érdeklődés középpontjába egyre inkább a cselekvések, a tapasztalat, a múlt szubjektív dimenziója került. Ezzel párhuzamosan a kutatás léptéke és módja is megváltozott: a makroszint helyett a mikroléptékű kutatás vált vonzóvá, az elméleti-analitikus megközelítés helyébe a narratívák tanulmányozása, a valóság társas felépítésének vizsgálata lépett. Mindez nem jelentette ugyan a történettudomány elmélettelenné válását, de – ahogyan Kocka a 2010-es évek elején, egy újabb összegző tanulmányban fogalmazott – „sokkal gyakoribbá és vonzóbbá vált a tapasztalatok és várakozások, a beállítódások, az eszmék és a diskurzusok, a cselekvések és a reakciók tanulmányozása anélkül, hogy azok (társadalmi, intézményi, strukturális) feltételeit, következményeit és kontextusát is vizsgálat tárgyává tették volna” (Kocka 2011: 91). A két diszciplína huszadik század végén tapasztalható eltávolodását Kocka szerint az új évezredben ismét több újfajta együttműködési lehetőség váltja fel. Szekciónk célja éppen lehetséges együttműködési utak és módok feltérképezése és annak bemutatása, hogy hogyan járulhat hozzá a szociológia a történettudományi kutatásokhoz ma. A szekcióba olyan előadásokat várunk, amelyek olyan történeti témájú és forrásbázisú empirikus kutatásokról számolnak be, amelyek sikerrel és haszonnal alkalmaznak szociológiai elméleteket, fogalmakat vagy módszereket. Célunk kettős: egyfelől kíváncsiak vagyunk arra, hogy miképpen termékenyítheti meg ismét a szociológiai gondolkodásmód a történettudományi kutatásokat, másrészt meg szeretnénk mutatni, hogy a történeti események vizsgálatának és a történeti tudatosságnak milyen társadalmi hatása van, illetve milyen relevanciája lehet és van korunk társadalmának, társadalmi válságainak vizsgálatában.

Szilágyi Adrienn

BTK Történettudományi Intézet

Hálózat kutatás és adatvizualizáció egy történeti problémán keresztül A Károlyi közös birtokkormányzat (1827–1877) ügyviteli hálózatai

Az előadás absztraktja: A 19. századi nagybirtokok nemcsak egy különböző funkciókkal bíró igazgatási, gazdasági, jogszolgáltatási egységek, hanem különböző érdekeltségű, státuszú, vagyonú csoportok közösségei voltak. Az uradalom közösségként való értelmezése módszertani lehetőséget ad, hogy hálózatokon keresztül legyenek vizsgálhatóak a nagybirtokok különböző struktúrái. A hagyományosan rendiség és hivatali apparátus mentén rétegződött nagybirtokokat hálózatként kívánom leírni, miután annak jövedelmezősége és hatékonysága a hatalmi struktúra mellett a hálózatok működésén is múlott. A vizsgálat fókuszja az 1827. évi felosztását követően a Károlyi család közös kezelésében maradt birtokrészek, illetve azok igazgatására életre hívott közös birtokkormányzat és annak működési mechanizmusa, személyi és térbeli hálózatai. A közös hivatal az 1862. évi pótosztályt követően még 1877-ig fennmaradt. Az 1827 és 1877 között fennállt Károlyi közös birtokkormányzat iratanyagát adatbázisba rendeztem, amely szerint 50 év alatt közel 7.000 ügy fordult meg az uradalmi alkalmazottak kezei között. Az adatbázis lehetőséget nyújt arra, hogy a birtokkormányzatot ügyviteli hálózatként írjam le és ennek a hálózatnak térbeli csomópontjait, illetve a bürokrácia kulcsszereplőit jelöljem ki. Az elemzés tehát alapvetően a központi szerepet betöltő személyek hálózatára és a bürokrácia csomópontjaira épít. A kutatási módszer a társadalmi hálózatok kvantitatív és kvalitatív elemzésének a lehetőségét rejti magában. Az előbbi esetében a kapcsolatok száma a meghatározó, amely a hálózat erősségét és sűrűségét mutatja meg, az utóbbinál a kapcsolatok minőségét, intenzitását és jelentőségét igyekszik értékelni. A hálózat kulcsfiguráinak kirajzolódása természetesen az uradalmi szervezet hierarchiájából is adódik, valamint a hosszú hivatali idő önmagában meghatározza az interakciók számát. A hálózatok elemzését és vizualizációját a nodegoat (<https://nodegoat.net/>) keretrendszer segítségével mutatom be. Ennek eredményeképp kimutatom, hogy az ügyviteli hálózatban milyen aktivitással vettek részt a bürokrácia legfőbb szereplői a közös birtokkormányzatban. Ezzel a Károlyi családtagok mellett a birtokigazgatás különböző szereplői, szintjei és terei jelennek meg, ugyanis a saját, a közös és a központi hivatal tisztjei is egyaránt szerepelnek a hálózatban. A térbeli ábrázolás pedig lehetőséget ad a birtokkormányzat térbeli csomópontjainak érzékeltetésére. Az előadás összességében egy történeti problémán keresztül kívánja megmutatni, hogy hogyan lehetséges történeti forrásokra építve adatmodellt kialakítani, adatbázist kiépíteni, valamint a nodegoat keretrendszer milyen lehetőségeket nyújt a további elemzésekhez.

Kiss László

TK CSS-Recens

Az első és a második nyilvánosság – hivatalos és ellenzéki kommunikáció a Kádár-korszak sajtójában (1981–1989)

Társszerző: Ring Orsolya (TK Politikatudományi Intézet)

Kutatási kérdések: A szamizdattal foglalkozó szakirodalom általános megállapítása, hogy az „második nyilvánosságot” létrehozva új politikai, gazdasági és társadalmi kérdéseket tűzött napirendre, olyan híreket terjesztett, amivel a hivatalos sajtó nem foglalkozott (Sükösd 2013, 10.). Munkánk elsődleges kérdése, hogy a magyarországi szamizdat megjelenése mennyiben jelentett új elemet a (tág értelemben vett) sajtó által napirendre tűzött közpolitikai kérdések tekintetében. Milyen új témákat mutatott be a „második nyilvánosság”, hogyan bővítette a korszak sajtójában megjelenő közpolitikai teret? Kutatásunk során a beazonosított témák szövegelemzésén keresztül diskurzuselemzést végzünk, hogy megállapítsuk az egyes témák tartalmi különbségeit, illetve összehasonlítsuk azok eltérő keretézését az első és második nyilvánosságban.

Módszertan: A kutatás során a Beszélő című szamizdat folyóiratban megjelent írásokat, valamint a Népszabadság címlapján megjelent cikkeket elemezzük a politikatudományban kidolgozott CAP (Comparative Agendas Project) nemzetközi közpolitikai kategóriarendszere és szövegbányászati módszerek – például szóbeágyazás, véleményelemzés – segítségével. Az egyes megjelent cikkeket tartalmuk szerint kategorizáljuk, majd az így kapott idősoros eredményeket összevetetjük egymással. Az így beazonosított, a kutatási kérdésünk megválaszolása szempontjából reprezentánsnak tekinthető témákhoz tartozó cikkeken szövegbányászati módszerek segítségével kritikai diskurzuselemzést végzünk.

Adatok: A szamizdat Beszélő 1981 és 1989 között 28 alkalommal jelent meg. A szövegek forrása a Beszélő hivatalos archívuma (<http://beszelo.c3.hu>), az archívum alapján összesen 647 cikket tudtunk elkülöníteni. A Népszabadság korpusz kialakításához mintavételes eljárást alkalmaztunk. Az 1981 és 1989 közötti évekből 30 százalékos mintát vettünk a Népszabadságok címlapjaiból, így összesen 826 címlapot elemeztünk. Összesen 4634 cikket azonosítottunk.

Előzetes eredmények: Ha a két lap cikkeinek közpolitikai tematikáját összehasonlítjuk, jól láthatóvá válnak a különbségek. A Népszabadság címlapjain 1981 és 1989 között a külpolitika dominált. A cikkek 30-50%-a valamely külpolitikai eseményről adott hírt, ehhez szorosan kapcsolódtak a külpolitikai érintettségű, de valamely speciális közpolitikai területtel, például a honvédelemmel összefüggő írások. Figyelemre méltó, hogy a belpolitika lényegében hiányzott a Népszabadság címlapjáról. A Beszélő cikkeiben az 1981 és 1989 közötti időszakban szinte végig az emberi jogi tematika dominált. Az emberi jogokkal foglalkozó írások éves szinten a cikkek 25-50%-át tették ki. Más, általánosan „ellenzéki” témáknak (Szulecki 2011) tekintett közpolitikai témák, így a környezetvédelem és a békemozgalom a számok szintjén összességében ugyan kisebb jelentőségűnek tűnnek, egyes időszakokban azonban kifejezetten hangsúlyosan jelentkeztek. Első közelítésben mindenképpen jogos az az állítás, hogy a szamizdat új témákat hozott a nyilvánosság elé. Elemzésünk azonban rámutat a korszak néhány sajátosságára. Azt gondolnánk, hogy a Kádár-korszak hivatalos nyilvánosságában voltak érzékeny témák (pl. emberi jogok, egyházak, civil mozgalmak), melyek tabunak számítottak. Elemzésünk azonban rámutat, hogy a Népszabadság, ha nem is olyan mértékben, mint a Beszélő, de napirenden tartotta ezeket a kérdéseket is. Az eltérés sokkal inkább a témák hangsúlyainak eltolódásában (az adott témán belül a politikailag érzékeny események szerepeltetésében vagy elhallgatásában), illetve azok keretezésében rejlik.

Vajda Júlia

ELTE TáTK

A biográfiai kutatások helye a történettudományi kutatásban

Társszerző: Bognár Kristóf Gyula (ELTE TáTK)

Az elmúlt években egyre komolyabb szerepet kapnak – különösen a német, illetve angol – szociológiában a biográfiai módszerek, amelyeket ugyanakkor a magyar szociológiában sok gyanakvás övez. A gyanakvás, illetve elutasítás alapja sokszor az a vád, hogy az egyént, illetve az egyéni élettörténetet a fókuszba állító szemlélet a társadalom, illetve a társadalmi problémák vizsgálata helyett elvész az egyéni psziché elemzésében. Ugyanakkor a biográfiai módszerek képviselői szerint – akik közé magunkat is számítjuk – a narratív interjú készítésének (SCHÜTZE) és hermeneutikai elemzésének (ROSENTHAL 1995, 2011) bizonyos értelemben az egyénre, az egyéni pszichére is koncentrálnak. A módszer nemcsak, hogy egyszerre enged bepillantást az egyéni élettörténet megélt illetve elbeszélte szintjének összevetése révén az egyéni pszichébe és az egyént körülvevő társadalomba, hanem kifejezetten egy nagyon súlyos társadalmi probléma hívta életre: az 1968-as német diákmozgalmak nemzedéke illetve a nyolcvanas években kirobbant „Historikerstreit” tudósai együtt keresték a választ arra, hogy hogyan jöhetett létre a „Harmadik Birodalom”, és követhette el azokat az emberiesség elleni bűnöket, amiket elkövetett – illetve hogy hogyan vehettek ebben részt annak amúgy „tisztességes” polgárai. A biográfiai módszerekkel szembeni ellenérzés ugyanakkor jelentős részben a tudományos gondolkodás huszadik, huszonegyedik századi azon irányú alakulásában is gyökerezik, amelyben a diszciplínák – beleértve a társadalomtudományokat is – egyre szűkebb részterületekre aprózódnak, s ezen részterületek – tulajdonképpen saját „identitáskeresésük” részeként szeretnék magukat minden egyéb diszciplínától elhatárolni, aminek eredményeként mára a szélesebb kérdésköröket, illetve szélesebb szemléleti bázison alapuló tudományos kérdéssel felvetések a létrejött diszciplínákból kiszorúlnak, s legfeljebb csak mint interdiszciplinárisak nyernek elfogadást. Előadásunkban a probléma ezen általános szinten való tárgyalásán túl egy konkrét példán szeretnénk megmutatni azt, hogy a pszichológiai, szociológiai és (társadalom)történeti szemlélettel együttesen dolgozó narratív interjú elemzés hogyan használható a „bottom up” szemléletű történetírásban (LÜDTKE), azaz, hogy segítségével milyen rétegek érthetőek meg annak, hogy kik voltak azon kevesek, és hogyan váltak ezzé, akik a magyarországi soá idején aktívan próbáltak zsidó polgártársaiknak segíteni, emberéleteket mentve meg ezáltal. Ehhez egy testvérpárral fogunk foglalkozni, akik egy-egy narratív interjú keretében sok évtizeddel a történet után elbeszéltek nekünk az élettörténetüket. Ezen komoly időbeni távolság lehetővé teszi számunkra azt is, hogy az emlékezet változásait is nyomonkövessük, s megértsük, hogy az milyen viszonyban áll a társadalmi környezet változásaival, azaz, a konkrét probléma szintjén, rálássunk arra, hogy hogyan változik időben a magyar társadalom viszonya a soá idején való embermentéshez.

Szabó Alexandra M.

ELTE RC2S2

A szociológia helye a történettudományi kutatásokban A Holokauszt áldozati forrásainak analitikai megközelítése

A holokauszt túlélőinek történeti elemzése lehetetlen a szociológia eszközei nélkül. A történész számára a holokauszt megértéséhez a legalapvetőbb kiindulópont a túlélői és az elkövetői forrásoknak az integrálása (Friedländer 2008). Az integrált történetírás megvalósítása a gyakorlatban azt jelenti, hogy a szóbeli történeti forrásokat a levéltári hivatalos dokumentumok szintjére emeljük. Ez a módszertani megközelítés a holokausztkutatásban azt a szélesebb körű historiográfiai fordulatot követte, amelynek során az 1960-70-es években a hangsúly a politikatörténetről a társadalomtörténetre helyeződött át. Ezt követően a történészek fókuszja nemcsak a társadalom különböző csoportjaira, hanem a változó társadalmi dinamikán alapuló kutatási kérdések megfogalmazására is kiterjedt, aminek egyik közelmúltbeli fejleménye a közvetlen háború utáni korszak egészen új aspektusból történő megértése lett. Ebben az előadásban az ELTE Társadalomtudományi Karának Research Center for Computational Social Science kutatóközpontjában zajló „Revisiting Early Testimonies of Hungarian Jewish Holocaust Survivors through a Digital Lens” (röviden Digital Lens) című projektjét mutatom be. Ez egy interdiszciplináris kutatás a szociológia és a történettudomány határán, amely ötvözi a computational social science és a digital history innovatív módszertanát. Kutatásunk alapját a Deportáltakat Gondozó Országos Bizottság (röviden DEGOB) adatbázisa adja. A DEGOB 1944 és 1946 között közel 5000 interjút rögzített magyar holokauszt-túlélőkkel, főként Budapesten. Miközben a számítógépes eszközökkel végzett topográfiai és statisztikai elemzések jelentősen lerövidítik a kutatás idejét, céljaink között szerepel Magyarország a közvetlen holokauszt utáni korszakában jelenlévő tendenciák és komplex dinamikák megértése is. Kutatócsoportunk megállapításainak összetettségét adatvizualizációk segítségével mutatja majd be. Ezek az eredmények munkánk első rétegét adják, de emellett még célunk, hogy a kvantitatív elemzések segítségével feltárjuk az elhallgatásokat és a múlt megértésében lévő hiátusokat töltsünk ki. Az elhallgatások történeti felfedezése Orlando Patterson (1982) „társadalmi halál” fogalmából ered, amelyet a rabszolgasággal foglalkozó történészek használnak és vitatnak, de az utóbbi időben a holokausztkutatók körében is alkalmazásra került. Ez alapvetően a történelem alanyainak, esetünkben a holokauszt túlélők bizonyos csoportjainak vagy egyéneinek a láthatatlanságát, vagy a korra adott reakcióiknak elhallgatását jelentheti. A hiátusok jelenléte legtöbb esetben a szociológia és a társadalomtörténet által szolgáltatott számok alapján nyilvánvaló, így történetük legalább részben feltárhatóvá válik. A Digital Lens kutatási projekt egyik kutatási kérdése éppen az, hogy a DEGOB jegyzőkönyvekből milyen olyan mozgásokat vagy emigrációs döntéseket tudunk feltárni, amelyek a holokausztkutatás figyelmét eddig elkerülték. Charles Tilly (1984) gondolatát követve, az egy megközelítésből származó statisztikai elemzések aligha vezethetnek egyértelmű következtetésekhez, a pusztán számokban rejlő hézagok felismerését csak multidiszciplináris megközelítéssel és módszertannal lehet elérni. Előadásomban bemutatom, hogy a Digital Lens hogyan ötvözi a szociológia és a történettudomány eszköztárát a holokauszt túlélők, legyenek akár láthatóak vagy némák, árnyaltabb megértésének érdekében.

A COVID-járvány társadalmi hatásai

Szervezők: Albert Fruzsina, Dávid Beáta és Huszti Éva

TK SZI, SE EKK Mentálhigiéné Intézet – TK SZI, SE EKK Mentálhigiéné Intézet –
DE Politikatudományi és Szociológiai Intézet

A szekció leírása

Sokan (pl. Clair et al. 2021) felhívták már a figyelmet a világjárvány, illetve a megfékezésére tett intézkedések lehetséges negatív hatásaira: a gazdasági életre, a munkaerőpiacra, ezáltal az anyagi helyzetre, a mindennapok szervezésére, a testi és lelki egészségre és így az emberek anyagi helyzetére, illetve a társas kapcsolatok alakulására is. A koronavírus terjedésének csökkentését célzó lezárások, karantén-időszakok, illetve távolságtartást előíró rendelkezések a mindennapi emberi kapcsolatok szövetére is jelentős hatással voltak. A koronavírus-járványnak a személyközi kapcsolathálózatokra gyakorolt sokféle hatását világszerte már az első hullám idején elkezdtek feltérképezni. A járvány – részben a szükséges kockázatcsökkentő beavatkozások következményeként, részben egyénekenként eltérő okokból és mértékben egyéb életesemények, tapasztalatok (saját egészségi állapot megrendülése, hozzátartozók/fontos kapcsolatok elvesztése, a munkahely/lakóhely elvesztése/változása, a gondozási feladatok megnövekedése stb.) – sok esetben kapcsolati krízist is eredményezett, amennyiben a korábbi kapcsolatok nem, vagy csak korlátozottan voltak erőforrásként működtethetők, ugyanakkor a társas támogatásra való igény jelentősen megnövekedett. Az első hullámra vonatkozóan számos tanulmány leírja a kapcsolathálózatok beszűkülését (pl. Jarvis et al. 2020, Bosetti et al. 2020, Latsuzbaia et al. 2020, Dávid et al. 2021. stb.) a kapcsolatok minőségének változását (pl. Schmid et al. 2021, Balzarini et al. 2020; Biroli et al. 2020). Mindenki korábban elképzelhetetlen, sokszor nehéz élethelyzetben találta magát, aminek kezelésére nem volt ismert stratégia, illetve az időszakos elszigetelődés elviselését az is nehezítette, hogy a lezárások időintervalluma nem volt ismert. 2020 tavasza óta már több járványhullámot átéltünk, ezek szubjektív megélése és objektív kapcsolati következményei is különbözőek az eddigi, főleg kvalitatív adatok alapján. A járvány kitörése után több, mint egy évvel a témában készített folytatott interjúk közül nem egyben elhangzik hasonló állítás: az „emberek nagy többsége számára a nukleáris szintű kapcsolódások minőségére kerül a nagyobb hangsúly és ezektől távolodva inkább elengedőbbekké, felületesebbekké kezdenek válni a kapcsolatok”. A beszűkült kapcsolattartási/kapcsolatteremtési lehetőségek számos, korábban akár csak burkoltan jelenlevő konfliktust kiélezhettek, ami a kapcsolatok bomlásához is vezetett. A kapcsolatokat megzavaró, akár szakítópróbát is jelentő tényezőként megjelent az oltási hajlandóság kérdése, a járványkezelés módjaihoz való hozzáállás egyéni különbségei. A családtagokkal való kényszerű összeczártság pozitív hatásai, a társadalmi szolidaritás megnyilvánulásai mellett sokak esetében a járványhelyzet az elmagányosodás, kapcsolatvesztés tapasztalatát hozta. Az eddigi empirikus vizsgálatok szerint ez a hatás különösképp érintette a fiatal, illetve idős lakossági csoportokat (Eurofound, 2020). 2021 decemberében reprezentatív mintán gyűjtött adataink szerint a megkérdezett felnőttek 40 százaléka legalábbis részben magányosnak érzi magát, márpedig a magány sérülékennyé teszi az embert és negatív hatással van mind a fizikai, mind a lelki egészségre (Diener 2000). Az összeczártság következtében a családi kapcsolatok funkciója és annak minősége is sok esetben átalakult, de ez az átalakulás más kapcsolattípusok esetében (barátok, lazább ismeretségek) is megfigyelhető. Fontos kérdésként merül fel az is, hogy a tapasztalható változások mennyire/kik körében lesznek maradandók. Szekciónkban a fenti változás különféle aspektusaival foglalkozó, mind kvalitatív mind kvantitatív módszereket alkalmazó kutatások bemutatkozását várjuk. A konferencia címére rímelve az előadások tartalmazzanak az adatokon túlmutató javaslatokat, társadalmi szempontból releváns feltevéseket.

Cziner Szilvia

ELTE TáTK Szociológia Doktori Iskola

A Covid-19 megfékezésére hozott intézkedések szociális jogokhoz való hozzáférésre gyakorolt hatásai

A Covid-19 okozta járvány megfékezésére hozott korlátozó intézkedések során számos intézmény zárt be, illetve tért át digitális ügyintézésre, így a családsegítő központok, illetve polgármesteri hivatalok szociális ügyekkel foglalkozó ügyfelfogadása is, melynek következtében a szociálisan hátrányos helyzetű személyek szociális támogatáshoz való hozzáféréseinek feltételei jelentősen megváltoztak. A kutatás – a Bajai Polgármesteri Hivatal statisztikai adatai, valamint az érintett ügyfelek által anonim módon kitöltött kérdőív segítségével - azt vizsgálta, milyen módon és mértékben befolyásolta

az önkormányzat által nyújtott települési támogatáshoz való hozzáférést a szociális támogatások befogadását intéző ügyfélszolgálat több mint három hónapos, 2020. március 18-tól 2020. június 26-ig tartó szünetelése, a felmerülő anomáliákat, melyeket a támogató törekvések ellenére sem sikerült teljes mértékben kiküszöbölni. A vizsgált időszak 2019 és 2021 évek ugyanazon időszakával való összehasonlítása eredményeként kimutatható, hogy a digitális eszközökhöz való korlátozott hozzáférés, illetve annak deficitje, valamint a szociális ügyfélszolgálat szolgáltató funkciójának hiánya megnehezítette a leghátrányosabb helyzetű csoportokhoz tartozók információhoz és szociális jogokhoz történő hozzájutását. Az információkhoz és támogatásokhoz történő korlátozott hozzájutás a digitális átállás következményeként rávilágít a kirekesztés egy új formájára, a digitális egyenlőtlenség problematikájára a szociális segélyezés területén. A támogatás elmaradása a nehéz helyzetű személyek és családok szociális hátrányai mélyüléséhez vezethet azáltal, hogy anyagi nélkülözésük ellenére nem jutnak megfelelő segítséghez. Az önkormányzat szociális ügyfélszolgálatának szünetelése a koronavírus járvány okozta gazdasági nehézségek mellett a digitális átállásból fakadó hátrányok miatt a leginkább kiszolgáltatott helyzetű személyek és családok egyenlőtlenségének növekedésével járt a szociális jogokhoz való hozzáférés terén. A tanulmány a vizsgálat alapján nyert tapasztalatok alapján megoldási lehetőségeket vázol fel, melyek segítséget nyújthatnak az ellátások színvonalának javításához, bővítéséhez, új megoldási módszerek kidolgozásához, melyek hatékonyan járulnak hozzá a legelesettebb társadalmi csoportok, illetve személyek támogatásokhoz való hozzáféréseinek biztosításához, nem utolsósorban támpontot nyújthatnak egy esetlegesen bekövetkező jövőbeli hasonló helyzet eredményes kezeléséhez.

Székely B. András

Végeken Egészséglélektani Alapítvány

A COVID-19 pandémia lélektani hatásai az egészségügyi és szociális területen dolgozókra

Társszerzők: Kovács Katalin Tünde (Nemzetstratégiai Kutatóintézet) – **Hal Melinda** (MCC Mindset Pszichológia Iskola, Bajai Szent Rókus Kórház, Semmelweis Egyetem, ETK) – **Kurimay Tamás** (Észak-Közép-budai Centrum, Új Szent János Kórház és Szakrendelő)

A Kína Wuhan tartományából 2019-ben elindult koronavírus-járvány, valamint az ennek következtében életbe léptetett korlátozások rövid és hosszú távon számos lélektani hatást gyakoroltak a világ lakosságára. Több nemzetközi és magyar kutatás foglalkozott ezekkel a hatásokkal már a pandémia első hullámában. A kutatások többféle pszichológiai hatásról számolnak be, így a szubjektív jóllét csökkenéséről, megemelkedett stressz-szintről, valamint a szorongásos, depressziós tünetektől szenvedők, szenvedélybetegek arányának megnövekedéséről. A járvány idején mentálisan kiemelten veszélyeztetettek a segítő szakmákban dolgozók. Elsősorban a pandémia megfékezésével frontvonalban harcoló egészségügyi foglalkozásúakra hatott negatívan lélektanilag a járványhelyzet, mivel vagy közvetlenül ki voltak téve a fertőzésnek, vagy jobban érintették őket a lezárások, a megnövekedett munkaterhelés és az ellátásban bekövetkezett átszervezések. Közülük is inkább a nők, a fiatalabbak és a fertőzötteket ápolók voltak a leginkább veszélyeztetettek. A szociális területen dolgozók lelki egészségére is negatívan hatott az elszigeteltség, a védőfelszerelések hiánya, a megterheltség, a munkaerőhiány, az ellátásban bekövetkezett változások, és a fertőzött kliensek elhalálása is. Több kutatás is kitért a családok, gyerekek helyzetére, és bár a családok többségét nem érintette negatívan a bezártság, mégis kisebb mértékben, de tapasztaltak gyerekeknél is fellépő szorongást, PTSD-t, a szülőknél emellett depressziót, különösen is az anyáknál, nőknél, fiataloknál, vagy a rossz anyagi körülmények között élők, alacsony végzettségűek körében. Kutatásunk célja a COVID-19 pandémia hatásának vizsgálata volt, elsősorban az egészségügyben és a szociális területen dolgozók körében. A kutatás során online kérdőívvel gyűjtöttük a válaszokat 2020 május-június folyamán, a kitöltőket online hirdetésekkel és levelezőlistákon toboroztuk. A kérdőívet 1243 fő töltötte ki, az adatokat SPSS segítségével elemeztük. A kutatást az Észak-Közép-budai Centrum, Új Szent János Kórház és Szakrendelő, valamint Egészségfejlesztési Irodája, a Bajai Szent Rókus Kórház, a Végeken Egészséglélektani Alapítvány (CallForHelp kezdeményezés), illetve a Kopp Mária Intézet a Népesedésért és a Családokért végezte. A kutatásunk fő kérdése a segítő szakmákban dolgozókra vonatkozott, arra kerestük a választ, hogyan érintette őket mentálisan a járványhelyzet, valamint melyek voltak azok a területek, ahol a többi társadalmi csoporthoz képest súlyosabb mentális hatások érték a segítő foglalkozásúakat. Eredményeink szerint, összhangban más kutatási eredményekkel, a járvány az élet minden területét erőteljesen befolyásolta, nagymértékben romlott a fizikai és lelki egészség állapot és a szociális kapcsolatok minősége is. Az egészségügyi és szociális területen dolgozók nagyobb mértékben számoltak be a mentális egészség romlásáról, az egészségügyben dolgozók szociális kapcsolatai is nagymértékben sérültek. Különösen megterhelőek voltak számukra

a munkavégzés körülményei és az ezzel kapcsolatos félelmek, ellenben a munkahely elvesztésétől való félelem kevésbé volt rájuk jellemző. A válaszadók foglalkozási csoporttól függetlenül a leginkább attól tartottak, hogy hozzátartozójuk megbetegszik, viszont a szociális és egészségügyi dolgozók körében erős volt az a félelem, hogy ők betegítenek meg valakit a környezetükben. Eredményeink alapján az egészségügyben és a szociális területen dolgozókat hasonlóan érintette a pandémia, eltérően a társadalom többi részétől. Ennek ismeretében fontos lenne annak tudatosítása, hogy az egészségügyben dolgozók teljesen jogos kiemelése mellett szükséges a szociális területen dolgozók erőfeszítéseinek hasonló társadalmi elismerése.

Albert Fruzsina

TK Szociológiai Intézet, SE EKK Mentálhigiéné Intézet

Baráti kapcsolatok változása a Covid-19 alatt

Társszerzők: Dávid Beáta (TK Szociológiai Intézet, SE EKK Mentálhigiéné Intézet) –
Herke Boglárka (TK Szociológiai Intézet)

A COVID-19 világjárvány első hulláma alatt gyűjtött empirikus adatok számos országban jelzik a személyközi kapcsolatok beszűkülését, ez azonban különböző szocio-demográfiai csoportokat illetve kapcsolattípusokat eltérő mértékben érint. A járvány első hulláma alatt kapcsolati napló módszerrel történt adatgyűjtés elemzése során azt találtuk, hogy a baráti kapcsolatok különösen sérülékenynek bizonyultak: míg a családi kapcsolatok sok esetben erősödtek, addig a baráti kapcsolatok gyakran háttérbe szorultak (ezeket az eredményeket leíró tanulmány publikálás alatt). Az előadásban a baráti kapcsolatok változását tekintjük át részletesen, több szempont alapján. Az előadás a „Covid-19 járvány társadalmi hatásai „ c. kutatás adatbázisát használja. A kérdőíves adatfelvétel 2021. november 29. –2021. december 11. között online, kvótás módszerrel történt a 18–65 éves, magyar, internet-hozzáféréssel rendelkező lakosság körében, a mintanagyság 1000 fő volt. A kvóta meghatározása a kor, a nem, a településtípus és az iskolai végzettség dimenziói szerint a KSH továbbvezetett népszénelési adatai alapján történt. A kérdőívben két, saját fejlesztésű névgenerátorral próbáltuk felderíteni egyrészt a megkérdezett számára legfontosabb 18 éven felüli személyeket, illetve azokat, akik a COVID-19 járvány következtében szorultak ki a legfontosabb személyek köréből. Az előadás a baráti kapcsolatokra fókuszál. Egyrészt bemutatja, hogy jellemzően kik említenek barátokat a legfontosabb kapcsolataik között, illetve módszeresen bemutatja a járvány alatt a baráti kapcsolatokat érintő változásokat a kapcsolattartás módja, gyakorisága és fontossága tekintetében. Emellett megvizsgálja, hogy a baráti kapcsolatokat mennyiben érintette a kapcsolatvesztés jelensége és ez milyen körben jellemző leginkább. Csak néhány előzetes eredmény: átlagosan csökkent a baráti kapcsolatok minőségének megítélése, leginkább a 30-39 évesek, valamint a felsőfokú végzettséggel rendelkezők körében romlott a baráti kapcsolatok minősége. Míg a járvány előtt a válaszadók által megnevezett baráti kapcsolatok 46,3%-a személyes kapcsolattartáson alapult, addig ez az arány a járvány alatt 26,4%-ra csökkent. Helyét nagyobb mértékben a telefonos kapcsolattartás, kisebb mértékben az online üzenetváltás és videohívás/hanghívás vette át. A baráti kapcsolatok megszűnésének okait vizsgálva láthatjuk, a pandémiás helyzet miatt átalakult életvitelbe kevésbé férnek bele a baráti kapcsolatok.

Brys Zoltán

TK Szociológiai Intézet, SE Doktori Iskola

A COVID-19 pandémia hatása a fontos kapcsolatokra: fókuszban a párkapcsolatok

Társszerzők: Albert Fruzsina (TK Szociológiai Intézet, SE EKK Mentálhigiéné Intézet) –
Gerdán Mercédesz (SE)

A COVID-19 világjárvány első hulláma alatt gyűjtött empirikus adatok egy része a járvány okozta krízishelyzet kapcsolati hatásait abból a szempontból vizsgálja, vajon azok meglévő, szoros kapcsolatainkat hogyan érintették? Megerősödtek, vagy akár a felbomlásig szétzilálódtak, meggyengültek ezek a kapcsolatok? A járvány első hulláma alatt kapcsolati napló módszerrel történt adatgyűjtés elemzése során azt találtuk, hogy a családi kapcsolatok sok esetben erősödtek,

szorosabbá váltak, ugyanakkor arra is vannak adatok, hogy a családon belüli erőszak, a válások prevalenciája megnőtt. Az előadásban legfontosabb felnőtt kapcsolatok hálózatának rövid bemutatása után részletesebben a párkapcsolatok vizsgálatára koncentrálunk több szempont alapján. Az előadás a „Covid-19 járvány társadalmi hatásai „ c. kutatás adatbázisát használja. A kérdőíves adatfelvétel 2021. november 29. –2021.december 11. között online, kvótás módszerrel történt a 18–65 éves, magyar, internet-hozzáféréssel rendelkező lakosság körében, a mintanagyság 1000 fő volt. A kvóta meghatározása a kor, a nem, a településtípus és az iskolai végzettség dimenziói szerint a KSH továbbvezetett népszémi adatai alapján történt. A kérdőívben két, saját fejlesztésű névgenerátorral próbáltuk felderíteni egyrészt a megkérdezett számára legfontosabb 18 éven felüli személyeket, illetve azokat, akik a COVID-19 járvány következtében szorultak ki a legfontosabb személyek köréből. A megkérdezettek leggyakrabban partnerüket tartják fontos személynek, 57%-a említette párját a legfontosabb kapcsolatai között, ugyanakkor, ennek ellenpontjaként a párkapcsolattal rendelkezők ötöde nem sorolta társát a számára legfontosabb személyek közé. A párjukat fontos másoknak tartók túlnyomó többsége jónak tartja párkapcsolatát, ebben csak nagyon kis mérhető változást tudtunk kimutatni a járvány következtében. A válaszadók 1,4%-a a járványt megelőzően megemlítette volna a társát a számára fontos személyek között, de az adatfelvétel ideje alatt már nem. A párkapcsolat említésének és értékelésének változásait a különféle szoci-demográfiai csoportokban, illetve a járvány kontextusában mutatjuk be előadásunkban.

A közelmúlt történeti szociológiája

Szervező: Kiss Zsuzsanna

Kelemen Katalin

ELTE ÁJK

Az első fecskék egyike (esettanulmány)

Magyarországon a rendszerváltás/változás gazdasági-, társadalmi hatásait vizsgálók elsősorban a társadalom két szélső pólusán zajló eseményekre fókuszáltak. Egyrészt, hogy mi történt a régi elittel, milyen mobilitási folyamatokat eredményezett az átalakulás, kikből rekrutálódott az új elit. Szintén sok elemzés készült az átalakulás veszteseiről, a korábbi hatékonytalan struktúrák leépülésének áldozatairól. Kevesebb figyelem irányult a két véglet közötti karrierépítés, fel-törekvés egyéb módjaira, például az olyanokra, amikor a szereplők nem vettek részt a tőketulajdonosi jogosítványok újraelosztásában. (Laki 2001, Zentai, 1999) Előadásunkban egy ilyen esetet szeretnénk bemutatni, egy orvosét, aki az ún. rendszerváltó nemzedék tagja (Kolosi-Tóth-Keller (2008) nevezi így az 1951 és 1965 között születettek, akik előtt leginkább nyíltak meg az új pályák.), aki élt a történelem adta lehetőséggel, és az elsők között, a kilencvenes évek első felében - amikor még teljes állású „maszakként” csak néhány fogorvos praktizált - hagyta ott az állami egészségügyet és nyitotta meg - azóta is sikeresen működő - főállású magánrendelőjét. Fül-, orr-, gégeész interjúalanyunk történetének bemutatása során arra fókuszálunk, hogy mik voltak azok az erőforrások, amik (verseny)előnynek bizonyultak. Az interjúalany erőforrásainak leírására a Bourdieu (1986) és Coleman (1988) nyomán bevezetett tőkefogalmakat alkalmazzuk, mivel ezek segítségével az intézmények változása összeköthető az egyéni sikerrel, mobilitással (Róna-Tas, 1997). A siker fogalmát elsősorban a foglalkozási-, munkapiaci, illetve az anyagi-, jövedelmi helyzet dimenziói mentén értelmezzük. Az egyes tőkefajták felhalmozását és használatát meghatározzák az intézmények, azonban új intézmények megjelenésekor az egyes tőkefajták értéke megváltozik. Ilyenkor az egyének felhalmozott tőkéjüket más tőke(k)re konvertálhatják. Interjúalanyunk az orvosi szaktudásán túl rendelkezett olyan speciális, relatíve ritka kulturális tőkével, amit az intézmények változásai felértékeltek, s ami - különösebb társadalmi tőke nélkül is - sikerhez vezetett. Előadásunkban ezt a folyamatot szeretnénk megragadni és bemutatni. Jelen munka forrása egy 2022 tavaszán, a szerzők által több részletben, Budapesten készült (életút)interjú. Számolva azzal, hogy egy interjú révén a múltbéli eseményeket az alany narratív identitásán keresztül, mintegy a rendszerváltozás utáni időszakhoz való alkalmazkodás individuális reprezentációjaként (Kovács, 2011) tudjuk megismerni, ahol az interjút készítő perspektívája is megjelenik (Holstein- Gurbrium 2013), az esettanulmányt jól alkalmazható módszernek ítéljük egy sokdimenziós környezetben, interdiszciplinárisan értelmezhető komplex jelenség bemutatására.

Kovai Melinda

ELTE TÁTK

Pszichoterápia Magyarországon a rendszerváltás előtt és után

A Nyugaton az 1960-as évek második felében induló ún. pszicho-boom (a pszichoterápia tömegessé válása, laikus önértelmezési keretként való működése) Magyarországon az 1980-as évekre teljedett ki. A pszichoterápia ekkor elsősorban kórházi osztályokon működött fekvőbeteg ellátás keretében, ahol általában a terapeuták erős identitással rendelkező szakmai teameket alkottak. Noha Magyarországon soha nem volt betiltva a pszichoterápiás magánpraxis, jelentősége az 1980-as évek második felében is elenyésző volt. A pszichoterápiás szakba az 1970-es évektől kezdve ambivalens módon viszonyult az állam intézményeihez. A rendszerváltást követően a szakmai autonómiatörekvései elől elhárultak az akadályok, miközben a jóléti újraelosztás „államtalanítása” során a pszichoterápiás közszolgáltatások nagy része megszűnt. A szakemberek túlnyomó része magánpraxisban dolgozik, az egyetem utáni posztgraduális képzések (amelyek elvégzése a pszichoterápiás munka végzéséhez kötelező) költségei teljes egészében a rendszerbe belépő fiatal szakember-jelöltekre hárulnak. Jelenleg Magyarországon a pszichoterápia (beleértve a gyermek pszichoterápiát is) szinte kizárólag a (felső) középosztály privilégiuma és ekként is óriási területi egyenlőtlenségeket mutat, miközben a pszicho-tudományok expanziója töretlen – a szakértői tudásokat a gyerekek körüli intézményektől a munka világáig elsősorban a pszichotudományok határozzák meg, a pszichológiai tudás vált elérhetővé a hétköznapokban az

emberi problémák megoldására (az ún. boldogságipartól a különféle státuszú pszichológiai ismeretterjesztésig). Az előadás alapjául szolgáló kutatás során feltérképezzük a pszichoterápia korabeli szakértői dokumentációját, és interjúkat készítettünk a szakma korabeli (és jelenleg is) meghatározó, intézményteremtő képviselőivel. Ennek alapján az előadás a rendszerváltás utáni magyarországi pszichoterápiás mező átalakulásait, szerkezetét, szereplőit, fontosabb pozícióit és az ehhez alakuló habitusokat igyekszik feltárni. A pszichoterápia rendszerváltás utáni sorsa ugyanis úgy tűnik, sok mindent megmutathat az elmúlt három évtized társadalmi folyamataiból.

Az előadás az alábbi kérdésekre keresi a választ:

- a kortás nyugati pszichoterápiás diskurzus egyik legfontosabb szociológiai sajátossága, hogy a szenvedést kizárólag az egyén (és nukleáris családja) személyiségéből vezeti le. A pszichológia diskurzusában nem értelmezhető az egyén társadalmi helyzete, a társadalmi egyenlőtlenségek terében elfoglalt pozíciói sem. Hogyan viszonyult a rendszerváltás-kori magyar pszichoterápiás diskurzus a korabeli társadalmi változásokhoz?
- a rendszerváltást követően a pszichoterápiás közszolgáltatások nagy része megszűnt. Ezt nem kísérte a szakma részéről jelentős tiltakozás. Hogyan látják ezt a folyamatot az akkori szereplők?
- a piaci viszonyok között a pszichoterápiás egyesületek egymás riválisai, versenyeznek az új belépőkért. Hogyan strukturálja ez a helyzet a szakmát? Létezhet-e ilyen keretekben közös érdek(képviselő)?
- az 1980-as évek egészségpolitikai és társadalmi viszonyainak kontextusában létrejött, az állami egészségügyi rendszerhez kapcsolódó pszichoterápiás képzés, és szakma miképpen asszimilálódott a rendszerváltás utáni piaci viszonyokhoz? Milyen változásokat eredményezett ez a szakma szerkezetében és a szolgáltatások jellegében?
- a pszichoterápia diskurzusát és gyakorlatait explicit módon és mályen áthata a segítség ethosza. Hogyan működik ez az ethosz a szakmai hierarchia különféle pozícióiból? Kiket tekintenek a segítségre érdemesnek és miért? Változott-e az utóbbi évtizedekben?

Szabari Vera

ELTE TáTK

Szociológiai tudástermelés Magyarországon 1972 és 2021 között Egy szisztematikus áttekintés

Társszerzők: Bukovics Babett (PPKE) – Pavalacs András ((PPKE) – Stefkovics Ádám (ELTE TáTK) – Tariska Andrea (ELTE TáTK) – Zenovitz Lili (PPKE)

A szociológiai tudástermelés – tehát azok a tapasztalatszerzési formák, amelyeken keresztül a szociológus hozzáfér a tág értelemben vett „adatokhoz”, s mely formákon keresztül végül a tudományos termék előáll – meghatározzák a tudományos kérdésfeltevéseket, a lehetséges válaszokat és általában a tudományos diskurzusok természetét. Ezek a tudástermelési formák jelentős változásokon ment keresztül a diszciplína története során. A szociológia korai időszakára a közvetett tudásfelhalmozás, tehát más tudományok munkáiból nyert adatok (pl. statisztikák) használata volt jellemző, ami jól megfeleltethető volt a korabeli, például Durkheim által felvázolt passzív szociológus képpel (Némedi, 2008). Az első világháborút követően azonban az Egyesült Államokban egy olyan tudástermelési fordulat zajlott le, melynek eredménye a szociológia empirikus tudományá válása, önálló módszertani eszköztárának kifejlesztése, és az aktív, saját adatait gyűjtő szociológuskép kirajzolódása volt. A 21. század második felére ezek a tudástermelési módok világszerte elterjedtek, más diszciplínákra is jelentős hatással voltak, ami a szociológia sikerének tekinthető. Azonban a digitális adatforradalom (Kitchin, 2014) kapcsán létrejövő új adatok sokak szerint egy új paradigmát, illetve egy újabb tudástermelési fordulatot jelenthetnek a szociológia számára (Savage & Burrows, 2007), ami bizonyos értelemben újra a közvetett, de organikus adatok használatára alapuló tudástermelés terjedését vetíti előre. Ami a magyarországi szociológiát illeti, a diszciplína intézményesülést követően az 1960-as évektől kezdődően amerikai mintára az aktív (főként survey vagy kvalitatív adat alapú) tudástermelés vált meghatározóvá hazánkban is, és erősödött meg a nyolcvanas-kilencvenes évekre. Később a digitalizáció és az online kérdőívészés elterjedésével egyre több szociológiai munka alapulhatott saját empirikus adatokon, ám az empirikus szociológia hagyományos módszereinek válságtünetei hazánkban is mutatják jeleiket (csökkenő válaszadási hajlandóság, emelkedő árak stb.), a digitális adat alapú társadalomkutatás pedig csak nagyon lassan látszik begyűrűzni a hazai szociológiába. Jelen kutatás arra a kérdésre keresi a választ, hogy a fenti tudástermelési folyamatok hogyan tükröződnek vissza a tudományos munka gyümölcsében: a tudományos publikációkban. Ennek érdekében egy szisztematikus áttekintést végeztünk a hazai szociológiai folyóiratokban 1972 és 2021 között megjelent tanulmányokon. Az előadásban bemutatásra kerülő adatok rávilágítanak arra, hogyan változott

a hazai szociológiai publikációkban az empirikus, a saját és szekunder, a kvantitatív és kvalitatív, vagy azok ötvözetét alkalmazó kutatások aránya, és milyen egyéb módszertani változások jellemzik az időszakot. A vizsgált tanulmányok nagy száma arra is lehetőséget nyújt, hogy a változásokat különböző elemzési törekvések (leíró, magyarázó, kísérleti stb.) és a szociológia alterületein belül is felvázoljuk. Az előadás a leíró eredmények ismertetése mellett kritikailag értelmezi a trendeket és felveti a magyar szociológiai tudástermelés lehetséges jövőbeni irányait is.

Vajda Róza

TK Kutatási Dokumentációs Központ

Kategóriák szorításában: tudományos roma-reprezentációk politikai dimenzióiról

A roma népeiséggel foglalkozó kutatások nem feltétlenül konkrét szakpolitikai javaslatok programok útján, hanem az alkalmazott tudományos eszköztár, nyelvezet révén befolyásolják a kutatottak sorsának alakulását. A vizsgálati módszerek, mintavételi eljárások, legfőképpen pedig az etnikai csoport meghatározására, jellemzésére kialakított definíciók, elemzési konstrukciók mind megannyi értékválasztást, sőt markáns ítéletet jelenítenek meg, amelyek a közbeszédnek keresztül alakítják a romákról alkotott társadalmi képet és ezáltal az etnikai viszonyokat. E fogalmak leginkább egy-egy tudományterületen belüli viták során érlelődnek ki és alakulnak folyvást, viszonylag kevés az átjárás az egyes diszciplínák között. Közös jellemzőjük ugyanakkor, hogy van egy határozott meta-szintjük: a romákkal kapcsolatos tudományos kategóriáknak konkrét tárgyuktól elrugaskodva erős a társadalomkritikai felhangjuk. Kérdés azonban, milyen következménnyel jár ez a kutatások tulajdonképpeni alanyaira nézve. Azaz, milyen helyzetbe hozza a romákat, hogy a tudományos diskurzusban rendre különféle rendszerszintű problémák megtestesítőiként, elszenvedőiként ábrázolják őket? Az előadás a romákkal foglalkozó hazai kutatások főbb irányzatainak társadalmi vonatkozásait, politikai érzékenységét, kritikai áthallásait térképezi fel az 1960-as évektől 2010-ig a jellemző témák, főbb viták, kulcsfogalmak elemzésével. Céloom kimutatni a tudományos érdeklődés mögötti társadalomkép és politikai irányultság és a kutatási célok és módszerek közötti összefüggéseket, valamint a kutatásoknak a politikába, közbeszédbe visszakerülő kategóriákban, diskurzusokban testet öltő hatásait. A romák mint társadalmi csoport létrejöttében a kutatók a diszkrimináció és az etnikai identitás szerepét szokták hangsúlyozni. Ennek alapján szembeállítom egymással a makroszintű mechanizmusokat vizsgáló strukturalista és a mikroszintű viszonyokkal, egyéni törekvésekkel foglalkozó etnográfiai megközelítéseket, melyek radikálisan eltérő mozgásteret, cselekvőképességet tulajdonítanak a kutatottaknak. E két fő irányzat szellemi örökségét ötvözi a harmadik, politikailag leginkább reflektált hozzáállás, amelyet mindenekelőtt a tudomány művelésének alapvetéseit megkérdőjelező roma kutatók tudománypolitikai mozgalmá testesít meg. A tudomány művelői által felállított kategóriákat mint értéktelített fogalmakat vizsgálva ennek a három pólusú tipológiának a segítségével értelmezem a hazai roma kutatások háttérét, céljait, eredményeit. Az elemzés háttérét a (Disz)kontinuitások: A magyar szociológia 1960 és 2010 között című kutatás biztosította (kutatásvezető: Szabari Veronika).

A szöveganalitika felhasználása a társadalomtudományokban

Szervező: Koltai Júlia

Katona Eszter

ELTE TÁTK

Korrupciós kockázat a közbeszerzési pályázatokban: szövegbányászat használata a verseny korlátozásainak feltárására

Társszerző: Fazekas Mihály (CEU)

A közbeszerzések az európai GDP 15 százalékát, valamint a kormányzati kiadások mintegy egyharmadát teszik ki. Európa-szerte, a kontinens keleti és nyugati részein egyaránt elterjedtek a korrupcióval kapcsolatos vádak, ennek ellenére keveset tudunk a korrupcióról, és arról, hogy mi mozgatja azt. Az utóbbi években robbanásszerűen megnőtt a hivatalos, kormányzati nyilvántartáson alapuló, pályázati felhívás szintű adatok elérhetősége. Ez új lehetőséget nyitott a korrupció és a korlátozott verseny tanulmányozására: a szövegbányászati módszerek alkalmazására. Kutatásunk célja éppen ezért a nyílt verseny korlátozásának előrejelzése a közbeszerzési pályázatok tender szintű szöveges információinak felhasználásával. Szövegbányászati megközelítésünk meghatározó lehet azok mellett a mutatók mellett, melyeket jelenleg a tenderek korrupciós kockázatát jelző indikátoraiként alkalmaznak (ilyenek például, ha a pályázati felhívást nem teszik közzé a potenciális ajánlattevők számára, ha a potenciális pályázók körét korlátozzák, vagy ha egy állami tendert közvetlenül odaítélnek, nyílt verseny nélkül). A megközelítésünk a fenti indikátorokra épít, de túlmutat azokon: a pályázati felhívások szöveges részeiből indul ki, melyek leírják a beszerezni kívánt árukat és szolgáltatásokat, valamint az ajánlattevőkre vonatkozó feltételeket (például a jogosult ajánlattevőktől megkövetelt előzetes tapasztalatokat). Korábbi kvalitatív esettanulmányok megmutatták, hogy a pályázati feltételeket sokszor egy előnyben részesített ajánlattevőre szabják, hogy ezáltal kizárják a versenytársakat a pályázatból, ez gyakran a pályázati feltételekbe rejtett, bonyolult követelmények révén történik. Elemzésünk tehát a korábbi kvalitatív meglátásokra épül, és a gépi tanulási módszereket alkalmazza egy nagyméretű adathalmazon. Több mint 200 000, hivatalos, online elérhető magyar közbeszerzési szerződést elemzünk a 2011 és 2020 közötti időszakból. Először a korábbi kutatásokat replikáltuk (a szöveges tartalom felhasználása nélkül), melyek célja a verseny megszűnésének előrejelzése, azaz az (egyébként versenyképes tenderre) egyetlen benyújtott ajánlat prediktálása. Az, ha egy felhívásra egyetlen pályázat érkezik, valószínűleg korrupciós szándékot jelezhet. Ezt a modellt értelmeztük az alapmodellünként. Ezután logisztikus regressziót és Random Forest modelleket illesztettünk a szavak n-grammjainak felhasználásával ugyanúgy az egy ajánlattevő, mint korrupciós kockázat megjósolására. Grid search segítségével kerestük az optimális hiperparaméter-beállításokat. A szöveges adatokon felül kontrollváltozókat is bevontunk a modellekbe (az évet, a termékkódon alapuló felosztást, az ajánlati árat, a helyszínt és a vevőtípust). Előzetes eredményeink azt mutatják, hogy a szöveges adatokat használó modellek felülmúlják az alapmodelleket az egy ajánlattevős pályázatok előrejelzésében. Kíváncsiak voltunk rá, hogy mely szövegrészek a legfontosabbak a korrupciós kockázat mérése szempontjából, így a szöveg három különböző részét külön-külön használtuk. Külön modellt illesztettünk a szövegek azon részeire, amelyek a pályázati követelményeket, az odaítélési kritériumokat és a termék-leírást tartalmazzák. Azt találtuk, hogy a különböző szövegrészek eltérő hatékonysággal működnek. A várakozásokkal ellentétben az odaítélési kritériumok kevésbé, míg a termék-leírásban szereplő szöveg jobban használható az egyetlen ajánlattevő prediktálására.

Kmetty Zoltán

TK CSS–Recens, ELTE TáTK

Kódold újra! Az oltásellenesség változó narratívái módszertani oldalról

Társszerzők: Boros Krisztián (TK CSS-RECENS, Wasada University) –
Katona Eszter (TK CSS-RECENS, ELTE TáTK) – **Knap Árpád** (ELTE TáTK) –
Molnár Anna (TK CSS-RECENS) – **Vancsó Anna** (TK CSS-RECENS)

Az elmúlt években a kvantitatív szövegelemzés új lendületet kapott. Ez részben magyarázható a növekvő adatmennyiséggel, de legalább ennyire fontosak az egyre egyszerűbben elérhető algoritmusok és modellek. A szövegbányászati kutatások jelentős részében alkalmaznak valamilyen klasszifikációs modellt. A jelenlegi state-of-the-art megoldások jellemzően mélytanuláson alapuló transzformer modellekre épülnek, ilyen például a magyar nyelven is elérhető BERT (huBERT). Ezeknek a modelleknek a használatához először a kutató csapatnak kell annotálnia egy nagyobb szövegmennyiséget. Ezt követően a modell segítségével, jó hatásfokkal (akár 80-90%) klasszifikálhatók a további tartalmak. De mi történik akkor, ha a kódolási időszak után újabb adatok keletkeznek? Ez a digitális adatoknál nem ritka, mivel szemben az általában csak keresztmetszeti survey kutatásokkal, a digitális térben minden nap minden percében újabb és újabb cikkek, posztok és kommentek születnek. Vajon meddig jó az annotált adatbázisunk? És honnan tudjuk, ha már nem jó? A Társadalomtudományi Kutatóközpont MILAB alprojektjében keretében a Covid-19 pandémia kapcsán több mint 10 millió kommentet gyűjtöttünk oltás és oltásellenesség témakörben. Az adatgyűjtés 2020 szeptember 1 és 2021 december 31 közötti időszakokra vonatkozott. A tartalmak annotálása során három csoportba soroltuk a kommenteket: • oltásellenes • részlegesen oltásellenes • semleges, nem oltásellenes Az első komment annotálást 2021 tavaszán végeztük. Ebben a körben 10 000 kommentet kódoltunk be, dupla annotációval. A kódoláshoz a 2020 szeptembere és 2021 márciusa közötti kommentekből vettünk véletlen mintát. Az annotálást a kutatócsoport tagjai végezték. Az annotált tartalmakra egy BERT modellt illesztettünk. A súlyozott besorolási pontosság 85% volt, az átlagos pontosság 66%. A második kódolásra 2021 végén került sor. A novemberi oltással kapcsolatos tartalmakból kiválasztottunk 4500 kommentet. A mintavétel során felül súlyoztuk az oltásellenes és részlegesen oltásellenes tartalmakat a hatékonyabb klasszifikáció érdekében. Az annotálásban hat betanított kódoló vett részt, akik fejenként 1500-1500 kommentet kódoltak. A korábbi annotálási körhöz hasonlóan minden kommentet két független kódoló annotált. Az első eredmények azt mutatták, hogy az első annotálási kör alapján elkészült predikció és a második körös annotálás között a súlyozott egyezés mindössze 60 százalék volt. A klasszifikáció elsősorban a részlegesen oltásellenes tartalmak kapcsán működött nagyon rosszul. Előadásunkban részletesen körbejárjuk, hogy a klasszifikációs modellek hogyan működtek a különböző annotálásokkal, miképpen alakult az egyes kategóriák aránya a különböző annotációkra épülő modelleknél és kitérünk arra is, hogy milyen indikátorok segíthetnek abban, hogy eldöntsük, a klasszifikációs modelünk megfelelően teljesít-e az újonnan keletkezett tartalmak esetében.

Rakovics Zsófia

ELTE Szociológia Doktori Iskola

A migrációhoz kapcsolódó szavak jelentésváltozásának elemzése egy időbeli szóbeágyazási modell segítségével a miniszterelnöki beszédekben

Magyarországon a miniszterelnök meghatározó módon tematizálja, formálja a közvéleményt; erre kiváló példa a migráció és annak keretezése. Barna és Koltai (2019) elemzése bemutatja, hogy miként változik meg a bevándorlókkal szembeni attitűd a „migráns válság” és a bevándorlásellenes politikai kampány hatására. Sik (2016), illetve Gerő és Sik (2020) a „morális pánikgomb” koncepció kidolgozásakor rámutatnak, hogy Magyarország miniszterelnöke és kormánya stratégiai kommunikációt folytat politikai érdekei érvényre juttatása céljából. Az ilyen kommunikáció egyik fontos eszköze a kiemelt témák kulcsszavainak szándékos szemantikai áthangolása (Gentzkow et al. 2019). Kutatásom arra a kérdésre keresi a választ, hogy a miniszterelnöki beszédekben a migrációhoz köthető szavak milyen jelentésváltozáson mennek keresztül az elmúlt 15 évben (2007 - 2021). A szemantikai dinamika kvantitatív vizsgálatát egy újszerű, erre a célra kidolgozott idősoros szóbeágyazási modell segítségével végzem el. A szóbeágyazási modellek célja, hogy a szavak reprezentációját olyanná alakítsák, hogy azok a lehető legtöbbet megőrizzenek a szavak komplex viszonyából. A szóbeágyazási modellek nyelvelméleti hátterét az eloszlási hipotézis adja (Firth, 1957), mely szerint egy szónak nincsen inherens jelentése, az egyéb szavakhoz viszonyított használata adja a szemantikai tartalmat. A legismertebb ilyen

modell-implementáció a Mikolov (2013) által létrehozott word2vec, illetve a kutatásban használt modell alapjául szolgáló Positive Pointwise Mutual Information (PPMI) szóbeágyazás. Mindkettőre igaz, hogy az így létrehozott szövektorok önmagukban nem interpretálhatók, azonban az egymáshoz való viszonyuk szintaktikai és szemantikai tartalmat is hordoz. A szavak jelentésváltozásának vizsgálata megköveteli, hogy a szóbeágyazás valamilyen módon időbeli dinamikával rendelkezzen. Az ismert megoldásokban közös, hogy az idő diszkrétizálásával minden szóhoz több szövektort hoznak létre, melyek különböző időszakokra vonatkoznak. A kutatásban használt eljárás ötvozi Yao és szerzőtársai (2018), valamint Bamler és Mandt (2017) modelljeinek egyes elemeit. Első lépésben a modell minden időegységre (hónap) külön PPMI beágyazást állít elő, mindegyiknél ugyanazon kontextus szavakkal, mint dimenziókkal, majd második lépésben exponenciális simítással stabilizálja azokat. A migráció témájához kapcsolódó szavak jelentésváltozása a vonatkozó szövektorok időbeli elmozdulásával, a környezetükben lévő szavak kicserélődésével követhető. Látható például a „bevándorlás”, a „migráció” és az „illegális” szavak időbeli konvergenciája a beágyazás szemantikai terében.

Tóth Tímea Emese

ELTE Szociológia Doktori Iskola Interdiszciplináris Társadalomkutatások Program

A fenntarthatósággal kapcsolatos Twitter-diskurzus elemzése a természetes nyelvi feldolgozás módszerével

Az előadás célja, hogy bemutassa, hogyan segíthet a szociológiában is egyre gyakrabban alkalmazott, a társadalom megismerését és a társadalmi szereplők narratívájának feltérképezését célzó természetes nyelvi feldolgozás (NLP) egy olyan interdiszciplináris megközelítési és megoldási eszközöket kívánó probléma megoldásában, mint a jelenlegi környezetvédelmi válság. Az Éghajlatváltozási Kormányközi Testület (IPCC) szerint az éghajlatra gyakorolt emberi hatás egyértelműsíthető és tovább fokozva visszafordíthatatlan hatásokkal számolhatunk (IPCC, 2020). Az azóta kiadott jelentések sorra arról szólnak, hogy a biodiverzitás egyre növekvő ütemben tart a kipusztulás felé a bolygó tűrőképességének (Rockström, Klum, 2015) csökkenésével egyetemben, annak ellenére, hogy a probléma megjelenése óta számos egyezmény született a katasztrófa elkerülése érdekében: Kiotói Jegyzőkönyv hatályba lépése –[2005], Nemzeti Éghajlatváltozási Stratégia megalkotása [2007. évi LX. törvény], Párizsi Megállapodás érvénybe lépése [2006]. Szerencsére nincs még veszendőben a fenntartható jövő, hiszen kutatók és tudósok csoportjai több lehetséges utat vázoltak fel nekünk annak érdekében, hogy a fenntarthatósági célt mihamarabb elérjük. Ezt a társadalom és az őket alkotó egyének ismeretének, álláspontjaik nélkülözhetetlen vizsgálatával, a modern társadalmak működését célzó gazdasági elemzésével megalapozott legitim szakmai és politikai döntések sorozata segíti elő. A helyes cselekvések pedig az ismereteken alapuló, tudatosan megtervezett, nyilvánosságnak szóló stratégiai kommunikációval érhető el, (Attenborough, Hughes, 2020; Bodenheimer, Leidenberger, 2020) melyben a szociológia és az NLP szerepe egyértelműen felismerhető. Az online nyilvánosság ezidőtájtban megnövekedett jelentősége lehetőséget ad a folyamatosan formálódó szövegáram automatizált feldolgozása által a laikus csoport jellemzőinek vizsgálatára és megértésére oly mértékben, amely korábban nem volt megvalósítható. (Németh, Katona, Kmetty, 2020; Németh, Koltai, 2021) Az elemzési adatbázis azon tweetekből áll (n=61 083), amelyek a Föld Túllövés napján születtek a Twitter alapításától kezdődően (2007-2020). További kritérium volt, hogy kizárólag olyan angol nyelvű posztok kerüljenek elemzésre, amelyek a „sustainable” és „sustainability” kifejezések közül legalább egyet tartalmaznak. A Twitteren folyó fenntarthatósági diskurzus feltérképezése a már említett természetes nyelvi feldolgozáson belül kétféle megközelítéssel történik; a Látens Dirichlet Allokációval végrehajtott topikmodellezéssel, mely a dokumentumgyűjtemény rejtett témáinak feltárására szolgál (Blei et al, 2003) és a VADER szentimentlexikkal végzett szentimentelemzéssel, mellyel lehetőségünk nyílik arra, hogy megismerjük milyen tipikus hozzáállásokat közvetítenek a felhasználók által közzétett szövegek egy adott témakörben. Az összegyűjtött adatbázist korábbi fontos, környezetvédelmi események szempontjából három szakaszra osztottam. Összességében megfigyelhető, hogy az idő előrehaladtával polarizálódnak a szövegek; a pozitív szentimentű tweetek aránya 42.95%-ról 44,54%-ra, majd 51.7%-ra növekedett, ezzel egyidejűleg a negatív szentimentűek aránynövekedése is megfigyelhető: 6,78%-ról, 7%-ra, majd 9.32%-ra emelkedett. Ez részben a közösségimédia-felületeken észlelhető pozitivisták uralkodásának, részben pedig a helyzet súlyosbodásának tudható be. A legpozitívabb témák közé a környezetvédelmi közösségek, projektek sorolhatók, a legnegatívabbak pedig a fejlesztésekkel, gondolkodásmódokkal foglalkoznak. A vizsgált tweetek ugyan foglalkoznak az általános környezetvédelemmel összhangban álló életvitellel, a társadalmi felelősségvállalás fontosságával, valamint azzal a jelenséggel, melyben a környezettudatos cselekvők saját életútjukat, jövőjüket is figyelembe véve cselekednek és bíztatnak erre másokat is, de csak szórványosan foglalkoznak a vizeink helyzetével, az erdőségekkal és a lég-, és vegyszennyezéssel, valamint a biodiverzitás csökkenésével egyáltalán. Ezek azok a területek, ahol még mindig szükség lenne edukációra és figyelemfelkeltésre, de ennél is fontosabb, hogy átfogó megoldást találjunk együtt, a közös jövőnk megóvása érdekében.

Társadalmi innovációs ökoszisztémák A szociológiai képzések és kutatások szerepe

Szervezők: Czibere Ibolya, Füzér Katalin, Szabó-Tóth Kinga

DE Politikatudományi és Szociológiai Intézet, PTE BTK Szociológia Tanszék,
Miskolci Egyetem ATTI

A szekció leírása

A társadalmi innovációk jelentőségének növekedése jellemzően akkor figyelhető meg, amikor kezelhetetlenül sok, vagy sokakat érintő olyan társadalmi probléma halmozódik fel, amelyre a hagyományos módszerek és az ezek megoldását szolgáló intézményrendszer nem tud hatékonyan reagálni (Moulaert et al. 2013). A társadalmi innovációk iránti növekvő érdeklődés jól tükrözi a kialakult intézményrendszer kudarcait, amely nem képes a gazdasági fenntarthatóság és a minimális jólét biztosítására a társadalom minden résztvevője számára. A társadalmi innováció ebben az értelemben egyfajta modernkori, a nem megfelelő társadalmi berendezkedésekre adott válasz, amely felhívja a figyelmet a strukturális hiányosságokra és a marginalizálódott társadalmi csoportok problémáira. Egyaránt reflexió a kapitalista piaci rendszer és a jólétet nem minden esetben biztosító állam elmaradásaira is (Nicholls – Ziegler 2017). A társadalmi innovációk céljuk szerint életminőséget, foglalkoztatottsági szintet, közbiztonságot, önbecsülést növelő kezdeményezések (Benedek et al. 2015). Létrehozói többnyire a helyi és az állami kormányzat képviselői, K+F tevékenységgel foglalkozó szervezetek, az üzleti szektor vagy vállalkozások emberei, civil szervezetek és háztartások (Benedek et al. 2015). A körülöttük zajló diskurzusok alapján a kormányzati, a vállalkozói és az akadémia rendszerekben egyaránt jelen vannak (Illie-During é.n.). A társadalmi kihívásokat középpontba állító megközelítések a problémák innovatív megoldásaiként értelmezik a társadalmi innovációt, amelynek fókuszában a társadalmi vállalkozások és az innovációk közötti kapcsolatok, valamint az ilyen szervezeti formában történő megjelenésük áll.

A társadalmi innovációk legjellemzőbb módon a regionális szinten keletkeznek, hiszen a regionális szint, az innovációs potenciál és a területi sajátosságok között szoros összefüggés van (Varga 2019). A társadalmi innovációk kiváló megoldási alternatívát nyújthatnak a leszakadó térségek felzárkóztatására is. Keletkezésüknek, dinamikus terjedésüknek meghatározó színterei a városok, „...a világ innovációs inkubátorai – a kritikus tömeg, a sokszínűség és a gazdag interakciók megteremtői” (Savitch – Kantor 2002: 3). A városok innovativitása nem csupán a technológiai adottságokból, felkészültségéből fakad, ennél jóval összetettebb. A hangsúly az együttműködésekben rejlő lehetőségek maximális kihasználásán van. Egy ilyen kooperációban mindenki a saját tudását osztja meg, sokszorozva az együttműködés kollektív tudását, dinamikussá téve a közösségi tanulás folyamatát. Az ilyen típusú tudásátadáshoz kiváló fizikai környezetet jelentenek a városok a maguk demográfiai, szervezeti sokszínűségével. Nem utolsósorban, a városok képesek biztosítani az innovációhoz szükséges intézményi, szervezeti, intellektuális és gazdasági hátteret (Bradford 2003).

Az innováció legújabb megközelítése Caraça et al. (2008) többcsatornás interaktív tanulási modellje, amely az innovációs ökoszisztémában megjelenő szereplők együttműködésének, egymásra való reflektálásának, kapcsolódásának és sokszínűségének fontosságát hangsúlyozza, elsősorban az innovációs tevékenység típusára, tevékenységeire, az innováció forrására, valamint a szereplőire fókuszálva. Mivel egy-egy ötlet kidolgozásához sokféle tudásra van szükség, az innováció ritkán eredeztethető csupán egy mikroközösség tudásbankjából (Havas 2016). Az innováció evolúciós megközelítése szerint alapvető fontosságú, hogy az adott közösség hogyan tudja felhasználni a rendelkezésre álló tudást, milyenek a tanulási képességei. Ebben az értelemben az ökoszisztémát vizsgálva a társadalmi innováció létrehozásának lehetőségét három társadalmi erő, a szabályokat diktáló intézményrendszer, a hálózatok, valamint a kognitív képességek határozzák meg (Molnár- Havas 2019). Az említett társadalmi erők által generált társadalmi innovációk képesek enyhíteni a problémákat, de vélhetően új társadalmi problémákat is generálnak azáltal, hogy bizonyos társadalmi csoportokat kiszorítanak az előnyök hasznélvezői közül.

A szociológia módszereinek alkalmazása, értelmezési kereteinek használata és a szociológia oktatásának gyakorlata számos ponton kapcsolódik a társadalmi innovációs folyamatokhoz. A társadalmi problémák azonosítása, a releváns trendek elemzése, az újszerű megoldások széles szereplői kör közreműködésével történő kialakítása (az ötleteléstől a policy- és stratégia-alkotásig) a diszciplína művelői számára mindennapos kihívások. A társadalmi innováció ökoszisztémájához a szakemberek képzése révén is hozzájárulnak azok a műhelyek, ahol a szociológiai kutatások és az oktatás összefonódik. A szekcióban bemutatott társadalmi innovációs kontextusok, szereplői körök, kompetenciák és gyakorlatok körülírják a szociológia szerepét az egyetemi/akadémiai alapú társadalmi innovációs ökoszisztémában.

A szekcióban az alábbi kutatási kérdéseket tárgyaló előadásokat és tanulmányokat várunk:

- a felsőoktatási szereplők jelenlétének értelmezése a társadalmi innovációs ökoszisztémákban, sikeres együttműködések a társtudományok szereplőivel;
- a szociológia oktatásának gyakorlati kapcsolódása a társadalmi innovációs folyamatokhoz, képzések és kutatások;
- a szociológia szerepvállalása a társadalmi problémák innovatív megoldásaiban, innovációs sokszínűség a közösségek szintjén.

Czibere Ibolya

DE Politikatudományi és Szociológiai Intézet

A debreceni szociológiai képzések és kutatások szerepe a társadalmi innovációs ökoszisztémában

A társadalmi innovációk jelentőségének növekedése akkor figyelhető meg, amikor kezelhetetlenül sok, vagy sokakat érintő olyan társadalmi probléma halmozódik fel, amelyre a hagyományos módszerek és az ezek megoldását szolgáló intézményrendszerek nem tudnak hatékonyan reagálni (Moulaert et al. 2013). A társadalmi innovációk iránti növekvő érdeklődés jól tükrözi a kialakult intézményrendszer kudarcait, amely nem képes fenntartható jól(l)ét biztosítására a társadalom tagjai, csoportjai számára. A társadalmi innovációk céljuk szerint életminőséget, foglalkoztatottsági szintet, közbiztonságot, önbecsülést növelő kezdeményezések (Benedek et al. 2015), létrehozóik többnyire a helyi és az állami kormányzat képviselői, K+F tevékenységgel foglalkozó szervezetek, az üzleti szektor, a vállalkozások, vagy a civil szervezetek munkatársai, illetve esetenként egyes háztartások (Benedek et al. 2015). A társadalmi kihívásokat középpontba állító megközelítések a problémák innovatív megoldásaiként értelmezik a társadalmi innovációt, amelynek fókuszában a társadalmi vállalkozások és az innovációk közötti kapcsolatok állnak. A kormányzati, a vállalkozói és az akadémia szférában, illetve a triple helix együttműködéseiben egyaránt tetten érhető a társadalmi innováció (Illie-During é.n.). Legújabb megközelítése az a többcsatornás interaktív tanulási modell, amely az innovációs ökoszisztémában megjelenő szereplők együttműködésének, kapcsolódásának és sokszínűségének fontosságát hangsúlyozza (Caraça et al. 2008).

A szociológia módszereinek alkalmazása, értelmezési kereteinek használata és a szociológia oktatásának gyakorlata számos ponton kapcsolódik a társadalmi innovációs folyamatokhoz. A társadalmi problémák azonosítása, a releváns trendek elemzése, az újszerű megoldások széles szereplői kör közreműködésével történő kialakítása a diszciplína művelői számára mindennapos kihívások. A társadalmi innováció ökoszisztémájához a szakemberek képzése révén is hozzájárulnak azok a műhelyek, ahol a szociológiai kutatások és az oktatás összefonódik.

Kutatási kérdésem az egyetem-alapú társadalmi innovációs ökoszisztéma létét, működését érintik. Milyen szereplői körök azonosíthatók a debreceni társadalmi innovációs ökoszisztémában? A szociológiai kutatások hogyan kapcsolódtak/kapcsolódnak társadalmi innovációs folyamatokhoz? A szociológusok milyen szerepkörben vesznek részt társadalmi innovációs tevékenységekben, folyamatokban?

Kutatási módszer: Szociológus alumni survey, amely empirikusan megragadhatóvá teszi, hogy egykori debreceni szociológus hallgatók milyen társadalmi innovációs folyamatokhoz kapcsolódnak munkájuk során. Az alumni survey választ ad arra a kérdésre, hogy a debreceni szociológus képzésnek milyen szerepe van a társadalmi innovációs ökoszisztémában, a végzett szociológusok milyen települési beágyazottságú társadalmi innovációs folyamatokba kapcsolódnak be, és milyen eltérő tudományterületek szakértőivel működnek együtt? Mindezzel választ adok arra a konferencia-felhívásban szereplő kérdésre is, hogy „Hogyan tud együttműködni és szinergiákat találni a szociológia más tudományokkal, beleértve a természet- és élettudományokat is?”

Szabó-Tóth Kinga

Miskolci Egyetem, ATTI

Társadalmi innováció és harmadik misszió Esettanulmány Miskolcra és a térségről

Az előadás azt a kérdést vizsgálja, hogy hogyan hozható összefüggésbe a társadalmi innováció, a társadalomtudományi képzés és a felsőoktatási intézmények harmadik missziós szerepvállalása.

Az úgynevezett „harmadik misszió” foglalja össze a felsőoktatási intézmények és környezetük kapcsolódásait, a társadalmi és gazdasági környezetükre gyakorolt tevékenységeket és hatásait (akár annak formálásán, alakításán keresztül) és jelent minden, a nem akadémiai világban található partnerrel fenntartott intézményesített kapcsolatot a fenntarthatóság és környezetvédelem elveinek szem előtt tartásával. Ilyen harmadik missziós tevékenység annak a felsőoktatásban felhalmozódott tudásnak és tapasztalatnak az átadása is, amely segítheti az adott térség boldogulását, az ott élők életminőségének javulását, a térség versenyképességének növekedését. Ugyanakkor ez alá a gyűjtőfogalom alá tartoznak mindazon szabadalmak, eljárások, termékek, melyeket a felsőoktatási intézmények kínálnak, mindazon tudomány-népszerűsítő tevékenységek, melyeket folytatnak, illetve mindazon gyakorlatban is alkalmazható stratégiák, koncepciók, programok, melyeket kidolgoznak, illetve amelyek működtetésében részt vállalnak. A koncepció fontos elemei a társadalommal folytatott aktív párbeszéd, a felsőoktatási intézmény elszámoltathatósága a társadalmi és gazdasági élet szereplői felé, valamint a fenntartható emberi fejlődés elveinek szem előtt tartása (Larrán-Andrades, 2013, idézi Jorge-Peña, 2017.).

Az előadásban a társadalmi innovációra vonatkozó elméletek, koncepciók (Howaldt – Kopp – Schwarz, 2014; G. Fekete, 2001; Kocziszky – Szendi, 2018; Nemes – Varga, 2015) összegzését követően bemutatom a felsőoktatásnak ezt a funkcióbővülését a ME példáján keresztül és azt a két modellt, melyet a funkcióbővülés megragadására készítettem (4 GE modell és 3M modell).

Ezt követően ismertetek egy esettanulmányt, melyet kvantitatív és kvalitatív módszerek és adatok együttes használatával készítettem benne egy mutatóval (lokális innovációs potenciál mutató), mely szintén „vegyes” adatokra épült. Az esettanulmány bemutatása lehetővé teszi felsőoktatás harmadik missziós tevékenysége, térségi szerepvállalása és a társadalmi innovációk közötti kapcsolódás szemléltetését. Emellett pedig annak demonstrálását, hogy a LIP index aggregált mutatóként, számtalan pici mozaikdarabból összerakosgatva, megmutatja a településszintű sokféleséget, mivel együttesen épít kvalitatív és kvantitatív adatokra, a hagyományosan „puhának” és illetve „keménynek” tekinthető társadalomtudományi módszerekre, ugyanakkor kreatív, innovatív módon törekszik a szisztematikus elemzésre.

Füzér Katalin

PTE BTK Szociológia Tanszék

Egyetem-alapú társadalmi innovációs ökoszisztéma egy regionális központban: a szociológia kutatások és képzések szerepe Pécsen

Társzerző: Bognár Adrienn (PTE BTK Szociológia Tanszék)

A társadalmi innovációk jelentőségének növekedése akkor figyelhető meg, amikor kezelhetetlenül sok, vagy sokakat érintő olyan társadalmi probléma halmozódik fel, amelyre a hagyományos módszerek és az ezek megoldását szolgáló intézményrendszerek nem tudnak hatékonyan reagálni (Moulaert et al. 2013). A társadalmi innovációk iránti növekvő érdeklődés jól tükrözi a kialakult intézményrendszer kudarcait, amely nem képes fenntartható jól(l)ét biztosítására a társadalom tagjai, csoportjai számára. A társadalmi innovációk céljuk szerint életminőséget, foglalkoztatottsági szintet, közbiztonságot, önbecsülést növelő kezdeményezések, létrehozóik többnyire a helyi és az állami kormányzat képviselői, K+F tevékenységgel foglalkozó szervezetek, képző- és kutatóhelyek, az üzleti szektor, a vállalkozások, vagy a civil szervezetek munkatársai, illetve esetenként egyes háztartások (Benedek et al. 2015). A társadalmi kihívásokat középpontba állító megközelítések a problémák innovatív megoldásaiként értelmezik a társadalmi innovációt, amelynek fókuszában a társadalmi vállalkozások és az innovációk közötti kapcsolatok állnak. A kormányzati, a vállalkozói és az akadémia szférában, illetve a triple helix együttműködéseiben egyaránt tetten érhető a társadalmi innováció (Illie-During 2012). Legújabb megközelítése az a többszatszernél interaktív tanulási modell, amely az innovációs ökoszisztémában megjelenő szereplők

együtműködésének, kapcsolódásának és sokszínűségének fontosságát hangsúlyozza (Caraça et al. 2008).

A szociológia módszereinek alkalmazása, értelmezési kereteinek használata és a szociológia oktatásának gyakorlata számos ponton kapcsolódik a társadalmi innovációs folyamatokhoz. A társadalmi problémák azonosítása, a releváns trendek elemzése, az újszerű megoldások széles szereplői kör közreműködésével történő kialakítása a diszciplína művelői számára mindennapos kihívások. A társadalmi innováció ökoszisztémájához a szakemberek képzése révén is hozzájárulnak azok a műhelyek, ahol a szociológiai kutatások és az oktatás összefonódik. A szociológia képzések nem pusztán szoros értelemben vett szakmai tartalmuk, az elsajátított elemzői repertoár, a társadalomértelmezési keretek, illetve az empirikus tudás, tereptapasztalat miatt bírnak relevanciával a társadalmi innovációs folyamatok szempontjából, hanem keretet nyújthatnak ahhoz is, hogy a szociológia képzéseken részt vevők már hallgatóként megtapasztalják a társadalmi innovációs kihívásokat.

Kutatási kérdéseink a hazai egyetem-alapú társadalmi innovációs ökoszisztémához kapcsolódnak. Milyen szereplői körök együtműködésére találunk példát a pécsi társadalmi innovációs ökoszisztémában? Azonosíthatók a triple helix intézményei a pécsi egyetemvárosban? A szociológiai kutatások hogyan kapcsolódtak/kapcsolódnak társadalmi innovációs folyamatokhoz? A szociológusok milyen szerepkörben vesznek részt társadalmi innovációs tevékenységekben, folyamatokban?

Kutatási módszereink: 1. Szociológus alumni survey, amely empirikusan megragadhatóvá teszi, hogy egykori szociológus hallgatók milyen társadalmi innovációs folyamatokhoz kapcsolódnak munkájuk során. Az alumni survey választ ad arra a kérdésre, hogy szociológiai tanulmányoknak milyen szerepük van a társadalmi innovációs ökoszisztémákban, a szociológusok milyen települési beágyazottságú társadalmi innovációs folyamatokba kapcsolódnak be, és milyen szakterületek, tudományterületek képviselőivel működnek együtt? 2. Egyetem-alapú társadalmi innovációs leltár, amelyet helyi szakértői lista megkérdezése nyomán hólabda módszerrel hoztunk létre.

Eredményeink alapján empirikusan megragadható válik egy hazai regionális központ társadalmi innovációs ökoszisztémája. Kutatásunk bővíti ismereteinket ezen a tudományterületünk relevanciája szempontjából kiemelkedően fontos területen. Az egyetem-alapú társadalmi innovációs folyamatok leíró elemzése esettanulmányként összehasonlító vizsgálatokba bevonható empirikus eredményként is hasznosul.

Gondoskodási válság Magyarországon: kihívások és válaszok

Szervezők: Geambaşu Réka, Keller Judit, Szőke Alexandra

KRTK Regionális Kutatások Intézete

A szekció leírása

Nemzetközi viszonylatban és Magyarországon is egyre több szó esik a neoliberális kapitalizmus elmélyüléséhez köthető gondoskodási válságról (Fraser 2016), amely tovább erősítette a meglévő nemi, osztály-, etnikai és globális egyenlőtlenségeket. Míg a kapitalista termelés számára nélkülözhetetlenné vált az életerős, képzett munkaerő, a társadalmi reprodukcióhoz kapcsolódó gondoskodási munkák drasztikusan devalválódtak. A jóléti államok visszaszorulásával, vagyis az állam jóléti szolgáltatások, intézmények és szociális ellátások biztosításából történő kivonulásával párhuzamosan három folyamat jelenik meg a közszolgáltatás-szervezésben. Egyrészt egyre nagyobb hangsúlyt kap az egyéni felelősség az életutak megvalósításában, amelyet aktiváló szociálpolitikai eszközökkel, pl. közmunka programokkal, igyekeznek a döntéshozók elősegíteni. Az állami politikákat jól kiegészítik és nyomatékosítják azok az ideológiák, köztük az individualizmus, a normatív családközpontúság vagy az intenzív szülőség, amelyek az egyénre, családra, szülőkre hárítják a gyerek vagy családtagok boldogulásának felelősségét. Másrészt az állami jóléti szolgáltatások beszűkülése a magánszolgáltatók megerősödését, korábbi közszolgáltatások privatizációját eredményezi, amiben a magánszereplőkön kívül az egyházak is fontos szerepet töltenek be. A közszolgáltatásokból való állami kivonulás harmadik folyamata a szelektív decentralizáció, amelynek során a központi állam adekvát források nélkül, a helyi szintnek delegálja azokat a jóléti feladatokat, amelyek a hátrányos helyzetű társadalmi csoportok ellátását hivatottak biztosítani. A 2008-as válságot követően Európa-szerte tovább erősödtek az aktiváló szociálpolitikai eszközök, a megszorító intézkedések következtében a szociális ellátások jelentősen leszűkültek, miközben egyes országokban az oktatási, egészségügyi és szociális szektorban nőtt a magánfenntartók „piaci részesedése”, és a szelektív decentralizáció eredményeként a helyi szint jóléti feladatellátási kötelezettségei. A koronavírus megjelenése és az azt követő különböző nemzeti válaszok még inkább felerősítették és még látványosabbá tették ezeket a folyamatokat. Bár hazai viszonylatban is sok szó esett már a gondoskodási válság egyes aspektusairól és következményeiről, a szekció célja, hogy ezeket szisztematikusan tárgyalja és értelmezze. A szekció fő célkitűzése, hogy számba vegye azokat a kihívásokat és válaszokat, melyek a fenti folyamatok következtében tovább mélyítették a gondoskodási válságot hazánkban. Ehhez várjuk olyan előadók jelentkezését, akik a jóléti állam visszaszorulásával és a gondoskodási válság elmélyülésével kapcsolatos kihívásokat és válaszokat különböző szinteken (egyéni, intézmények, közpolitika) tárgyalják vagy annak térbeli dimenziójára reflektálnak. Különösen érdekesnek tartjuk a közpolitikai és intézményi változások mellett, az azokkal párhuzamosan megjelenő normatív változásokat, melyek szintén jelentős hatással vannak arra, milyen kihívásokat és megoldások körvonalazódnak: pl. intenzív gyereknevelés elterjedése, kockázat kultúrájának elterjedése, a medikalizáció eluralkodása, generációk közötti viszony megváltozása, időskor társadalmi leértékelődése. A szekció elsősorban (de nem kizárólag) a következő kérdésekre fókuszáló előadások jelentkezését várja: 1. Milyen kihívásokat jelent és milyen egyéni megoldások születnek az állami intézmények hiányosságaira, minőségbeli romlására a gyerekgondozás, oktatás, idősgondozás, gyermekvédelem, egészségügy terén? 2. Mely új szereplők megjelenése figyelhető meg a hazai gondozási piacon? Ezek az új fenntartók (egyházi, privát, NGO) milyen szerepet töltenek be az állam által biztosított ellátások és a háztartáson belüli gondoskodási tevékenységek mellett? 3. Milyen térbeli és társadalmi hatásai vannak a gondoskodási válsághoz kapcsolódó közpolitikai válaszoknak? 4. Hogyan kapcsolódnak össze az egyéni, mikroszintű tapasztalatok és megoldások a nagyobb közpolitikai folyamatokkal? 5. Milyen kihívásokat jelentenek az egyes intézményekben dolgozó (egészségügyi, oktatási, gondozási, gyermekvédelmi stb.) szakemberek számára ezek a folyamatok? Hogyan befolyásolják az egyes szakmák alakulását? 6. Hogyan hatnak a szülői normák változásai és a fenti folyamatokra adott szülői válaszok az egyes intézményekben dolgozó szakemberekre, illetve az intézmények alakulására? 7. Milyen szerepet tud a szociológia ezek értelmezésében betölteni? Hogyan lehet ezeket az egyes szakágazatokba (oktatás, egészségügy, gyerekgondozás, idősgondozás) és azok érdekérvényesítésébe becsatornázni?

Gabriel Dóra – Katona Noémi

KRTK Regionális Kutatások Intézete, TK Szociológiai Intézet

Ügynökségek és platformok szerepe a hazai házi idősgondozásban

A gondozás piacosodásnak folyamata egyre láthatóbb méreteket ölt Közép- és Kelet-Európában. A neoliberális politikák és az állam egyre csökkenő szerepe a szociális idősgondozás terén erősen hatottak a piaci alapú szolgáltatások elterjedésére a közelmúltban (Melegh & Katona, 2020; Uhde & Ezzeddine, 2020; Radziwinowiczówna & Rosińska, 2022). Ez a folyamat hazánkban is felerősödött. A magyarországi gondozói szektorban az újonnan létrejött közvetítő cégek, ügynökségek, online platformok és egyéb piaci szereplők megjelenése pontosan jelzi a piacosodási folyamatokat. Magyarországi kutatások ezidáig főként a transznacionális gondozás mintáit elemezték (Turai, 2018; Váradi, 2018; Gábrriel, 2020), és kisebb mértékben foglalkoztak a hazai közvetítő ügynökségek üzleti modelljével és szerepével (Gábrriel & Katona, publikálás előtt). Ugyanakkor elemzések rámutatnak az iparág informalitáson alapuló működési mechanizmusaira (Milánkovics, 2020; Melegh et al., 2018; Turai, 2017), amely meghatározó eleme a hazai gondozási piacnak. Összességében elmondható, hogy még mindig hiányos a tudásunk a magyarországi idősgondozás piaci szereplőinek működéséről. Előadásunk célja, hogy áttekintsük a hazai bentlakásos gondozói piac jellegzetességeit, a közvetítő cégek, ügynökségek és platformok működését, különös tekintettel az informalitás szerepére és a piaci szereplők közötti hierarchiára. Arra vagyunk kíváncsiak, hogy 1) mely szereplők alakítják a hazai bentlakásos idősellátást, ezek milyen jogi keretek között működnek; 2) hogyan, milyen eszközökkel járulnak hozzá a cégek és platformok az idősgondozás piacosodásához; 3) a gondozók és gondozott hozzátartozói szempontjai hogyan jelennek meg az informalitás fényében. Kutatásunk során kvalitatív módszertant alkalmaztunk. Három érintett csoport tagjaival végeztünk összesen 15 félig-strukturált interjút 2021. szeptember és 2022. január között. Ezek a csoportok következők: 1) gondozókat közvetítő ügynökségek és cégek munkatársai, online platformok működtetői; 2) gondozottak hozzátartozói; 3) bentlakásos magyar és határon túli idősgondozók, akik Magyarországon végzik tevékenységüket. A Covid-helyzetre való tekintettel az interjúk online készültek. Az előadás során egy tipológiát vázolunk fel a közvetítő ügynökségek, cégek és platformok működéséről, rangsorolva ezeket az entitásokat aszerint, hogy milyen munkajogokat biztosít az ápolóknak. Míg a piramis alján található informális hálózatok csupán segítő szereppel bírnak, a közvetítést végző ügynökségek egy része különféle munkavállalói biztonságot és jogokat biztosít a gondozók számára. A kutatási eredmények felhívják a figyelmet arra, hogy a cég jogi formája erősen meghatározza a gondozók érdekérvényesítési képességét. Minél szabályozottabb egy cég, annál egyszerűbben képes a gondozó megvédeni érdekeit. Az informalitás azonban fontos szerepet kap azon cégek körében is, amelyek a legtöbb jogot biztosítják a gondozóknak. A cégvezetők hangsúlyozzák a gondozóval való személyes találkozás jelentőségét a toborzási folyamatban, mivel a minőségbiztosítás központi eleme a gondozókról szóló referencia és/vagy a velük való személyes kapcsolat. Előadásunkban továbbá bemutatjuk a határon túli magyar gondozók perspektíváját a munkakeresési és munkavégzési folyamatban.

Sztáray Kézdy Éva

KRGE Szociológia Tanszék

Magyar apák nem hagyományos szerepben

Társszerző: Drjenovszky Zsófia (KGRE Szociológia Tanszék)

Az elmúlt évtizedekben jelentős változások tapasztalhatóak a szülői szerepekben. Nemzetközi szinten és hazánkban is (Makay-Spéder 2018) megfigyelhető egyfajta elmozdulás afelől, hogy kizárólagosan az apa lenne a családban a fő kenyérkereső, míg az anya látja el a gondoskodói feladatokat. Egyre több apa lép be az otthoni feladatok ellátásába, sőt az apaszerep társadalmi és egyéni újraértelmezése lehetőséget terem arra is, hogy az apa akár az elsődleges gondoskodó (primary caregiver) szerepet is betölthesse a családban (Rochlen –McKelley 2009, Brandth 2012, Rushing–Sparks 2017). Ezeket az apákat a nemzetközi szakirodalom „stay-at-home fathers”-nek nevezi. A hazai irodalomban nincsen egységes megfogalmazás. Makay és Spéder (2018) „háztartásbeli”-ként említik az apák ezen típusát, Takács (2017) „főállású” vagy „gyermekükkel otthon maradó” apáknak. Előadásunk első részében felvázoljuk, hogy milyen konceptuális nehézségek és megfontolások mentén lehet definiálni ezt a célcsoportot és mi lehetne a legmegfelelőbb magyar elnevezés. Korábbi kutatások és elemzések az apák kisgyermekükkel való otthonmaradásának számos egyéni, mikro- és makroszintű pozitív társadalmi hatását mutatták ki (pl. Mischke 2011, Rushing–Powell 2015, Doucet 2009, Merla 2008, Chesley, 2011, Snitker 2018). Korábbi kutatási eredmények is alátámasztják, hogy az apák kisgyermekkel

való otthonmaradása jelentősen hozzá tud járulni a munka-magánélet kiegyensúlyozottságához, növelheti az egyéni és családi jóllétet, jó hatással van az apa-gyermek, valamint a szülők közötti kapcsolatra (Sztáray-Drjenovszky 2021). A magyar családtámogatási rendszer is évtizedek óta egyre bővülő körben teszi lehetővé, hogy a születést követő években a férfiak is aktívan vegyék ki a részüket a gyermeknevelésben. Azonban a vonatkozó statisztikai adatok azt mutatják, hogy hazánkban, bár egyre növekvő, még mindig viszonylag alacsony azon családok aránya, ahol az édes-apa hosszabb-rövidebb időre maga marad otthon a gyermekkel, mint fő gondoskodó, és az édesanya válik a család fő kenyérkeresőjévé. Prezentációnk második részében a nemzetközi és hazai szakirodalmak alapján számba vesszük azokat a lehetséges társadalmi, kulturális, gazdasági, értékrendbeli és egyéb tényezőket, melyek a gyermekével otthon maradó apák kivételes jellegének magyarázatául szolgálhatnak. Fő kérdésünk, amelyre választ kívántunk kapni, hogy vajon milyen tényezők tartják hazánkban ilyen igen alacsonyan a gyermekükkel otthon maradó apák arányát, ill. mely okok és motivációk vezetnek ahhoz, hogy egy apa mégis ezt a szerepet válassza? Eredményeink ismertetéséhez több forrást is segítségül hívunk: korábbi nemzetközi kutatásokon túl saját, kvalitatív vizsgálatunk eredményeit és egyetemi hallgatókkal folytatott fókuszcsoporthoz tartozó kutatásunk első eredményeit is felhasználjuk.

Bányai Borbála

ELTE BGGYK Fogvatékosság és társadalmi részvétel Intézet

Egy önsegítő csoport működése mint lehetőség a pszichiátriai betegek diagnosztizált emberek felépülési folyamatának támogatásában

„Van egy tény, amely régóta a szociológia és az elmekörtan közhelye: a betegségnek csak olyan kultúrában van való-sága és értéke, amely betegségment ismeri fel” (Foucault 2000 p62). A pszichiátriai betegek diagnosztizált embereket jellemzően félelmetes, ön- és közveszélyes embernek tekintik, akikről meg kell védeni a társadalmat. Az érintett személyekről való egészségügyi-szociális-társadalombiztosítási gondoskodást is dominánsan ez a kirekesztő szemléletet uralta évszázadok óta. Ez a szemlélet némileg árnyaltabb lett az 1950-es évre datálható ún. farmakológiai forradalom (Porter 2003) következtében, azonban az érintett személyek társas-társadalmi integrációjának legnagyobb akadálya még napjainkban is a velük szemben tanúsított stigma, kirekesztő attitűd (Quinn 2006). A pszichiátriai betegek diagnosztizált személyek inklúziójának elméleti koncepciója az ún. felépülés modell. „A felépülés egy folyamat, egy életmód, attitűd, annak a módja, ahogy a mindennapok kihívásaihoz közelítünk.” (Deegen 1988 idézi Bugarszky 2013 p71). A felépülés alapfeltétele a személyek életminőségének személyközpontú támogatása (Procter et al 2014). A modell megfogalmazása hozzájárult az intézményes támogatás, fejlődéséhez, a közösségi szolgáltatások, életminőség javítását, munkaerőpiaci rehabilitációt stb. célzó intervenciók (lásd pl. AOTA, SAMHSA) kialakulásához. Az életminőség meghatározásakor az egyik fő dimenzió a társadalmi részvétel (Schalock, Bonham & Verdugo 2008), így a felépülés sikerességéhez szükséges társas-társadalmi kapcsolatok megléte és a domináns betegidentitás helyett más szerepidentitások kialakításának lehetősége (Throits 2016, Légmán 2017). A pszichiátriai betegek diagnosztizált személyekről való érdemi gondoskodás tehát a felépülési folyamat támogatása. Hogyan járul hozzá ehhez a XXI. században Magyarországon az állami és a magán egészségügyi és a szociális ellátórendszer? Milyen tapasztalatai vannak az érintetteknek a családjukat, baráti közösségeiket, munkahelyi kapcsolataikat tekintve? Hogyan tudja támogatni a felépülést egy online önsegítő oldal? Hogyan segítik egymást a csoporttagok a hétköznapi életben, és hol vannak a segítség határai? Légmán Annával közösen egy 22 éve működő hazai online, anonim önsegítő csoport tagjaival készítettünk fókuszcsoporthoz tartozó beszélgetéseket, narratív életútinterjúkat és az oldalt támogató pszichiáterrel strukturált interjút. (A kutatás a Szolidaritás a késő modernitásban c. kutatás FK 129138 keretén belül valósult meg.) Eredményeink szerint az önsegítő csoport egyik meghatározó sajátossága az anonimitás, azaz itt bárki felvállalhatja érintettségét, ami azonban erősíti a rejtőzködés szükségességének érzetét, ami hosszútávon nem feltétlenül segíti a társadalmi stigma lebontását. A csoport az érintettek beszámolója szerint nem tudja helyettesíteni az egészségügyi, szociális ellátórendszert, azonban jelentős mértékben pótolja annak hiányosságait, a szolidaritás hiánya miatti személyességet, figyelmességet, az elakadásokban, krízisekben, vagy a hétköznapi életben való támogatást. Továbbá a csoport segít pótolni, sok esetben a családtagokra jellemző meg-nem-értettséget, hibáztatást, és tompítja a kirekesztettséget, betegidentitás érzését.

Nagy Beáta

Budapest Corvinus Egyetem

A digitális technológia szerepe a nemek közötti szakadék kialakításában: otthonról dolgozó férfiak és nők fizetett és gondozási munkája a világjárvány idején

Társszerzők:

Geambaşu Réka (Babeş-Bolyai Egyetem, Románia; KRTK Regionális Kutatások Intézete),
Gergely Orsolya (Sapientia Erdélyi Magyar Tudományegyetem),
Somogyi Nikolett (University of Antwerp)

A világjárvány idején az otthoni munkavégzés lehetősége sok kisgyermeket nevelő szülő számára hatalmas esélyt és kiváltságot jelentett. A home office nemcsak a családtagjaik egészségi állapota miatti aggodalmukat csökkentette, hanem a rugalmatlan munkaerőpiac okozta időhiány alól is enyhülést jelentett. A digitális technológiát jellemzően lehetőségként, a dolgozó szülők számára új alternatívákat kínáló, az egyének és társadalmi csoportok közötti szakadékokat áthidaló megoldásként, nem pedig a hátrányok és egyenlőtlenségek, köztük a nők és férfiak közötti hatalmi viszonyok állandósulásának eszközeként tárgyalják. Az előadás azt a kérdést vizsgálja, hogy a kisgyermekes anyák hogyan tudtak zsonglőrködni a feladatok elvégzésével a hirtelen rendelkezésre álló rugalmas munkaidő és a kisgyermek otthoni iskoláztatásának körülményei között. Azt is megvizsgálja, hogy az otthoni munkavégzés milyen mértékben segíti a munka és a magánélet új egyensúlyának megteremtését, és végül elemzi a technológia szerepét a nők és férfiak közötti szakadék áthidalásában a fizetett munka és a gondozási munka területein. A kérdések megválaszolására 2020 májusában interjú készítettünk 52 kisgyermeket nevelő, teljes munkaidőben dolgozó magyarországi és romániai anyával, akik férfi partnerükkel éltek együtt, és legalább egy 2-14 éves gyermekük volt. Eredményeink azt mutatják, hogy bár a rugalmas munkavégzés lehetővé tette az anyák számára, hogy a világjárvány okozta megnövekedett otthoni gondozási és házimunkát kontrollálni tudják, valójában rugalmasság konzerválta azt a korábbi helyzetet, amelyben a nők fizetett munkája kevésbé volt fontos, mint a család többi tagjának feladata, azaz a férfiak munkája vagy a gyermekek iskolai feladatai. A jól ismert magyarázatok mellett, amelyek az intenzív anyaság korlátozó hatását emelik ki, eredményeink az infrastruktúrák (wi-fi vagy laptop elérhetősége, zavartalan munkakörülmények) és a gyermekek digitális készségeinek fontosságát hangsúlyozzák. Eredményeink azt is mutatják, hogy a megkérdezett nők hajlamosak visszafogni a fizetett munkát, amelyet gyakran aszinkronban, éjszaka vagy hajnalban végeznek el. Ez akár ahhoz a paradox helyzethez is vezethet, hogy a nők korábban otthon végzett, nem fizetett munkája most nagyon is láthatóvá, míg a fizetett munkája láthatatlanná válik. Ennek ellenére szinte minden megkérdezett anya meg akarta tartani az otthoni munkavégzés lehetőségét a járvány utáni időszakban is.

A szociológia kudarca és a társadalomelméleti válságdiagnózisok a 20. század első felében

Szervező: Zombory Máté

TK Szociológiai Intézet, ELTE TáTK

A szekció leírása

A két világháború és a Nagy Gazdasági Világválság időszakának jellegzetes kísérőjelensége az általános válságtudat volt, amely a szaktudományokat is magában foglaló tágabb intellektuális mezőt általában véve jellemezte. Az ekkor született válságdiagnózisok az akut tünetekre, amelyekkel a 19. századi laissez-faire kapitalizmus haldoklása és a liberális hegemonia megrendülése járt, történeti és társadalomelméleti válaszokat igyekeztek adni. E tünetek közül a kortársak számára az egyik legszembevetőbb a fasizmus térnyerése volt, amely a történelem legnagyobb háborús konfliktusában kulminált. A társadalomtudományi diszciplína képtelennek bizonyult a válsággal, és annak legkirívóbb tünetével, a fasizmussal való szembenézésre. A Frankfurti Iskola kivétel volt, ami erősítette ezt a szabályt. A két világháború között egyetlen szociológia sem ragadta meg elméletileg a fasizmust a maga teljességében vagy nyújtott programot a leküzdésére – állapította meg az 1992-ben megjelent *Sociology Responds to Fascism* c. kötet szerkesztője (Turner and Käsler 1992). A magyar esettanulmány szerzőjeként Némedi Dénes a szociológiaelmélet fasizmussal szembeni kudarcából indult ki, amit egyenesen úgy értékelt, hogy a diszciplína képtelen volt megfelelni az önmaga támasztotta követelményeknek (Némedi 1992).

Következik-e mindebből, hogy a szociológiai tudás, azaz a tágan értett társadalomelmélet általában véve képtelen volt mit kezdeni a válsággal? Bár létezett intézményesült szociológiai diszciplína, annak határai a maihoz képest elmosódottabbak és vitatottabbak voltak. Kérdéses, hogy hol húzódnak a szociológia határai? A korszak fasizmusértelmezéseinek fontos forrásvidéke a (tömeg)pszichológia volt, ahogy Hannah Arendt sem fér bele a mai szociológiai kánonba. Vagy hol húzódtak a „magyar szociológia” határai? A magyarországi intézményes szociológiából nem csak Bibó István szorul ki, hanem Polányi Károly is, holott mindketten adtak társadalomelméleti magyarázatot a fasizmusra.

A diszciplínára vonatkozó kérdésfelvetés nem csak azért nem tűnik helyénvalónak, mert a fasizmussal foglalkozó elméletalkotókat elsősorban nem a tudományterületi határok érdekelték, hanem azért sem, mert voltaképpen szociológiai paradigmáról a korszakban nem igazán beszélhetünk. Bár Talcott Parsons szociológiai szintézise 1937-ben jelent meg (Parsons 1937), tudománytörténeti jelentőségre csak az 1949-es második kiadás tett szert (Gerhardt 2002). A politikatudománytól és a közgazdaságtantól elhatárolt egységes és legitim társadalomtudomány kialakításának ára a történeti szemlélet és a politikai elkötelezettség kiiktatása volt. E szociológiai kánonképzés a huszadik század közepén vajon meghatározza-e azt, hogy ma mit tudunk kezdeni a válsággal?

Ha a kanonizált szociológia kudarcot vallott is a válságkorszakon túlmutató tudások, perspektívák és gyakorlatok ki-munkálásában, vajon áll-e mindez a tágabban értett társadalomelméleti tudásokra is? A szekció kérdésfelvetése, hogy milyen válságdiagnózisok születtek a ma érvényesnek tekintett a szociológiai kánon kialakulásának pillanatában. Ha nem a mai szociológia-eszmény felől olvassuk vissza a korabeli társadalomelméleteket, feltárulnak azok a korabeli „aktualitások”, amelyeket az időtálló érvényességben érdekelt kánonképzés lenyesett. Fontos: nem „multi-” „inter-” „trans” „uni” stb-diszciplináris perspektívákat keresünk. Általában véve bármely mai tudományterületről várunk hozzájárulásokat, amelyek azt vizsgálják az adott történeti kontextusban, hogy milyen rendelkezésre álló társadalomelméleti erőforrásokat mozgósítottak a kortársak a válság megértéséhez. A szekcióban arra keressük a választ, hogy a korabeli tág értelemben vett nemzetközi tudásmező különféle szereplői milyen társadalomelméleti diagnózisokat fogalmaztak meg egymáshoz képest a válsággal kapcsolatban, és ebben milyen paradigmatisz alapokra építettek – függetlenül attól, hogy ezeket az alapokat ma különböző diszciplínák sajátítják ki. Olyan hozzájárulásokat várunk, amelyek

- kanonizált szociológiai szerzőket gondolnak újra abból a szempontból, hogy mennyire (nem) voltak képesek válaszolni koruk kihívásaira
- a szociológiai kánonon kívül rekedt álláspontokat, életműveket rekonstruálni
- a paradigmatisz diskurzusokat, értelmezési kulcsfogalmakat térképezik fel a válságmagyarázatokban, mint pl. civilizáció, kapitalizmus, tömeg, imperializmus, személyiségtípus, totalitarizmus, (anti)fasizmus, érték, felvilágosodás, stb.
- a fasizmus kihívásával való szembenézés különféle elméleti kísérleteit vizsgálják
- mennyiben szolgálhatnak inspirációul a korabeli válságdiagnózisok a jelenkorunk kihívásainak megértéséhez – és mennyiben nem.

Ezek megvitatása során arra fogjuk keresni a választ, hogy milyen történeti fejleményeket problematizáltak az egyes szerzők, ehhez milyen explicit vagy hallgatólagos tudásokra hagyatkoznak, mennyiben vitatkoznak vagy „beszélnek el” egymástól. Kísérletet teszünk a korabeli társadalomelméleti problématerkép felrajzolására. E „szinkron és nem-disciplináris szociológiatörténetnek” nem egyszerűen az a célja, hogy megítélje a korabeli társadalomelméleti tudások jelentőségét az akkori válsággal való megbirkózásban, hanem kifejezetten az is, hogy az akkor és a mostani válsághelyzet hasonlóságából kiindulva (Rayner et. al. 2020) reflektáljon a mai kihívások megragadásához rendelkezésre álló elméleti erőforrásokra.

Fenyvesi Balázs

ELTE TáTK

Lélektan és Emancipáció Wilhelm Reich és a freudomarxizmus elfeledett fejezete

A társadalomelméleti előadás az első világháború, valamint az azt követő európai forradalmak előidézte sokkra, illetve a szovjet kísérletre adott pszichotudományos válaszkísérletet, a freudomarxizmust mutatja be, és ebből a nézőpontból magyarázza az európai, leginkább a német fasiszmus hatalomra jutásának és sikerének okait, középpontba állítva az osztrák Wilhelm Reich a 20. század első felében keletkezett műveit. A '20-as évek új kihívásai a frontról hazatérő gránátsokkos katonák tömegeitől a kibomló gazdasági válságon át a fasiszta mozgalmak és pártok megjelenéséig mind arra ösztönözték a korszak átpolitizált pszichoanalitikus közegét, hogy tudományukat az egyéni terápia keretén túllépve a társadalmi emancipáció ügyének szolgálatába állítsák. Így intenzív párbeszéd zajlott az európai pszichoanalitikus közösség és a korszak mérsékelt és radikális baloldali mozgalmak, pártjai, illetve szellemi műhelyei között. Az ekkoriban főleg a kontinens félperifériáján egyszerre teret hódító freudi és marxi gondolat termékenyen hatott a korszak humán-tudományos értelmiségére és kulturális szereplőire. Ez a légkör termelte ki a Freud és Marx tanait szintetizálni kívánó freudomarxizmust, ami a napjainkban Magyarországon is kibomló kritikai pszichológiai irányzat és mozgalom meghatározó szellemi előzménye. A freudomarxizmus hagyományához tartozó analitikusok az elidegenedés marxi, majd az eldologiasodás lukácsi fogalma mentén vertek hidat a pszichotudományok és a marxizmus közé. A fenn említett hagyományt leginkább a német Erich Frommal, az 1944-es Menekülés a szabadság elől című klasszikus szociálpszichológiai mű szerzőjével szokás azonosítani, ám a német nyelvterületen volt még egy mára elfeledett meghatározó gondolkodó, Wilhelm Reich, akinek az olyan munkái, mint az 1933-as A fasiszmus tömeglélektana vagy a második világháborút követő szexuális forradalmat megalapozó aktivista-mozgalmi, valamint elméletalkotó tevékenysége a SEXPOL mozgalomban mind méltóvá teszi az életművet a tudományos közeg érdeklődésére. Az előadás célja kettős. Egyrészt szeretné Reich korai munkásságát megismertetni a hazai társadalomtudományos közeggel, másrészt fogódzókat kíván biztosítani a kortárs szélsőjobboldali mozgalmak és pártok előretörésének megértéséhez, hiszen azok a Reich által leírt represszív struktúrák vagy az autoritás iránti vágyódás a kortárs társadalmakban is megtalálhatók és aktív politika- és társadalomformáló erőkként működnek. A reichi modell így egyszerre bizonyulhat termékenynek a többi társadalomtudomány számára, és mutathat rá a főáramú szociálpszichológia vakfoltjára, alternatívát képezve a társas helyett a társadalmi középpontba állításával.

Csepregi Dóra Fanni

ELTE TáTK

A halál csókjai. Imperializmus-magyarázatok a 20. század elején

Társszerző: Orosz Alexandra (ELTE TáTK)

Az általunk vizsgált 20. század eleji válságra magyarázatot kereső szerzők mind történetileg ágyazzák be az általuk alkotott diagnózist. Valóságshorizontjukat a 19. század nagy kérdései mozgatják, mint a polgárság, a piac, a szabadversenyes kapitalizmus és a rasszizmus. A nyugati civilizáció, vagy a globális világrend perspektívájából szemlélik az eseményeket. A perspektíva pluralizmus a piac, az imperializmus és a rasszizmus összefüggéseiben arra ösztönöz, hogy a problémákat ne mindig nemzeti keretben próbáljuk értelmezni. Ebből következik egy antifasiszta humanizmus, ami arra utal, hogy a zsidóüldözés nem zsidóprobléma, mint ahogy a feketék üldözése sem amerikai probléma. W. E. B. Du Bois szerint például a rasszizmus és az imperialista gyakorlat összekapcsolódva hozza létre a fasiszmust. A fasiszmus a

legtöbb esetben egy válságra ad választ - legyen az a polgárság vagy a laissez faire kapitalizmus válsága. Mindenképp elválaszthatatlan a társadalmi és gazdasági berendezkedéstől. Előadásunkban arra világítunk rá, hogy a 20. század eleji szerzők, mint Césaire, Arendt, Du Bois, Polányi milyen különböző irányból, de hasonló következtetésre jutnak az imperializmus tekintetében. A probléma kulturális oldalát megvilágítva, előadásunkban a négritude mozgalomra is kitérünk, ehhez segítségül hívjuk Sartre Fekete Orfeusz című írását. Sartre szerint a négritude a francia néger költészeti az egyetlen kortárs forradalmi költészet, hiszen az elnyomott emberek a lélek száműzését szenvedik el, így a négritude írói a száműzetés költészetét adják. Sartre szembeállítja a fehér munkást a kolóniákon dolgozó fekete munkásokkal, a technikai erők által elnyomott szubjektumokat a természet ritmusára hangolt emberekkel, a közös bennük azonban, hogy bőrszíntől független a kapitalista piaci mechanizmusoknak vannak alávetve. A többi elnyomott fehér kisebbségi etnikumtól eltérően a fekete ember nem tagadhatja származását, azonban mindketten a társadalom kapitalista stuktúráinak áldozatai. A kizsákmányolás közös élménye a bőrszín árnyalatain felülkerekedve érdeksolidaritáshoz vezethet, amely egy kiváltságok nélküli társadalom felé irányulhat. A négritude mozgalom dialektikaként is értelmezhető, amely a fehér felsőbbrendűség tézisére nyújtott antitézis, a negativitás mozzanata. Ez a negatív mozgás, azonban nem elégséges, csupán a szintézishez vezető út, egy rasszizmus és osztály nélküli társadalom megvalósulásához.

Kulcsszavak: imperializmus, szabadpiaci kapitalizmus, rasszizmus, négritude

Nagy Ágoston

ELTE TÁTK

Az Uránstenderd, avagy Polányi válság értelmezése az Ukrán konfliktus árnyékában

Habár a szociológia néha képtelen, vagy csak részlegesen képes magyarázni olyan mindenki számára ismert és nagy horderejű dolgokat, mint például a fasizmus hatalomra jutása, időről időre akadnak kiemelkedő gondolkodói a társadalomtudományoknak, akik átfogó képet próbálnak meg rajzolni az egyes események körül, hogy megvilágítsák számunkra a mögöttük meghúzódó ok – okozati viszonyt. Ilyen volt Polányi Károly is, akinek 1944-ben kiadott és azóta széleskörben ismertté vált műve A nagy átalakulás (eredeti címén: The Great Transformation) a hosszú 19. század békéjét és annak bukását elemzi. De miben segíthet nekünk ez majd száz évvel később egy olyan könyv, ami a II. világháború bekövetkezését hivatott megmagyarázni? Lehet-e a jelen eseményeit is megvilágító magyarázatot kapni belőle? Képesek lehetünk Polányi értelmezésén keresztül vizsgálni olyan nagy horderejű eseményeket, mint a 2008-as gazdasági válság, vagy éppen a 2022-es Ukrán-Orosz konfliktus? Polányi Károly a 19. század békéjét 4 alappilléren együttműködésének eredményeként látta. Ezek voltak a hatalmi egyensúly, a liberális demokrácia, a szabadpiac és az aranyszenderd, mely hosszútávon hivatott biztosítani a globális békét. Elemzésemben szeretnék kísérletet tenni arra, hogy bemutassam, hogy ez a 4 alappillar miként alakult át és stabilizálódott a II. világháború után, hogyan alakította ki a rövid 20. század békéjét és miként vezethetett olyan válságjelenségekhez mint a 2008-as gazdasági válság, vagy az éppen (az absztrakt írásának pillanatában) zajló Ukrán-Orosz konfliktus. Összehasonlító elemzésem során bemutatom modern források és tanulmányok segítségével, hogy az egyes pillérek miként alakultak át, hogyan lett a hatalmi egyensúly új záloga elsőként a hidegháború, majd a globalizált gazdasági rendszer, miként váltotta fel a liberális demokráciák rendszerét a hegemónisztikus demokráciák rendszere, hogyan vált a szabadpiac neoliberalis piaccá, illetve hogyan váltak a nukleáris atomfegyverek a béke hosszútávú szimbolikus biztosítékává. Elemzésem második felében pedig a 21. század két jelentős válságának hatását szeretném bemutatni és azt, hogy milyen módon befolyásolták ezek a társadalmi és hatalmi rendszert, ezzel pedig hosszútávon gyengítve a béke fenntarthatóságának lehetőségét. A végső kérdés pedig adott, ha a 19.-20. század válságai képesek voltak bedönteni a globális rendszer stabilitásának legjelentősebb szimbólumát, az aranyszenderdet, mint várhatunk mi egy olyan korban, ahol ezt biztonságot és stabilitást a nukleáris atomfegyverek hivatottak szavatolni?

Mohácsi Hanna Bianka

ELTE TÁTK

Hollywood válságdiagnózisra jelentkezik Hogyan jelenik meg Fritz Lang *Téboly* című filmjében korának problémái és az antifasiszta esztétika

Fritz Lang első amerikai filmje, a *Téboly* (*Fury*, 1936), több szempontból alkalmas a 20. század harmincas-negyvenes éveire jellemző tendenciák bemutatására. Elemzésemben mindenekelőtt szeretném ismertetni a film keletkezésének kulturális és társadalmi körülményeit és röviden felvázolom a film cselekvésszálát. Ezzel összefüggésben választ keresek arra, hogy Lang filmjében hogyan mutatkoznak meg olyan társadalmat érintő jelenségek, mint a tömeg, a filmfelvétel és technikai fejlődés, a sajtó, politikai és igazságszolgáltatói apparátus és ezek viszonylatában az egyén. A *Téboly*, mind keletkezéstörténetileg mind esztétikai minőségben szervesen kapcsolódik a faszizmus kérdésköréhez, ezért fő kérdésem az, hogy hogyan válik a film antifasisztává és ez mit mond nekünk a faszizmusról. Elsődleges forrásom Jennifer Lynde Barker (2012) *The Aesthetics of Antifascist Film: Radical Projection* könyve, azonban foglalkozom a témához kapcsolódóan Hannah Arendt, Walter Benjamin és Theodor W. Adorno munkájával is. Végül azt a nyitott kérdést teszem fel, hogy mennyire releváns egy ilyen film, mint a *Téboly* elemzése a mai korban, illetve mit tud hozzátenni a szociológiai munkához.

Csányi Gergely

ELTE TÁTK, PTE BTK

Az irracionalitás társadalomtudománya Pszichoanalitikus marxizmus mint a szociológia alternatívája egykor és ma

Előadásomban két eszmetörténeti korszakban vázolom fel a pszichoanalitikus marxizmus és a szociológia viszonyát. Egyrészt a II. világháború idejében és azt követő pár évtizedben, másrészt pedig a jelenben és az ezt megelőző pár évtizedben. Először amellet érvelek, hogy a főleg a Frankfurter Iskolához köthető freudomarxista kezdeményezések két dologért tudtak sikeresek (széles körben ismertek és elismertek) lenni a II. világháború utáni időszakban. Egyrészt mert az „ortodox” vagy „látens pozitívista” marxizmus nem tudott kielégítő válasszal szolgálni arra a kérdésre, hogy a kapitalizmus 19. század végi és 20. század eleji válságtendenciái mért nem vezettek forradalomhoz. Másrészt mert a „polgári” szociológia, mint egy olyan diszciplína, ami a liberális ideológia intellektuális kiegészítéseként született, magában hordozta a teleologikus racionalizáció történetfilozófiáját és így nem igen tudott kielégítő elméleti kerettel szolgálni a fasiszta diktatúrák, főleg a náci Németország borzalmaira. Weberi értelemben azt a kérdést, hogy a modernitás hogyan tudott a „formális racionalitás borzalmaihoz” vezetni, a (részben) Weberre építő különböző elméleti keretek (civilizáció, rendszerevolúció stb.) nem, vagy alig tudtak megválaszolni. Érvélesem szerint azért, mert ezek az elméletek az irracionalitást a premodernitáshoz kötötték. A liberális ideológia történelemképének a társadalom fokozatos racionalizálódása és folyamatos javulása, progressziója alapvetése volt – noha a német szociológiában a modernitás árnyoldala is hangsúlyosan megjelent. A freudomarxista hagyomány azért volt képes különböző jó magyarázóerővel bíró elméleteket alkotni a faszizmusról, mert a konzervatív freudi filozófiai antropológiát és az irracionalitást nem premodern maradványnak, hanem a modern társadalmi szubjektum alapvető jellemzőjének tartották. Ez a filozófiai antropológiai alapvetés egyaránt válaszokat volt képes adni arra, hogy miért nem jött létre a munkásosztályból a kollektív forradalmi szubjektum és hogy hogyan történhettek meg a náci Németország borzalmi Európa közepén, a modernitás bölcsőjében. Másodszor amellet érvelek, hogy míg a Frankfurter Iskola a szociológiatörténeti kánonban leginkább mint egy érdekes eszmetörténeti zárvány szokott megjelenni, a pszichoanalitikus marxizmus új formája, a lacanomarxizmus ma is élő hagyomány, és domináns konkurens a szociológiának. Míg a szociológia válságáról szóló esszék és tanulmányok leginkább az úgynevezett „kemény tudományokat” szokták a szociológia konkurenseiként megnevezni, mint a főáramú közgazdaságtan, az evolúciós- és kognitív pszichológia, illetve humánökológia, a racionális döntéseméletek vagy a hálózat kutatás, addig a szociológia tárgykörébe tartozó jelenségek magyarázatában olyan „puha” diszciplínákhoz tartozó szerzők, mint a politológia vagy politikai filozófia – a szociológusokhoz képest – nagy sikereket érnek el a közelmúltban a pszichoanalitikus marxizmus elméleti keretén belül alkotva. Érvélesem szerint a jelenkor válságjelenségeivel, az új háborús fenyegetéssel, a jobboldali populizmus előtörésével és legfőképpen az emberiség a közeledő ökológiai katasztrófával szemben való tehetetlenségével a szociológia ugyanúgy alig tud valamit kezdeni, mint a II. világháború

utáni időszakban a fasizmus tapasztalatával, míg a lacanomarkista szerzők meggyőzően magyarázzák ezeket a jelenségeket. Ezért érdekel alig valakit a szociológia, míg az olyan szerzők, mint Žižek, Laclau vagy Fisher a jelenkor „public intellectualjeivé” tudtak válni.

Mérés és módszertan

Szervezők: Koltai Júlia, Messing Vera

TK CSS–Recens, TK Szociológia Intézet

Gács Zsófia

Semmelweis Egyetem, II. számú Gyerekgyógyászati Klinika

Ki látott már kanyarós pirézt?

Társszerző: Koltai Júlia (TK CSS-RECENS, ELTE TáTK)

Az elmúlt két év járványtapasztalata széles körben hívta fel a figyelmet a védőoltások fontosságára. Ugyanakkor a védőoltások elfogadásáról vagy elutasításáról való véleménykülönbségek is napi szintű magán- és társadalmi szélességű beszélgetések tárgyává lettek. Az oltásokkal kapcsolatos attitűd jellemzésére az oltásbizonytalanság (vaccine hesitancy) fogalmát használjuk, azonban ennek mérése és ezen mérések összehasonlíthatósága modellfüggő, ráadásul ezen modellek sokszor rendkívül bonyolultak és nehezen interpretálhatók [1-3]. Kutatásunk célja az volt, hogy a társadalmi előítéletesség mérésére korábban bevezetett módszerrel [4], nemlétező („piréz”) oltásokkal szemben mutakozó attitűd meghatározásával mérjük fel a védőoltások általános elfogadottságát, majd módszerünket létező oltásokkal szemben tanúsított attitűdök vizsgálatával validáljuk és emellett meghatározzuk a magyar szülő társadalom oltási attitűdjének kapcsolatát a válaszadók társadalmi-demográfiai jellemzőivel. A 2017 tavaszán felvett, település- és régiószinten országosan reprezentatív szülői (0-18 éves gyermeket nevelő, a gyermek egészségével kapcsolatos döntésekért felelős) mintában 430 válaszadó válaszait elemeztük. A válaszadóktól 7 létező és 2 nem létező védőoltással kapcsolatban kérdeztük meg, hogy beadatták/beadatnák-e gyermeküknek. A létező oltásokkal kapcsolatos attitűd alapján négy csoportot határoztunk meg: oltáspárti, oltásbizonytalan – inkább oltáspárti, oltásbizonytalan – inkább oltásellenes, oltásellenes. A két nemlétező oltás esetében azon szülők válaszait elemeztük, akik az oltást létezőnek gondolták, ezen csoporton belül különböztettük meg oltáspárti és oltásellenes kategóriákat. Eredményeink alapján mindkét nemlétező oltással kapcsolatos attitűd szorosan összefügg a létező oltásokkal kapcsolatos attitűddel (Chi-négyzet teszt $p=0,000$), de míg a (nemlétező) Lyme kór ellenes oltás elfogadottsága a négy oltási csoporton belül egyértelműen csökken a valódi oltások alapján oltáspárti csoporttól az oltásellenesekig, addig a (nemlétező) autizmus ellenes védőoltással kapcsolatos attitűd nem követi teljesen a létező oltások elfogadása alapján felállított mintát. A két módszerrel (valós oltások és piréz oltások alapján) felállított oltással kapcsolatos attitűdök kategóriáit vizsgálva a nemek között nem találtunk különbséget egyik módszerrel sem, ugyanakkor a létező oltásokkal, illetve a Lyme-kór elleni piréz oltással meghatározott elutasítás szignifikánsan magasabb volt az alacsony iskolázottságúak esetében. A településtípus szerint vizsgálva a kétféle vizsgálati módszer nem hozott egybevágó eredményt. Eredményeink alapján az oltásbizonytalanság mérésére létrehozott piréz modell Lyme kór elleni nemlétező oltása jól használható, megbízható módszer: a kitalált vakcinával kapcsolatos attitűd pontosan képezi le a valódi oltások alapján mért oltásellenességet. Ugyanakkor a módszernek hátránya, hogy nem ad képet arról a társadalmi csoportról, akik egyértelműen tudják, hogy ez egy nemlétező oltás. Ezzel együtt a piréz módszer jól használható lehet az új, korábban nem ismert betegségekkel és védőoltásokkal kapcsolatos attitűdöket befolyásoló faktorok elemzésére is, amely az elmúlt évek járványtapasztalata alapján egy létező problémának bizonyul.

Péli Gábor

TK CSS-Recens, KGRE Szociológia Tanszék

Hogyan tud együttműködni és szinergiákat találni a szociológia más tudományokkal, beleértve a természet- és élettudományokat?

Az előadás címe a konferencia felhívásban szereplő kérdések egyike, melynek különös jelentőséget ad a számítógépes társadalomtudományi kutatások gyors előtérbe kerülése. A kérdéskör várhatóan érintve lesz az egyes tematikus szekciók előadásaiban, például a Covid hálózati aspektusaival foglalkozóban. De a szociológiai kutatások természettud-

dományos módszerekkel szárba szökkenő románcát, együttélésük lehetőségeit és mélyen ülő – sokunk szerint elhárítható – akadályait érdemes lehet általánosabban is elemezni. Az előadás ezt szolgálná eddigi fejlemények és lehetséges további kimenetek számba vételével. Kutatási kérdése megegyezik a nyitó mondatban idézett kérdéssel. Módszere az előadás áttekintő jellegének megfelelően a kvalitatív elemzés, mely episztemológiai elemekre és konkrét alkalmazásokra egyaránt támaszkodik.

Elméleti megfontolások és gyakorlati felvetések:

- A tudományok művelése, beleértve a számokkal-formulákkal élőkét is, alapvetően kvalitatív elfoglaltság. De a kvalitatív kezdet és a kvalitatív végkövetkeztetések között miért is úsznánk meg a kvantitatív, és általában a formális modellekkel élő elemzéseket? Elmondható-e minden jól formált tudományos elmélet és a keretüül számító gondolati modell természetesen nyelven?
- A tudomány tömörítés az algoritmikus információelmélet tanítása szerint. Mit tömörítünk? Az ideografikus és nomotetikus elemek viszonya és változó arányaik a tudományokban. Új formáik és hangsúlyaik az online adattömegek korában.
- Mit kezdjünk a nomotetikus tökesúlyú természettudományok formális módszereivel és mentális modelljeivel a társadalomtudományi elemzéseknél? Miért mehetünk sokra velük, milyen pofonokba szaladunk?
- Kenyérféltő szociológusok és hályogkovács fizikusok: imperialisták és várvédők felelgetése a tudományközi címkézési versenyben. Mikor kárhoztatandó redukcionizmus egy fizikai vagy biológiai modellt a társadalmi környezetben való alkalmazáshoz alakítani?
- Miért édes a matekkal (is) élő szociológusnak a természettudósokkal való együttes publikálás társadalmi témákban, és miért tér meg föl-földobott kőként a hazai pályára?
- A tudományközi kutatási ökológiák szükségessége. Miért lenne szükség a számítógépes társadalomtudományi projektekben számentesen gondolkozó szociológus kutatókra is? Hogyan történhetne a bevonásuk masszív átképzés nélkül, hozott kompetenciákat hasznosítva? A szövetségbe forrt kvalik és kvantik hozzájárulásai hogyan illeszthetők egymáshoz komplementaritási alapon, és kik lennének a szakmai tolmácsok? Kinek, mi lehet ebben a hozadéka?

Szigeti Ákos

NKE, Rendészettudományi Doktori Iskola

Vegyes módszertanú kutatás a darknetes kábítószerkereskedelemről: a tartalomelemzési fázis tanulságai

A COVID-19 világjárvány miatti korlátozások további lökést adtak a darknetes kábítószer-kereskedelem volumenében amúgy is megfigyelhető növekvő tendenciának. A szakirodalom szerint a darknet marketeken zajló kábítószerkereskedelem folyamatában olyan tényezők játszanak kulcsszerepet, mint a termékek minősége, az eladó megbízhatósága, az anonimitás és a titkosítás, illetve a bizalmi faktorok. A kábítószer-kereskedők szolgáltatásairól és azok vásárlói elismertségéről gyűjtött szöveges adatok elemzésével egyszerre kíséreltem meg kontextusba helyezni a piaci trendet és megfigyelni a szakirodalom által fontosnak vélt tényezők megjelenését. Vegyes módszertant alkalmazó doktori kutatásom következő, automatizált szöveganalitikát alkalmazó kutatási fázisának megalapozása érdekében kvalitatív tartalomelemzést végeztem egy 6357 termékleírásból véletlenszerűen kiválasztott mintán (n=100), valamint egy 34.619 vásárlói értékelés közül szintén véletlenszerűen kiválasztott mintán (n=500). Mindkét minta esetében már a kiválasztás előtt a kábítószer kategóriára szűrtem a Dark0de nevű darknet marketről 2021 áprilisa és júliusa között leggyűjtött adatokat. Vizsgálatom feltáró jellegéhez illeszkedve a szövegek kódolása során az adatvezérelt (induktív) kategóriaállítás módszerét követtem, a két dokumentumkategóriát azonos kódcsoporthoz alapján kódoltam, melyek a darknetes kábítószerkereskedelem folyamatát reflektálják: termék, eladó, tranzakció, kézbesítés, vásárló, egyéb adatok (a nem csoportosítható szövegrészeknek) és problémák (a vásárlói értékelések esetén). Eladói oldalon (termékleírások) az adott kábítószer bemutatató alapvető információk, a minőséget dicsérő elemek, a kézbesítés gyorsaságáról és titkosságáról szóló szövegrészek, illetve az üzenetekre való válaszadásra vonatkozó (gyakran 24 órás) elérhetőségre utaló információk emelhetők ki, mint legmeghatározóbb elemek. Vásárlói oldalon (vásárlói értékelések) a termékek minőségére vonatkozó dicséret mellett a felhasználók jellemzően kiemelték a kézbesítés gyorsaságát (mely gyakran a megrendelést követő napra esett), illetve a kézbesítés titkosságát, biztonságát, mint esszenciális tényezőt. Viszonylag alacsony számú problémát említettek az értékelésekben, melyek többsége a relatív lassú kézbesítésről szólt, és csupán néhány jelzés érkezett nem megérkezett termékről, beleértve a hatóságok általi lefoglalásokat is. Kutatási eredményeim összességében megerősítik, hogy Norbert Elias alakzatelmélete alkalmazható a darknet marketeken zajló illegális

kábítószer-kereskedelem értelmezésekor, és rávilágítanak arra, hogy e társadalmi alakzat szereplőinek kölcsönös függőégeit bizalmi tényezők tartják fent. Eredményeim továbbá egy robusztus hipotézist fogalmaznak meg a kézbesítők korábban alulértékelt szerepére vonatkozóan, melynek tesztelése jövőbeli kutatások feladata lehet. Tehát amellet, hogy a szövegek és az azokat tartalmazó kutatási terep mélyebb megismerésével megalapoztam a következő, szöveganalitikai kutatási stádiumot, tanulmányommal lehetőséget teremtettem arra is, hogy a nagyobb mintaelemszám vizsgálatára is alkalmas következő fázisban konfirmatív elemzésre is sor kerüljön.

Simonovits Bori

ELTE PPK Interkulturális Pszichológiai és Pedagógiai Intézet

Terepkísérletek alkalmazási lehetőségei a társadalomtudományokban

A különféle kisebbségekkel (romák, zsidók és bevándorlók) kapcsolatos attitűdök struktúrájának feltárása régóta a társadalomtudományos érdeklődés középpontjában áll. Az attitűdök kognitív komponensének megértésével számos kérdőíves kutatás foglalkozott az elmúlt időszakban (Enyedi et al., 2004; Örkény & Váradi, 2010; Simonovits & Szalai, 2013; Sik et al., 2016), és az attitűdök viselkedéses komponensének mérésére is történtek kísérletre épülő kutatások a munkaerőpiacon (Sik&Simonovits, 2008), az önkormányzati ügyintézés során (Csomor et al., 2021), és a közösségi gazdasághoz való hozzáférés területén (Simonovits et al., 2018), a lakásbérleti és egyéb piaci területeken megjelenő diszkriminációs mechanizmusokról azonban csak anekdotikus tudásunk van. A terepkutatások közül az írásos tesztelés módszere (correspondence tests, Verhaeghe, 2022) egyre népszerűbbé vált, mivel ez a kutatási eljárás minimális eszköz és emberi erőforrás igényű. A diszkriminációt mérő kísérletek általános elméleti keretét leggyakrabban a munkaerőpiaci diszkrimináció leírására szolgáló közgazdasági modellek (statisztikai illetve ízlésalapú diszkriminációs modell, Arrow, 1973 és Becker, 1971.) állnak. Ezen kívül Magyarországon is beazonosítottuk figyelemdiszkrimináció elméleti modelljét (Bartos et al., 2016.) az önkormányzati ügyintézés során (Csomor et al., 2021). Tervezett előadásomban az elmúlt években végzett kísérletekre épülő kutatásaim tapasztalatait mutatnám be, módszertani szempontból. Tartalmi szempontból az általam végzett kísérletek elsősorban az előítéletes attitűdök változását és a diszkrimináció különböző megnyilvánulási formáit hivatottak mérni. Arra keresem tehát a választ, hogy mire alkalmasak/és mire nem ezek a kísérletek.

-Milyen terepeken lehet eredményesen tesztelni, és melyeken nem?

-Milyen etikai aggályokat vetnek fel a terepkísérletek?

-Designtól és mintavételtől függően hogyan alakul a kísérletek külső és belső érvényessége?

Tervezett előadásom tehát alapvetően módszertani irányultságú: azt célozza bemutatni, hogyan lehet a kvázi- és kontrollált elrendezésre épülő terepkísérleteket eredményesen alkalmazni a társadalomtudományok területén.

Bartos Tamás

Budapesti Corvinus Egyetem

Vélemények egyenlege: a bevándorlással szembeni attitűdök országok közti különbsége és változása

Összehasonlító attitűdkutatásokban bevett gyakorlat adott változó átlagának, vagy az itemek összegéből készült index átlagainak országok közötti összehasonlítása. Ez az eljárás azon az erős (sőt, bizonyára téves) feltevésen nyugszik, miszerint az elégedettséget vagy egyetértést kifejező válaszok intervallumskálán mérhetők. Az előadás egy olyan módszert mutat be, amely nem él a szóban forgó feltevésen: attitűdök erősségét a pozitív és a negatív válaszok relatív gyakoriságainak különbségével (röviden: egyenlegével) méri. Az előadás első részében bemutatom a módszer korábbi alkalmazásait, valamint azt, hogyan függ a skálák átlaga az extrém illetve a „mérsékelt” pozitív és negatív válaszok egyenlegétől. Azt is bemutatom, hogyan lehet különböző országok attitűdjeit összehasonlítani egy olyan ábrán, melynek koordinátáit az extrém, illetve a mérsékelt válaszok egyenlegei definiálják. Ezután Messing és Ságvári (A comparative analysis of attitudes towards immigrants, values, and political populism in Europe, DOI: 10.17356/ieejsp.v7i2.750) elemzéseit replikálom. Habár a cikk állításai robusztusak, az extrém és a mérsékelt vélemények egyenlege részletesebb képet ad a bevándorlás megítéléséről. Az extrém és a mérsékelt vélemények egyenlege konzisztens (azaz alig van ország, ahol az extrém vélemények egyenlege pozitív, a mérsékelt vélemények egyenlege viszont negatív), a bevándorlás kedvező

megítélése mögött pedig nagyobb szerepe van a mérsékelt vélemények egyenlegének. A bevándorlás megítélésében bekövetkezett változásokat is inkább a mérsékelt vélemények egyenlegében javulása (vagy romlása) magyarázza.

Bodor Ákos

KRTK Regionális Kutatások Intézete

Mennyire “általános” az általánosított bizalom? A bizalom mérésének kritikai felülvizsgálata

Társszerzők: Grünhut Zoltán (KRTK Regionális Kutatások Intézete) –
Hegedüs Márk (PTE Demográfia és Szociológia Doktori Iskola)

Az ismeretlen mások felé érzett általánosított bizalmat mint az embertársakhoz fűződő viszonyulást szokás mindenféle bizalomtípus, így a társas érintkezésekben, valamint az átfogóbb társadalmi, kulturális, intézményi közegekben megmutató bizalomformák alapjának is tekinteni. Ennek megfelelően a fogalom egyedi státuszt követel magának a bizalomkutatáson belül. Ennek dacára számottevő gondok mutatkoznak a jelenség empirikus azonosítása, operacionalizálása és mérése körül. Az előadás e gondokat újszerű problémakeretben igyekszik megragadni. Azt javasolja, hogy az általánosított bizalmat együtt kezeljük az ún. bizalomfunkciókkal, vagyis az egyéni szintű jóllét és a társadalmi szintű integráció és kohézió különféle mutatóival, amelyekre ösztönzőleg hat maga a bizalom. Egy ilyen megközelítésben az általánosított bizalom intenzionális és extenzionális dimenziói egyaránt vizsgálhatóak, a közöttük lévő kapcsolat milyenségéből magára a bizalomra is következtetéseket vonhatunk le. E vizsgálati keret alapján az előadás megállapításokat igyekszik tenni (1) a bizalom bevett mérési eszközének érvényességéről; (2) további elméleti tisztázások szükségességéről; valamint (3) összehasonlító adatelemzések révén különböző társadalmak és közösségek jellemző bizalommintázatairól. Az előadás során a European Social Survey csaknem két évtizedet felölelő adatbázisán vizsgáljuk az általánosított bizalom „standard” kérdése („Általánosságban Ön mit mondana? A legtöbb emberben meg lehet bízni, vagy inkább azt, hogy nem lehetünk elég óvatosak az emberi kapcsolatokban?”), illetve különböző extenzionális bizalomfunkciók közötti összefüggéseket. Ilyen extenzionális bizalomfunkciónak tekintjük például az el- és befogadás dimenzióit (homoszexualitás elfogadása, illetve a szegényebb országokból való bevándorlás megítélése). Vonatkozó eredményeink azt mutatják, hogy mind az egyének, mind a vizsgált országok szintjén különféle mintázatok mutathatók ki. A magyar társadalom egészét tekintve európai összehasonlításban kifejezetten sajátos helyzet áll elő: miközben a bizalom standard indikátora a 2010-es években emelkedő tendenciát mutat, addig az el- és befogadás korábban is meglehetősen alacsony értékei még tovább zuhantak az elmúlt időszakban. Egyéni szinten pedig az az ellentmondásos jellemző emelhető ki a magyar mintákat tekintve, hogy a magas bizalmúnak tekinthető válaszadók közel fele a vizsgált másik két attitűd szempontjából egyértelműen elutasító. Ez az eredmény önmagában aggályokat vethet fel a standard kérdés érvényességét illetően. Mindenesetre előzetes vizsgálatainkat tekintve az ESS adatai alapján kijelenthetjük, hogy a standard kérdés viszonylag megbízhatóan mér valamit, abban azonban már egyáltalán nem lehetünk biztosak, hogy ez a „valami” valóban az általánosított bizalom.

Szeitl Blanka

TK Szociológiai Intézet, Szegedi Tudományegyetem

The effect of data collection method on sensitive questions A comparative analysis self-completion and face-to-face interviews in Hungary and Austria

Társszerzők: Messing Vera (TK Szociológiai Intézet, CEU Democracy Institute),
Ságvári Bence (TK CSS Recens)

Over the past decades, several technological innovations have transformed survey data collection. One of the most important innovations is computer-assisted web interviewing, or more simply: online surveys. Online surveys are definitely easier to perform, usually, they are faster and also cheaper, than face-to-face surveys, but from the point of view

of survey methodology, online data collection has several weaknesses, one of which concerns mode effect, namely the impact that self-completion has on responses. Mode effect, may include several biases caused by the mode of data collection (social desirability bias, response effects), as well as other survey errors that can be indirectly influenced by mode (nonresponse, sampling errors, and respondent error). In the proposed presentation we aim to discuss the mode effect regarding multivariate models explaining sensitive questions in the European Social Survey (ESS) in the case of Hungary and Austria. In the analysis self-completed online and interviewer-assisted face-face survey data are involved with the same sampling procedure and same wording of the questions. The online data, which used hybrid self-completion mode come from the ESS Push-To-Web survey conducted in December 2020 in Hungary, Austria and Serbia will be compared with the ESS round 9 interviewer-assisted (face-to-face) data, both collected in Hungary and in Austria in 2019. Both surveys administered the same, carefully developed and tested questions translated following a multiple quality control procedure of the ESS. We believe that this is a unique data-set that allows comparing mode effect in face-to-face and self-completion surveys between countries. In the presentation we aim to discuss the mode effect regarding sensitive questions such as questions regarding opinion about and attitudes towards migration, sexual and ethnic minorities and politics. Two hypotheses are tested: (1) there is a mode effect concerning sensitive questions which affects the extent to which socio-demographic variables explain attitudes; (2) the mode effect is more significant in a country where societal and political divisions are boosted by a right-wing populist government than in a liberal democracy, thus more relevant differences can be observed in the case of Hungary than, in the case of Austria. We will test determinants of the differences between interviewer-assisted and self-completion questionnaires on theories explaining predisposition to populism.

Stefkovics Ádám

ELTE TáTK

Ha boldog a kérdezőbiztos, boldog a válaszadó? Kérdezőbiztos-hatások a boldogság mérésében

Társszerző: Sik Endre (TK Szociológiai Intézet)

Egy jó kérdezőbiztos nagyban hozzájárulhat ahhoz, hogy jó minőségű kérdőíves adatokhoz jussunk, ám a kérdezőbiztosok egyúttal a mérési hiba lehetséges forrásai. Az ugyanazon kérdezőbiztoshoz rendelt megkérdezettek válaszai között nem várunk korrelációt, ám a tapasztalat azt mutatja, hogy gyakori a magas „kérdezőbiztos-variancia”, ami erősen befolyásolhatja a kutatások eredményeit. A kérdezőbiztosok legalább két ponton torzíthatják a méréseket: a rekrutáció (tehát például különböző válaszadócsoportokat különböző sikerességi rátával rekrutálnak) és a mérés során (tehát befolyásolják a mintába kerültek válaszait). A szubjektív jóllét esetében emögött gyakran a társadalmi elvárás szerinti válaszadás áll, más szóval az, hogy kérdezőbiztos jelenlétében az egyének az őszinte válaszadás helyett hajlamosak pozitívabb színben feltüntetni magukat. Ez a boldogság felülmérését eredményezheti. Keveset tudunk azonban arról, hogy ez a torzítás hogyan függ össze a kérdezőbiztosok demográfiai és személyiségi jellemzőivel. Kutatásunkban három kérdést vizsgáltunk: mekkora a szerepe a kérdezőbiztosoknak a boldogság mérésében; van-e hatása a kérdezőbiztos egyéni jellemzőinek a válaszokra; és van-e hatása annak, ha a válaszadó és a kérdezőbiztos demográfiai jellemzői azonosak. Mindezt egy olyan, Magyarországon, hét nagyvárosban felvett személyes mintán vizsgáltuk, amelyben mind a válaszadóktól, mind a kérdezőbiztosoktól voltak adataink ugyanazokra a kérdésekre. A kutatásban három függő változót elemeztünk: a jelenlegi és a gyermekkori boldogságot, valamint az egyének „boldog személyiségjegyt”. A többszintű regressziós modellek eredményei azt mutatták, hogy a kérdezőbiztosok a válaszadóktól kapott válaszok varianciájának jelentős részéért felelnek (magas ICC-k), a válaszadók, a kérdezőbiztosok és a települések számos jellemzőjének kontroll alatt tartása után is. A válaszadók ráadásul nagyobb valószínűséggel tekintettek magukra „boldog személyiségként” egy boldog személyiségű kérdezőbiztos jelenlétében. A jelenlegi és a gyermekkori boldogságnál ilyen direkt hatást nem láttunk. A kérdezőbiztos és a válaszadó közötti nemi egyezés valamelyest moderálta a fenti hatást. Az adatokból nem tudunk következtetni arra, hogy már a rekrutációnál hatást gyakorol-e a kérdezőbiztos személyisége vagy a kitöltés során „idomulnak” a megkérdezettek válaszai a kérdezőbiztoséhoz, ennek feltárására további kutatások szükségesek. Úgy látjuk, a jólléti adatok gyűjtését célzó és kérdezőbiztossal operáló kérdőíves felméréseknél a kérdezőbiztosok további képzése a személyiségjegyekkel, az önkifejezéssel, a semlegességgel és az indokolatlan pozitív megerősítésekkel kapcsolatos tudatosság növelésére elengedhetetlen.

Violent society

Social expressions of violence and its control mechanisms

Szervezők: Vidra Zsuzsanna, Félix Anikó

ELTE PPK Interkulturális Pszichológiai és Pedagógiai Intézet,
Goldziher Ignác Zsidó Történeti és Kulturális Kutatóintézet

Do we live in an increasingly violent society? What are the main forms of violence? How do we react to violence? Can we or do we resist violence? How does the state treat violence? These are some of the questions we can ask when trying to give a sociological account of violence. There are various approaches as to how to define and categorize various violent acts and what can be included in the field of violence. Originally, in sociology and social sciences violence was seen as having two major forms: interpersonal violent crime and inter-state war. Or, in its more expanded meaning, violence could be perpetrated between individuals, by states and through unequal social structures. It is widely accepted now that violence is present in the public as well as the private realms, it is our everyday experience in one form or the other, while their interlinkage is very complex. Today, we talk about war, terrorism, securitization, ethnic cleansing, domestic violence, violent crime, hate crime as appearances of violence. The field of violence also includes how the public norms and discourses shape the meaning and perceptions of violence and what state interventions can be identified. Violence is also understood differently in its limited meaning (physical harm), or expanded meaning (including structural, symbolic, non-physical forms such as racism, exploitation, social exclusion). Violence as a concept had not been a major concern to sociological theory for decades. It had even been marginalized in the postwar era as mainstream theories emphasized that violence would decline with modernity. While the concept had not been in the focus of studies, violent phenomena had. Exploring and analyzing various appearances of violence became dispersed and fragmented in sub-fields and other disciplines. These resulted in "new research" on violence that made violence more visible and had to challenge both the modernity theory as well as the main sociological approaches to what constitutes interpersonal and inter-state violence. Previous assumptions need to be revised and a new conceptualization is expected from scholars. These new researches focusing on majority violence, gender-based and domestic violence, violence in the South and the new wars (terrorism, guerilla war, genocide) questioned modernity's ability to subsume violence on the one hand, and modernity's single trajectory, on the other hand. Deriving from new research, it is also emphasized that because of the interconnections between the diverse forms of violent acts the traditional division between interpersonal and inter-state violence is not valid anymore. The micro-, meso-, and macro levels are increasingly interconnected. One of the new approaches that sociology can take in its endeavor to study violence is to explore how the different levels and forms of violence are intermingled. Besides studying the different levels and the different forms, as suggested by recent research trends, violence can be explored at least from three different angles. The first one conceives violence as a social fact in the Durkheimian sense and not as a moral or political problem. Schinkel (2010) and Reemtsma (2012) propose a general sociology of violence that analyzes the historicity, the social construction, the perceptions and social meanings of violence along with the legitimate means of control. The second is Collins' (2008) micro-sociological approach, which claims that violence may not be understood through the causal or background factors that determine it, but by the interactional dynamic of antagonistic encounters where social actors circumvent the barrier of confrontational tension and fear. He also sees that micro-interactional processes aggregate into macro processes, they are not ontologically different. The third approach is related to political violence and radicalization research. The theorization of social movement studies takes genocides, revolutions, violent demonstrations and riots as procedural, and do not understand them the outbursts of disturbed socially marginal actors but rather as purposeful collective action. These approaches are based on the resource mobilization and political process perspectives. Our section aims to highlight the factors that bring about in violence as well as how these forms of violence are resisted or countered. We are expecting research papers that tap into the sociological understandings of violence through conceptualizing their empirical research in any of the above-suggested frameworks. We also encourage papers that apply different frameworks of analysis which could also contribute to deepening our conceptual and contextual knowledge of violence in our contemporary society using quantitative, qualitative or mixed methodologies. As suggested by new research, violence can be manifest on micro-, meso- and macro levels and take various forms. We are interested in papers addressing any of these forms and levels. We would especially welcome papers that treat gender-based and domestic violence, majority violence, school violence, hate crime, violent forms of racism, discrimination, exclusion, and political violence. The papers should be based on analyses from a structural and contextual perspective or should be looking at public perceptions and public debates on various forms of violence as well as state responses.

Flóra Takács

ELTE TáTK Szociológia Doktori Iskola

Legitimate and illegitimate forms of violence and surveillance in two case studies about the functioning of Hungarian police

In my presentation I present the results of the empirical research for my doctoral dissertation. I am looking for the answer to the question, how and in what form violence appears in contemporary Hungary in the interaction between various agents of society and the police, and how this process effects social integration. The two presented case studies focus on demonstrations under the Assembly Act and hate crimes. The case studies are mainly based on interview analysis and field observation. In addition, I have supplemented the research in both study areas with content analysis of public interactions and narratives in order to explore the ways in which representations of violence are filtered through the public sphere and reverberates back into the wider society.

One of the most important executive body of state control and surveillance is the police. In the era following its modern genesis, the police have been able to use open violence or threaten citizens with it without any significant loss of legitimacy or trust. However, as modernity progressed and social norms changed, overt violence and physical coercion, even in its legal forms, became increasingly less accepted by citizens and less frequently occurring (J.P. Reemtsma, Donatella della Porta). At the same time traditional techniques of surveillance were transformed and became more hidden than before. Self-discipline, defined by norms internalised during the process of socialisation, and hidden forms of discipline such as bureaucratic or capitalist market regulation (Michel Foucault) have become more widespread. Subsequently, in late modernity, the actors who exercise supervision and force field of surveillance and violence become increasingly invisible and ‚fluid‘ (Zygmunt Bauman). Discursive surveillance and imposing responsibility on individuals have become common practices in societies. This change in surveillance is requiring self-discipline over an ever wider range of life (Dominique Memmi). At the same time, supervisors increasingly use various technical achievements and publicity as a means of discipline (David Lyon, Mathieu Deflem). In this age, disciplinary institutions can preserve their legitimacy and effectiveness only if individuals' trust in them is not undermined. However, this requires that the criticisms of individuals, which often can discredit the legitimacy and expertise of the institutions, meet with responses from the institutions that adequately justify their actions (Anthony Giddens, Didier Fassin).

According to my hypothesis, as a consequence of these processes, for both the police, as an institution having the state monopoly on the exclusive use of violence, and for the actors who get in contact with it, the use of open violence is becoming increasingly risky. Each of these actors is forced to pursue their interests and exercise control by different means, and they need to shape their public narratives in accordance with this change.

In my presentation, I will use the two case studies to explore how and in what extent this hypothesis is justified in the contemporary Hungary. When does violence escalate and when does its use become legitimate? Which types of violence is tolerated more by the state, and which forms it acts harder or more determinedly against? How are different actors exercising control? What other forms of radicalization can be observed besides violence? Is vigilante justice a common practice in the society? What alternative, illegal, violent groups and organizations are appearing as a result of the lack of trust in the police? What narratives are used by public actors to legitimise or delegitimise violence, and to what extent does this narrow or widen their scope for action?

Enikő Anna Virágh

ELTE TáTK Szociológia Doktori Iskola

The phenomenon of rape victim blaming and its possible relation to neoliberal ideology

The presentation examines the embeddedness of rape victim blaming in neoliberal ideology. Victim blaming is a form of secondary victimisation, when the society (the public opinion, the media, or the judicial system) holds responsible the victim(s) of a given crime – in whole or in part – for the crimes that have been committed against them. Although victim blaming could theoretically and practically affect any victim of any crime, the term is most often used in the context of violence against women and sexual violence. The presentation focuses on this aspect as well.

Though the term victim blaming has originally been used in the context of racism, it became part of the public dis-

course thanks to the feminist movement and the growing body of feminist scientific literature (Bárd és Szontagh 2021). Thus, it is hardly surprising that the literature of rape victim blaming mainly discusses the term in the context of rape myths, sexism, traditional gender roles and sexual conservatism, linking the phenomenon to patriarchal ideology. The possible connection between rape victim blaming and neoliberal ideology is covered to a much lesser extent.

There is no exact and undisputed definition of neoliberalism. Some authors consider the concept of homo oeconomicus and the minimal state theory as the core of its meaning (Ágh 2019), others emphasize individualism, personal freedom, and autonomy as the fundamental determinants of neoliberal ideology, and the foundational aspects of our current culture (Elliott 2014, Ward 2020). On the other hand, it is important to note that the neoliberal version of individualism is closely linked to responsibility (Bay-Cheng 2015): the idealised neoliberal agent is taking full responsibility for his or her actions and their unfavourable consequences.

This concept of individualism conceals structural reasons behind personal life stories, so even poverty and homelessness can seem like the result of wrong individual decisions according to neoliberal ideology. Though blaming poor or homeless people for their situation does not perfectly cover the criminological definition of victim blaming (see above), some analogy may still be drawn. The question may arise whether neoliberal ideology plays a part in the phenomenon of rape victim blaming as well?

Based on international and Hungarian literature, the presentation aims to show the main results and focuses of previous researches examining rape victim blaming in the context of rape myths acceptance and individual variables, as well as to identify the frames in which the connection between rape victim blaming and neoliberal ideology are discussed.

Péter Balogh

Szegedi Tudományegyetem BTK Szociológia Tanszék (egyetemi adjunktus)

Marginalization, radicalization, mobilization Investigating the social context of (dis)organized violence of the recent period in Europe

In our planned presentation we wish to introduce some relevant research results about the role of social embeddedness and social resources in the sphere of social conflicts and violence.

Theoretical background: The conceptual framework of our investigation – in the recent phase of our study – is based on two dimensions: we assume that in order to bring closer the macro and micro spheres of sociological approach, it might be fruitful – on the one hand – to rely on (1) the theory of risk society. Beck (2008) argues that – besides the pluralisation and virtualization of warfare – different new forms of conflicts emerge in the New Millennia, and globalized terror risk proves to be one of these novel challenges. This part of the expectations seems to be adequate if we consider the increased number of terrorist attacks in Europe in the recent years. However, if our aim is to properly understand potential mechanisms behind the phenomena it is essential to take into consideration the micro level of the problem: in this context we suppose that the processes of marginalization and radicalisation play rather important roles. Accordingly, the second main dimension conceptually is based on (2) the micro-level models of social capital (Coleman 2016) and cooperation (Putnam 2000), social embeddedness (Granovetter 2016) and (des)integration (Dupcsik-Szabari 2015), which enable us to better comprehend the research problem. That is, we plan to offer an interpretative frame suitable to grab the complexity of the recent various forms of violent attacks in Europe and explain the efficient terrorism export of certain violent organisations (primarily the so called Islamic State) to the West.

Research question: Based on the previously described approach we wish to investigate the research question of what main processes and mechanisms can be explored behind the recently increased and intensified forms of violent attacks in Western Europe.

Methodology: Our empirical investigation relies on case studies with a quantitative approach. The case studies are based on combined data from multiple statistical and/or academic sources which make it possible to shed some light empirically on (1) the composition of terrorist attacks in Europe; (2) explore the rather specific recruitment network of jihadist organizations; and (3) describe the social processes of marginalization, segregation and radicalisation behind the 'foreign fighters' phenomena. We expect the case studies to illustrate some of the main mechanisms behind the different forms of violent activities investigated and highlight the relations and intersections among them.

Research results: Based on the outcomes of the case studies we demonstrate the significance of the broader – unfavourable – social context behind contemporary armed violence and terrorist actions in Europe: it can be stated – as

examples –, that (1) social embeddedness proves to be of central importance regarding the successful mobilization of members of society who have the potential for radicalization, (2) deprived socio-economic conditions show a positive correlation with the territorial distribution of foreign fighters, and (3) personal networks seem to play an intermediary role in the process of radicalisation, parallel with marginalization and the challenges of integration.

Mohammad Ashraful Alam

ELTE Doctoral School of Sociology

Factors affecting sense of fear of violent crime in the urban areas of Bangladesh: an analysis

Sense of fear of violent crime is an emerging concern in the urban areas of Bangladesh. Combined with recent data from different national and international human rights organizations and international literature, the current study found that various factors are promising for creating the sense of fear of violent crime in Bangladesh at an alarming rate and dimensions. The study's central focus was to investigate which factor is more responsible for creating the sense of fear of violent crime. As a theoretical direction, social disorganization theory, actor-network theory, and broken window theory have followed to explain the fact. The present study applied the mixed methodological approach comprising quantitative and qualitative methods and used secondary information from various valid sources. Corresponding global pictures, the study uncovered those multiple types of violent crimes, including gender-based violent crimes, are growing faster in Bangladesh, a prominent factor in creating the sense of fear of violent crime. Fear of violent crimes leads individuals to withdraw their non-essential daily activities and sometimes from the essential works based on their social position, financial status, and social dignity in society. The increasing crime rate also enhances the propensity to fear of crime victimization, traumatization, and a sense of helplessness, making them vulnerable. Social inequality and discrimination based on individuals' social position, education, economic background, and gender are other important factors that promote individuals' sense of vulnerability and defenceless. This influences individuals to become more mindful of fear of violent crime, and therefore they withdraw themselves from various social and economic activities. Individuals' past victimization experiences, victimization experiences of others, and media report influence the sense of fear of violent crime and become traumatized. Weak bonding, low social networks with neighbours, and lack of physical surveillance create a sense of more fear among the residents, and they avoid certain places to visit and sometimes avoid social gatherings. Also, the gravity and sense of fear of violent crime depend on an individual's demographic and socio-economic characteristics. Lack of safety and common crimes in public transport creates more fear to both men and women so that sometimes they compromise with their freedom, independence, financial opportunities, and the preferred job only to avoid the perceived threat and save their social and cultural honour. The study also explores that fear of violent crime does not always depend on crime rate but the crime news, the severity of the crime, certainty of justice, the certainty of arrest, the ineffectiveness of police, easy bail of criminals, and social disorganization, which are the potential factors of creating the sense of the fear. Finally, the study shows that multiple factors are active extensively to generate the sense of fear of violent crime and works as a potential barrier to enjoying individual freedom and human rights in Bangladesh. Keywords – Sense of fear of violent crime, victimization, social disorganization, crime rate, discrimination, physical surveillance, neighbourhood social networks, etc.

Gyermekvállalás, gyermekkor – szociológiai összefüggések

Szervező: Csurgó Bernadett

TK Szociológia Intézet

Leitheiser Fruzsina

KSH Népeségtudományi Kutatóintézet, Pécsi Tudományegyetem

Az anyák munkaerő-piaci részvétele és a gyermekfelügyelet formái A terhességtől a szülést követő 30. hónapig

Bár Magyarországon a kormányzati családpolitika egyik kiemelt eleme a kisgyermekes anyák munkaerőpiaci szerepvállalásának támogatása, mégis, szülést követően a nők akár három évig is otthon maradnak gyermekükkel. Ezt a trendet erősíti a magyar társadalomban mindmáig fellelhető, hagyományos szerepfelfogáshoz kapcsolódó nézetek népszerűsége, valamint az anyasági támogatások kiterjedt rendszere is, amelyek mértéke többségében a korábbi fizetés függvénye. A szülést követő első hat hónapban 2021-től az anyák fizetésük 100%-ára jogosultak (CSED), ezt követően pedig a fizetés 70%-át kapják meg a gyermek kétéves koráig (GYED). További egy évig, a korábbi munkaerőpiaci részvételtől függetlenül minden anya egy kisebb összegű, állam által biztosított támogatásban részesül (GYES). A támogatások többségét ugyan az apák is igénybe vehetik, ez azonban Magyarországon ritkán fordul elő. Habár az elmúlt években nyomon követhető a társadalmi szerepekkel kapcsolatos nézetek modernizálódása, valamint a nappali felügyelet biztosító intézmények bővülése, az anyák jellemzően mégis kihasználják a támogatások időszakát és ez idő alatt végig otthon maradnak gyermekükkel, mellőzve a munkavállalást. Mindezek alapján az előadás célja a kisgyermekes anyák munkaerőpiaci szerepvállalási mintázatainak leíró elemzések mentén történő bemutatása két és fél évvel a szülés után, valamint annak szemléltetése, hogy ez idő alatt milyen formában oldják meg a családok a gyermekfelügyelet kérdését. Az elemzések a KSH Népeségtudományi Kutatóintézet által, 2018-ban indított „Kohorsz '18 – Magyar Születési Kohorszvizsgálat” című longitudinális panelkutatás első (a terhesség ideje alatti) és második (résztevő gyermek hat hónapos korában felvett) hullámán alapszanak. Az első két adatfelvételi hullám személyes interjúkon keresztül zajlott, a válaszokat pedig a védőnők rögzítették egy online felületen. Emellett 2020 őszén, a résztvevő gyermekek 27–30 hónapos korában sor került egy telefonos kiegészítő hullám felvételére is, amelynek kifejezett célja a kisgyermeket nevelő anyák munkaerőpiaci szerepvállalásának mélyebb megismerése volt. Azon anyák körében, akik mindhárom adatfelvételi hullámban részt vettek (n=5217) 23,6 százalék még terhességének 7. hónapjában is aktívan dolgozott, 60,4 százalék pedig bár rendelkezett munkahellyel, már táppénzen volt az első adatfelvétel idején. A szülést követő fél éven belül az anyák 3,8 százaléka kezdett el dolgozni, gyermeke 27–30 hónapos korában pedig az anyák 34,2 százaléka vállalt munkát. Azon anyák többsége, akik a szülést követően gyermekük két és fél éves koráig betagozódtak a munkaerőpiacra, házasságban él, felsőfokú végzettséggel rendelkeznek, egy gyermeke van és jellemzően 30–34 éves. A gyermekfelügyeletet illetően a dolgozó anyák 78,1 százaléka vesz igénybe bölcsődei szolgáltatást gyermeke 27–30 hónapos korában, 92 százalékuk ugyanakkor arról is beszámolt, hogy a nagyszülők legalább hetente egyszer segítenek a gyermekgondozásban. A párkapcsolatban élő, aktívan dolgozó anyák 66,7 százaléka számolt be arról, hogy partnere hetente legalább egyszer egyedül vigyáz a gyermekre. Bébisittert a dolgozó anyák mindössze 5 százaléka alkalmazott. Kulcsszavak: anyai munkavállalás, anyasági támogatások, gyermekfelügyelet, longitudinális kutatás

Veroszta Zsuzsanna

KSH Népeségtudományi Kutatóintézet

A korai szülői befektetések képzési meghatározói: végzettségi, homogámia és intergenerációs mobilitási hatások azonosítása

Elméleti háttér

Az iskolai végzettség pozitív kapcsolatát a kora gyermekkori szülői befektetésekkel, így a fejlesztő jellegű gyermekgondozási feladatok intenzitásával korábbi vizsgálatok igazolták (Bianchi et al. 2004; Guryan et al. 2008). Ugyancsak tudományosan alátámasztott a korai humántőke-befektetéseknek a gyermek későbbi fejlődésében és teljesítményében, és ezáltal a társadalmi státusz átörökítésében játszott szerepe (Flouri & Buchanan, 2004). A szülők iskolai végzettségi szintje mellett az e szintek közötti egyezés avagy eltérés (azaz a párkapcsolati képzési homogámia vagy heterogámia) úgyszintén bizonyítottan hatással bír a szülők gyermekgondozással kapcsolatos erőfeszítéseire már a korai életszakasztól kezdődően (Bonke & Esping-Andersen, 2011). A vizsgálat célja ennek a jól megalapozott képnek a gazdagítása, bevonva az elemzésbe a szülői intergenerációs képzési mobilitás szempontját, dinamikus perspektívába helyezve ezáltal a szülői oktatási háttér korai befektetésekre gyakorolt hatását.

Kutatási kérdés

Vizsgálatunk az egyes szülői képzési háttértényezők (végzettségi szint, homogámia és mobilitás) fejlesztési jellegű gyermekgondozási tevékenységekre mint korai befektetésekre gyakorolt hatásainak azonosítására és elkülönítésére törekszik.

Adatok és módszer

Az elemzés során felhasznált adatok a Kohorsz '18 – Magyar Születési Kohorszvizsgálat longitudinális kutatás harmadik adatfelvételi hullámának speciális almintáján alapulnak, amely azokra az esetekre korlátozódik, ahol a 18 hónapos gyermek anyjának személyes lekérdezéséhez az apa telefonos válaszába is társult (n=2000). A vizsgálat függő változója a 18 hónapos gyermek által kapott fejlesztő jellegű gondozási tevékenységek egy napra jutó átlagos száma (0-tól 7-ig). E tevékenységek meghatározásában a nemzetközi mérési gyakorlatot követve az interaktivitáson, kölcsönös bevonódáson alapuló szülő-gyermek tevékenységeket vettük alapul (pl. mesélés, játék, éneklés, stb.) (Stafford & Yeung, 2005). Leíró céllal az elemzés során a mobilitás, az iskolai végzettség és a képzési homogámia/heterogámia dimenziói mentén azonosítjuk a szülők iskolázottsági jellemzőit, és feltárjuk összefüggésüket a korai fejlesztő gondozás mértékével. Az oktatási háttér ezen összetevőinek a korai befektetésekre gyakorolt hatásának becsléséhez regressziós modelleket alkalmazunk, amelyekben kontrollként számos szocio-demográfiai háttérváltozót is figyelembe veszünk.

Eredmények

Az előzetes eredmények a fejlesztő gyermekgondozási tevékenységek számának átlagaira és szórásaira vonatkozó feltáró méréseken alapulnak. Eszerint a szülők iskolai végzettségi szintje pozitív kapcsolatot mutat a korai gyermekgondozási beruházásokkal. A szülői képzetségi homogámia esetében a 18 hós adatokon alacsonyabb beruházási intenzitást találtunk. A mobilitás szempontjából a diplomás hátterű homogén felsőfokú végzettségű szülők beruházási intenzitása a legnagyobb mértékű, de a felfelé irányuló képzési mobilitás is pozitív korrelációt mutatott a korai fejlesztő gondoskodás mértékével. Az elemzés következő lépésként magyarázó céllal a szülői képzési háttér előbbi hatótényezőinek elkülönítésére törekszik.

Sándor Nikolett Gabriella

KSH Népeségtudományi Kutatóintézet, PPKE, PTE

A kora gyermekkori digitális médiahasználati szokások jellemzői és szociodemográfiai összefüggései

Társszerzők: Kopcsó Krisztina (KSH Népeségtudományi Kutatóintézet) – **Šindýlková Zsófia** (KSH Népeségtudományi Kutatóintézet) – **Lábadí Beatrix** (PTE)

Az Amerikai Gyermekgyógyászati Akadémia (AAP) 1999-ben kiadott kisgyermekkori médiahasználatról szóló közleménye alapján "a gyermekorvosoknak fel kell szólítaniuk a szülőket, hogy kerüljék a televíziózást a két éven aluli gyermekek esetében". Az AAP 2016-os ajánlásában a 18-24 hónapnál fiatalabb gyermekek esetében változatlanul a digitális médiahasználat mellőzését javasolja, kivéve a kapcsolattartás céljából történő videóműködést. 18 és 24 hónap közötti gyermekek esetében a magas minőségű médiatartalmak szülővel közösen történő fogyasztását tartja elfogadhatónak, 2-5 éves gyermekek esetében pedig napi 1 órában szabja meg a maximálisan ajánlott képernyőidőt. Ezen irányelvek hátterében a korai médiahasználat összefüggésbe hozott negatív fejlődési következmények állnak. Mindezen ajánlások ellenére a rendelkezésre álló adatok alapján a digitális médiahasználat előfordulása nem ritka kora gyermekkorban, és jelentős összefüggést mutat a család szociodemográfiai sajátosságaival. A szülők magasabb iskolai végzettsége és a háztartás magasabb jövedelme kisebb mértékű kora gyermekkori digitális médiahasználatot jósolnak be, míg az anya életkorát és családi állapotát illető eredmények vegyes képet mutatnak. Elemzésünkben a Kohorsz '18 Magyar Születési Kohorszvizsgálat adatait felhasználva vizsgáltuk meg a kora gyermekkori digitális médiahasználati szokásokat és azt, hogy ezek mennyiben függenek össze bizonyos szociodemográfiai tényezőkkel, úgy, mint a szülői iskolai végzettség, háztartási jövedelem, anya életkora és családi állapota. Az elemzést a másfél éves szakaszban médiahasználatról beszámoló válaszadók almintáján végeztük, 17-19 hónapos gyermekek adatain (n = 2432). Eredményeink alapján a gyermekek 84,7 százaléka nézett tévét/videókat vagy használt mobilkészítőt egy átlagos napon. A napi képernyőidő átlaga az összes gyermeket tekintve 81,8 perc (Mdn = 60,0; SD = 100,21). A gyermekek 35,6%-a egy átlagos napon több, mint 1, 17,6%-uk pedig több, mint 2 órát tölt képernyő előtt. A leggyakrabban televízió (42,1% naponta vagy ennél gyakrabban), és mobilkészítőn (20,3% naponta vagy ennél gyakrabban) néztek a gyermekek videókat, míg a legritkábban számítógép képernyőjén (7,6% naponta vagy ennél gyakrabban). A gyermekek 17,9%-a használt napi rendszerességgel aktívan (vagyis: ujjával görgeti, tapogatja) érintőképernyős eszközt. A leggyakoribb okok, amiért az anyák megengedték a gyermeknek a képernyő előtt töltött időt az a közös szórakozás (61,5%), a házimunka feladatok elvégzése (52,9%), és a gyermek képességeinek fejlesztése (52,8%). Több időt töltöttek képernyő előtt azok a gyermekek, akiknek szülei alacsonyabb iskolai végzettségűek voltak, háztartása alacsonyabb jövedelemmel rendelkezett, és akiknek édesanyja a fiatalabb korosztályhoz tartozott vagy nem volt házas. A másfél éves korban megfigyelt digitális médiahasználati gyakoriság arra hívja fel a figyelmet, hogy a várandósok illetőleg a kisgyermekes családok hazai, például védőnő által történő ellátásában fontos figyelmet fordítani a megfelelő médiahasználati szokások kialakítására, úgy, mint a tartalom megválasztása és a szülővel közösen történő digitális médiahasználat. A gyermekek képernyőnézési szokásait illető szociodemográfiai különbségek a leginkább érintett csoportok célzott felkészítését is lehetővé teszik.

Szabó Laura – Boros Julianna

KSH Népeségtudományi Kutatóintézet, KSH Népeségtudományi Kutatóintézet,
Semmelweis Egyetem, Magatartástudományi Intézet

A kora gyermekkori elhízás prevalenciája és az ezzel összefüggő többkomponensű tényezők Magyarországon – longitudinális vizsgálat 0–3 éves gyermekek körében az elhízás kockázatának társadalmi-gazdasági különbségeiről

Elméleti háttér

A társadalmi-gazdasági helyzet (SES) és az elhízás kapcsolatával foglalkozó, egyre növekvő számú tanulmányok felhívják a figyelmet arra, hogy az elhízás már a gyermekek körében is komoly probléma. Az eredmények azonban sokszor eltérő irányba mutatnak. A fejlett országokban a család társadalmi-gazdasági státusa és a gyermekek elhízása inverz kapcsolatban van [1], a kevésbé fejlett országokban azonban vagy pozitív a kapcsolat, vagy éppen nincs összefüggés [2]. A fejlett országokban az alacsony státusú családokban élő gyermekek elhízottabbak lehetnek az egészségtelen táplálkozás miatt, amely mögött több tényező is állhat (pl. élelmiszerbizonytalanság, olcsóbb gyorsételek, rövidebb szoptatási idő; a hosszú munkaidő miatt kevesebb idő jut a főzésre és a közös étkezésre; alacsony egészségtudatosság; alacsony fizikai aktivitás; nem biztonságos szomszédsági környezet; hosszabb bölcsődei, óvodai jelenlét; egészségi és genetikai állapot).

Ugyanakkor a kevésbé fejlett országokban a magasabb társadalmi-gazdasági státusú családokban élő gyermekeknek nagyobb az esélye az elhízásra [2, 3]. Ennek a túlfogyasztás illetve a mozgásszegény életmód lehet az oka.

A kelet- és közép-európai országok eredményei tovább bonyolítják a helyzetet. Bodzsar és Zsakai (2014) a gyermekkori túlsúly és elhízás magyarországi prevalenciáját vizsgálták az első (1983–1986) és a második (2003–2006) magyarországi növekedési vizsgálat reprezentatív adatai alapján. Eredményeik szerint a hátrányos helyzetű régiókban élő túlsúlyos és elhízott gyermekek aránya nem különbözött a Magyarország más részein élő gyermekek adataitól [2].

Kutatási kérdés

Elemzésünk egyik célja az, hogy a gyermeket nevelő család társadalmi, gazdasági és pszichológiai (többdimenziós) hálójában vizsgáljuk a koragyermekkori elhízás meghatározóit. A másik célunk az, hogy feltárjuk már a 3 év alatti gyermekek esetében is, hogy hogyan függ össze a családi háttér és ennek összetevői a koragyermekkori elhízással, mivel az ilyen korú gyermekekről alig készült még elemzés [4].

Módszertan

Adatforrásunk a 2018-ban indított Kohorsz '18 Magyar Születési Kohorszvizsgálat négy hulláma, amely a 2018-19-ben született gyermekek országosan reprezentatív mintáján készült. Az első hullám 2018-19-ben várandós anyák körében, a következők pedig a gyermek 6 hónapos, 18 hónapos illetve 3 éves korában kerültek felvételre, személyes interjúk révén. Elemzésünkhöz regresszióanalízist használunk, hogy meghatározzuk, mi befolyásolja a gyermekkori elhízást. Magyarázó változóink a többdimenziós látens faktorok, amelyeket az anyai SES, illetve az anyai egészségi és pszichológiai tényezők alapján. Az elhízás meghatározásához mind a WHO módszerét, mind pedig a Magyar Longitudinális Növekedésvizsgálat módszerét használjuk. A gyermekek egészségi adatait az anya szolgáltatta.

Eredmények

A BMI átlaga 16,55 volt 6 hónapos korban (n=2069), 16,15 18 hónapos korban (n=1968), és 15,17 3 éves korban (n=1388). A 90 percentiles érték 18,77; 18,50 illetve 17,65 volt az adott életkorokban. A túlsúlyos gyermekek prevalenciája szignifikáns különbségeket mutat egyrészt az egyes látens faktorok szerint, másrészt Magyarország 3 fejlettségi régiója szerint is.

A szocioökonómiai-egészségi kompozit indexek használatával feltárhatjuk, hogy mennyire sokrétű a kapcsolat a gyermekek családi vagy kontextuális tőkéje és az elhízás korai megjelenése között.

Sipos Alexandra

TK Szociológiai Intézet

Különneműség és gyerekvállalás – a házasság központi elemei?

A kutatás kiindulópontja a házasság intézményére vonatkozó elméleti megközelítések feltárása. Fontos kitétel, hogy e feltárás kizárólag a polgári házasságra és e jogintézményre vonatkozó szakirodalomra terjed ki. Ennek megfelelően az újhullámos természetjogi gondolkodóktól (Finnis 1997; Lee – George, 2014) kezdve a házasságot azonos nemű párok részére bővíteni kívánó (Nussbaum 2010; Macedo 2015) a házasságot különböző szempontból (gazdaság, társadalmi nemek közötti viszonyok, szexualitás, eurocentrizmus) kritizáló megközelítéseken át (Warner, 1993; Butler, 1990, 2004) az állam által biztosított házasságot minimalizáló vagy eltörlő megközelítésig (Brake 2012, Chambers 2017). Magyarországon a házasságot az 1989-es Alkotmány kiemelt alkotmányos védelemmel illette, hangsúlyozva ezen jogintézmény központi szerepét. A házasság tartalmára vonatkozó kérdésekben később az Alkotmánybíróság adott választ, például a néwiseléshez való jog vagy az említett jogintézmény bejegyzett élettársi kapcsolathoz való viszonyára vonatkozóan. Végül, a 2011-es Alaptörvény konkrét meghatározást adott a házasságról, a negyedik és a kilencedik módosítása pedig tovább szűkítette azt, kiemelve a felek biológiai különeműségét és a gyerekvállalást. A kutatás tehát arra keresi a választ, hogy miként alakult ki Magyarországon a házasság jogintézménye, pontosabban miként formalizálódott a jelenlegi Alaptörvényben meghatározott kritériumnak (biológiai különeműség és gyerekvállalás) megfelelően. A kutatás módszertanát tekintve jogszabályok, valamint releváns alkotmánybírósági döntések elemzéséből áll. Ezt követően a felállított elméleti keretben helyezi el a magyarországi szabályozást, valamint összeveti azt az európai régió többi országának szabályozásával. A biológiai különeműség kritériuma vizsgálható azáltal, hogy a házasság nyitott-e az azonos nemű párok részére vagy létezik-e egyáltalán a házasságon kívüli, nem alkotmányos védelmet élvező jogintézmény. Emellett a gyerekvállalás kérdése több szempontból is feltárható: Milyen szabályok szerint és kiknek biztosított az örökbefogadás lehetősége? Rendelkezésre áll-e mesterséges megtermékenyítés eljárás, és ha igen kiknek, milyen feltételek mellett? Mit mond a jogszabályi környezet a dajka- vagy béranyaságról? Előzetesen megállapítható, hogy Magyarországon a jogi hierarchia csúcsán rögzített házasságfogalom, amely a biológiai különeműséget és a gyerekvállalást hangsúlyozza, a jogszabályi környezetben is prioritást kap. Példaként említhető az Alkotmánybíróság 154/2008. (XII. 17.) számú határozata, amely a házasság kiemelt alkotmányos védelmét hangsúlyozza az azonos nemű pároknak nyitott bejegyzett élettársi kapcsolattal szemben, de az új, 2021 végi örökbefogadási szabályok változásai is, amelyek révén a házastársak által örökbefogadási kérelmek elsőbbséget élveznek az egyedülállókéival szemben. Így a házasság alaptörvénybeli központi elemei nemcsak absztrakt módon, de a gyakorlatban is relevánssá válnak.

Miért és milyen vallásszociológia?

Szervezők: Máté-Tóth András és Rosta Gergely

SZTE Vallástudományi tanszék, MTA-SZTE Convivence kutatócsoport, PPKE

A szekció leírása

A vallásszociológia nem csak egyidős a szociológia klasszikusaival, hanem legalábbis Durkheim és Weber esetében a szociológiai diszciplína megalapozásában az egyik legjelentősebb tudományterületként tekinthetünk rá. Egy évszázaddal a weberi és durkheimi alapművek után a vallásszociológia állapotáról és társadalmi relevanciájáról gondolkodni nem csak azért szükséges, mert a vallásszociológia Magyarországon alig rendelkezik az akadémiai és egyetemi struktúrákba beágyazott intézményi hálózattal, hanem azért is, mert a társadalmi és politikai kommunikációban a vallási tematika erőteljesen jelen van, és e jelenlét adekvát elemzésére szükség van. A vallásszociológiai diszciplína helyéről és jelentőségéről Robert Wuthnow (Princeton University) az Amerikai Vallásszociológiai Társaság (ASR) 2014-ben San Franciscóban tartott konferenciáján egy panelbeszélgetésben fejtette ki gondolatait, melyeket azután tanulmány formájában is publikált (Wuthnow 2014). Ebben rámutatott azokra a kortárs társadalmi tendenciákra, melyek kifejezetten a vallásszociológia klasszikusai által kidolgozott elméletek és módszertani alapvetések mentén tárgyalandók. Hangsúlyozta a szociológián belül az alterület-specifikus koncepciók fontosságát, melyek nem csupán a vallásszociológia számára lehetnek meghatározóak, de az egyetemes szociológia elméleteivel is interakcióra léphetnek, módosító hatással lehetnek rájuk. Számos példát sorol arra vonatkozóan, hogyan alapoztak vallásszociológiai koncepciók más szociológiai elméletekre, vagy éppen hogyan kényszerítették ki az általános elméletek pontosítását. A vallásszociológia értelméről, hasznáról, fejlődéséről, elméleti innovációról Tomka Miklós, a diszciplína magyarországi doyenje többször is közölt tanulmányt. Ezek közül is kiemelendő a vallásszociológia új útjaival foglalkozó cikke (Tomka 1996), valamint angol nyelven megjelent utolsó monográfiája, melynek nyitó fejezetét annak az állításnak az alátámasztására szánta, hogy religion matters, s fontos megfigyeléseket tett benne, amelyek kiemelten a kelet-közép-európai kultúrrégióra érvényesek (Tomka 2011).

A TK 2022-es konferencia-felhívásához kapcsolódva Magyar Szociológiai Társaság Tomka Miklós Vallásszociológiai Szakosztálya által tervezett szekció az idézett irodalmi forrásokkal összefüggésben az alábbi és ezekhez hasonló kérdésekhez kapcsolódóan vár előadásokat:

- Szükség van-e vallásszociológiára a mai Magyarországon, s ha igen, milyen vallásszociológiára van szükség?
- Vannak-e régióspecifikus koncepciók a vallással, vallásossággal kapcsolatban? Ezek miként kapcsolódnak a vallásszociológia és az egyetemes szociológia elméleteihez?
- Miért és kinek lehet érdekes a vallási szituáció Magyarországon és Közép- és Kelet-Európában?
- Milyen források állnak rendelkezésre a vallás, a vallásosság és az egyházak vizsgálata tekintetében Magyarországon és Közép- és Kelet -Európában.
- A vallási növekedés vagy csökkenés jellemzi-e inkább régiókat?

Máté-Tóth András

SZTE Vallástudományi tanszék, MTA-SZTE Convivence kutatócsoport

A vallásszociológia új útjai Magyarországon

Tomka Miklós a Replika 21-22. (1996) számában, 25 évvel ezelőtt tanulmányt írt a vallásszociológia új útjairól. Az 1990 utáni vallás iránti tudományos érdeklődést áttekintő rövid írásában egyrészt rámutatott a vallás erőteljes jelenlétére - szemben a vallás eltűnésének prognózisával, másrészt summázta azokat a témákat, amelyek a vallásszociológia kiemelt érdeklődési és illetékességi területének számíthatnak. Tomka tanulmánya abban a társadalmi diskurzusban íródott, amikor a vallás társadalmi jelenlétének tapasztalata erőteljesen összekapcsolódott néhány politikai vitával. Egyrészt az egyházak társadalmi szerepére, másrészt az új vallási jelenségekre, harmadrészt a vallás- és egyházüldöző korszak hagyatékának kezelésére vonatkozó témák a politikai viták tárgyaivá váltak és politikai törésvonalak kijelölését is szolgálták. Tomka valamelyest párhuzamot vont e témák és a vallásszociológia nemzetközi trendjei közé. Írását azzal zárta: „A vallásszociológia új utakra indult. (...) a vallás (és a vallásszociológia) újra izgalmas területté vált.” (170) Előadásomban bizonyos mértékig követni szeretném Tomka egykori tanulmányának tematikáját. Vizsgálódásaimat a

25 évvel ezelőttihez képest ma mérhetetlenül előnyösebb helyzetben végezhettem. Támaszkodhattam olyan magyar és nemzetközi cikkadatbázisokra, letölthető szakirodalomra, amelyek annak idején nem álltak rendelkezésre. Amint 25 évvel ezelőtt inkább a szűkösség, ma inkább a bőség nehezíti a munkát. Ezért a nemzetközi áttekintésnél kézikönyvekre támaszkodtam és csak esetenként fordultam monográfiákhoz és szakcikkhez. A magyar adatok esetében az MTMT és a MATARKA jelentették az elsődleges forrást. Első lépésben a két legfrissebb német és amerikai vallásszociológiai kézikönyv áttekintését mutatom be a vallásszociológia állagáról. A „nyugati” helyzetértékelést kiegészítem a szakma lengyel és a cseh jellegzetességeinek bemutatásával szintúgy két kézikönyv alapján. Második lépésben a nemzetközi kézikönyvek kérdésselvetéseit próbálom meg rávetíteni a vallásszociológia magyarországi helyzetére és lehetőségeire. Minthogy nem létezik a magyar vallásszociológiáról átfogó kutatás, amelynek adataira támaszkodhatnék, ezért inkább a szakma művelésének strukturális körülményeire és speciális kihívásaira fogok koncentrálni. Végezetül megpróbálom a magyar vallásszociológia számára kérdésként megfogalmazni Tomka 25 évvel ezelőtti állítását: indult-e új utakra és izgalmas terület-e. Úgy vélem, mindkét kérdésre szerény igennel válaszolhatunk.

Rosta Gergely

Pázmány Péter Katolikus Egyetem

Nő vagy csökken? Vallási változás Közép- és Kelet-Európában

Tomka Miklós utolsó angolnyelvű monográfiájának, a szekció kiírásában is idézett „Expanding Religion: Communist Revival in Post-Communist Central and Eastern Europe” című művének bevezetőjében úgy fogalmazott, hogy ha a vallási változás különböző jelenségeit együttesen vizsgáljuk, és az ezekből leszűrhető következtetéseket mind igaznak tekintjük, akkor nem juthatunk más következtetésre, csakis arra, hogy a vallási újjáéledés és a vallási hanyatlás egyszerre történik (Tomka 2011: 6). Ezt az első hallásra abszurdnak tűnő kijelentést egyáltalán nem tartotta kizártnak Tomka Miklós. A következő érveket hozta fel vele kapcsolatban (Tomka 2011: 4-9):

- Az általános társadalmi individualizációs folyamatok hatására a vallás az áthagyományozott tradíciók helyett az egyéni tudatos döntések kérdésévé vált.
- A modern és posztmodern korban a vallás olyan értékeket nyújthat, amelyekre a kor embere vágyik. Ezek közül kiemelte a közösséget.
- Nem kizárt, hogy egy társadalmon belül a vallási rendszer egyes elemei növekedést, míg más elemei ezzel egyidejűleg csökkenést mutassanak.
- Noha Kelet- és Közép-Európa egyes országaiban a vallás és az egyházak társadalmi szerepének változása korántsem volt lineáris, és országról országra eltérések mutatkoztak, de a közös kommunista múltból fakadóan hasonlóságok is tapasztalhatók. Ez mindenekelőtt a vallás erősödésében mutatkozik meg 1990 után. A 90-es évek második felére azután az országok közötti különbségek a vallási változás folyamatát tekintve növekedni kezdtek.
- A modernizálódottabb országokban erőteljesen nőtt az intézményekkel szembeni bizalmatlanság. Ez az általános folyamat az egyházakat is érintette, de mégis képesek voltak megtartani más intézményekkel szembeni viszonylag magas presztízsiüket.
- A nacionalizmus erősödésében sok helyen, főként ortodox országokban az egyházak is sajátos szerepet játszottak.
- A társadalmi és gazdasági modernizáció hatására sokan elfordultak az egyháztól, illetve a vallás új formái jelentek meg.

Előadásomban újabb nemzetközi empirikus adatok (EVS 2017/18, ISSP 2018) másodelemzése segítségével arra a kérdésre keresem a választ, hogy az utolsó évtized tendenciái mennyiben támasztják alá, illetve mondanak ellent a Tomka Miklós által több mint tíz évvel ezelőtt leírt állításoknak. Várakozásom szerint az elemzési eredmények több esetben alá fogják támasztani a Tomka Miklós által leírtakat, ugyanakkor az egy adott társadalmon belüli ellentétes folyamatokra vonatkozó állítással kapcsolatosan inkább ezzel ellentétes eredményeket várok.

Kovács Katalin Tünde

Nemzetstratégiai Kutatóintézet

A vallásosság formáinak változása a Hungarostudy kutatások alapján 1995–2021 között

Társszerző: Székely András (Kopp Mária Intézet a Népesedésért és a Családokért)

Az európai vallásosság a modernizáció következtében számos változáson ment át, amely főként az egyházi vallások arányának nagyfokú csökkenésében, valamint egyfajta új, egyháztól távolságot tartó vallásosság növekedésében ragadható meg. Magyarországon a II. világháborút követően a modernizáció mellett a politikai rendszer is befolyással volt a vallásosság alakulására. A '40-es évek végén erősödés volt tapasztalható, amit az '50-es évek után gyors hanyatlás követett, majd a 70-es évektől végétől, a 80-as évek elejétől ismét egy növekedési trend kezdett kibontakozni. A kilencvenes évek elején kis ugrás volt megfigyelhető a vallásosságban, de az egyházak által várt robbanásszerű növekedés elmaradt. Az egyházakhoz kötődő vallásosság stagnálni látszott, miközben jelentősen erősödött az egyháztól távolságot tartó vallásosság. A kutatások azt mutatják, hogy a szekularizációs tendenciákkal együtt megjelent egy deszekularizációs folyamat is, vagyis az individualista vallásosság erősödni látszik. Ez a folyamat a Hungarostudy kutatások adataiban is tetten érhető, egészen a 2013-as felmérésig. A Hungarostudy kutatássorozatot Kopp Mária vezetésével a SE Magatartástudományi Intézete indította. A magyar népesség bio-pszicho-szociális jellemzőit együtt vizsgáló kutatássorozat előző hullámai (1988, 1995, 2002, 2006, 2013) után 2021-ben a KINCS (Kopp Mária Intézet a Népesedésért és a Családokért) és a SE Magatartástudományi Intézete 7000 főt kérdezett meg TAPI módszerrel. A minta kétlépcsős, arányosan rétegzett, valószínűségi minta, melynek alapsokaságát a Magyarországon élő, magyar állampolgárságú, 18 éves és idősebb korú népesség képezte. A 7000 fős minta leképezi az ország településstruktúráját regionális elhelyezkedés és településnagyság szerint. A Hungarostudy kutatások két kérdés mentén vizsgálják a magyar lakosság vallásosságát: a vallás gyakorlása, valamint a vallás fontossága kapcsán. Ezek a kérdések 1995, illetve 2002 óta szerepelnek a Hungarostudy kutatásokban. Az elemzések során a következő kérdésekre kerestük a választ: Hogyan változott a vallásosság a Hungarostudy 2021 adatai tükrében? Mondható-e még, hogy a vallásosság terén a már korábban megfigyelt növekedési trend folytatódik, vagy újabb változás következett be? Milyen szociodemográfiai háttérrel rendelkeznek a magukat valamilyen módon vallásosnak vallók, illetve nem hívők? E téren megfigyelhető-e változás a korábbi kutatási eredményekhez képest? A vallásosság korábban megfigyelt növekedési trendje megváltozott, 2013 után a maguk módján vallásosak arányának növekedése megállt 30 százalék fölött. A nem hívők arányának növekedése azonban folytatódott, a vallásukat egyházukban gyakorlóké pedig továbbra is csökken. A vallás spirituális dimenzióját nézve a tendencia inkább hullámszó, vagyis míg 2013-ra erőteljesen csökken azok aránya, akik a vallást valamennyire fontosnak tartják, 2021-re ismét megnőtt ez az arány, elsősorban a férfiak körében. Összességében továbbra is a nők számára fontosabb a vallás és közöttük vannak nagyobb arányban a vallásgyakorlók is. A fiatalok és idősek vallásossága jelentősen eltér az iskolai végzettségük tekintetében: a nem hívő fiatalok körében a felsőfokú végzettségűek aránya a legalacsonyabb, míg az időseknél a legmagasabb; a rendszeresen vallásosak esetében a fiatalok közt a felsőfokú végzettségűek 3-4-szer többen vannak, mint az alapfokú vagy középfokú végzettségűek, az idősebbeknél ez a különbség csökken. Általában a felsőfokú végzettségűek közt van a legtöbb rendszeres vagy alkalmankénti vallásgyakorló, a nem hívők aránya a középfokú végzettségűek közt a legmagasabb. A maguk módján vallásosak arányosan legtöbben az alapfokú végzettségűek közt fordulnak elő.

Nagy Péter Tibor

Wesley János Lelkészképző Főiskola

A multikonfesszionális új jelentései

Az európai társadalmak vallási tagoltságáról legrégebben a felekezettagsággal kapcsolatban rendelkezünk. Az egyházi anyakönyvezés alapvető mennyiségi adatai, ill. az egyes felekezetekhez tartozó papok száma évszázadok óta rendelkezésre áll, a modern népszámlálások kezdetétől kezdve pedig a társadalom vertikális tagoltságáról szóló alapvető adatok (foglalkozás, iskolázottság) is kombinálhatók a felekezeti tagoltsággal. Ugyanakkor a Rajnától nyugatra (pontosabban: Nagy-Britanniában, Franciaországban, Belgiumban, Dániában, Spanyolországban, Portugáliában) a felekezeti hovatartozás nyilvántartása a 19-20 század folyamán teljesen eltűnt az állami statisztikákból és nyilvántartásokból – miközben

természetesen nemcsak az egyházak, hanem a társadalmi és politikai szervezetek is számon tartották, hogy kiket lehet a többségi és kiket valamely kisebbségi keresztény vallás hívének tekinteni – az USA-ban, ahol a felekezeti tagoltság társadalmilag még fontosabb is volt, mint más nyugati demokráciákban a népszámlálások eleve nem vállalkoztak a vallási hovatartozás szisztematikus nyilvántartására. Speciális lehetőségeket nyújt Németország, ahol országos szinten egyértelműen multikonfeszionális helyzetről, land szinten eltérő kvázi államvallásokról való viszonyról beszélünk, a német egyesítés pedig – az egyházfinanszírozás nyugatnémet modelljének új területekre való alkalmazása miatt olyan hirtelenséggel vetette fel a felekezeti hovatartozás kérdését milliók számára, melyre másutt nemigen van példa. Az erősen multikonfeszionális orosz birodalom legfontosabb utódállamában kb. 1920 óta, a hasonlóan multikonfeszionális Habsburg birodalom utódállamaiban kb. 1950 óta tűnt el a felekezeti hovatartozás államigazgatási-népszámlálási nyilvántartása. Az ezredforduló politikai és statisztikai fordulata Nagy-Britanniában és a Közép ill. Kelet-Európa jelentős részében állította vissza a népszámlálás felekezeti kérdését, Nagy-Britanniában az etnikai sokszínűség kvázi proxijaként, Kelet-Európában a nagyobb egyházak önértelmezését követve. E népszámlálási fordulat nem használta fel azt a gazdag tapasztalatot, amit a nagyszámú felekezeti hovatartozással kapcsolatos szociológiai felmérés kínált. Ezek egyik legfontosabb tanulsága ugyanis az volt, hogy a „milyen vallásba jegyezték be önt” és a „milyen vallású ön” kérdésre adott válaszok nemcsak azért különböznek, mert az emberek töredéke felekezetet váltott, hanem azért is, mert sokan tisztában vannak ugyan felekezetükkel, mint családtörténeti ténnyel, de pillanatnyi társadalmi állapotukat nem kívánják valamely felekezethez tartozóként meghatározni. A másik legfontosabb tanulság pedig az volt, hogy a felekezeti hovatartozásnál lényegesen fontosabb (mármost társadalmi viselkedésre jobban hat) a vallásosság mértékéről szóló deklaráció, illetve a templomjárás gyakoriság. (A szociológiai felmérések előtt ezt a „konzekvencionális dimenziót” a nemzetközi összehasonlítás igényével csak a gyerekszám adatát használva lehetett a felekezeti tagoltsággal kombinációba állítani.) A szociológia a két népszámlálási fordulat közötti évtizedekben tehát a társadalom felekezeti tagoltsága mérésének legfontosabb eszköze, az ezredforduló után pedig a felekezeti adatot konzekvencionális dimenzióval kombinálva teszi érdemben felhasználhatóvá. Egyes közvéleménykutatóknál sporadikusan, másoknál szisztematikusán jelenik meg annak elkülönítése, hogy valaki valamely felekezetbe való bejegyeztetésről, vagy pillanatnyi identifikációról nyilatkozik-e. Mindez azt jelzi, hogy – akár szekularizációs, akár individualizációs paradigmában gondolkodunk a „felekezetiesség” erős társadalmi-tagoltság leíró indikátor, melynek differenciált használatában a sorozatszerű reprezentatív szociológiai adatfelvételek nélkülözhetetlenek, s ezt nem pótolhatják sem népszámlálási, sem államigazgatási, sem big data típusú felvételek.